

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE KADIN KOOPERATİFLERİNİN
SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ
KAPSAMINDA İNCELENMESİ: İZMİR İLİ
ÖRNEĞİ

Gizem BÜLBÜLLER

2501190937

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Özgün AKDURAN EROL

İSTANBUL – 2022

ÖZ

TÜRKİYE’DE KADIN KOOPERATİFLERİNİN

SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ

KAPSAMINDA İNCELENMESİ: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ

GİZEM BÜLBÜLLER

Sosyal Dayanışma Ekonomisi, ekonominin sosyal yönüyle toplumsal yaşamın dayanışma formlarını bir araya getiren alternatif bir ekonomi hareketidir. Sosyal Dayanışma Ekonomisinin bir bileşeni olan Kooperatifler ise tarihsel kökenleri olan bir sosyal dayanışma ekonomi organizasyonudur. Kooperatifler, insanların yoksulluğun yıkıcı etkilerini önlemek, geçimlerini idame ettirmek, gıdaya, ürünlere, hizmetlere erişimlerini sağlamak amacıyla öz örgütlenmeleri yoluyla ortaya çıkmıştır. Kooperatifler ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmış ve dünyanın çeşitli yerlerine yayılmıştır. Kooperatifler devletler tarafından ve uluslararası kuruluşlar, organizasyonlar tarafından özellikle üçüncü dünya ülkelerinde bir sosyal politika aracı olarak kullanılmaktadır. Kadın Kooperatifleri dünyada hem kadınların tabandan örgütlenmesiyle hem de sosyal politika aracılığıyla devlet kurumları ve uluslararası organizasyonlar tarafından sürdürülen uygulamalarla varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de Kadın Kooperatifleri ise 2000’li yıllarından başından beri faaliyet göstermektedir.

Çalışmada Türkiye’de Kadın Kooperatiflerini Sosyal Dayanışma Ekonomisi bağlamında incelemek amaçlanmıştır. Çalışma sorusunu kadın kooperatiflerinin kadınların sosyal olarak gelişimlerini ne yönde etkiledikleri, ekonomik olarak kadınlara katkıları, kadınların bu organizasyonlara katılımı yoluyla toplumsal statülerinde olan değişimi incelemek oluşturmaktadır. Ayrıca sosyal dayanışma ekonomisi ilkelerinin kooperatifler yoluyla uygulanabilirliğini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye’nin İzmir ilinde faaliyet gösteren beş kadın kooperatifiyle örnek olay çalışması yöntemiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde kadınlara kooperatife ne motivasyonla katıldıkları,

bu süreçteki deneyimleri, sınırlılıklar, kooperatif deneyimlerinin hayatlarına olan etkisine dair sorular sorulmuştur.

Araştırma sonuçları Türkiye’de kadın kooperatiflerinin hızla gelişmekte olan bir alan olarak destek mekanizmalarına ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Kadın kooperatiflerine yönelik destek mekanizmaları hukuki düzenlemeler, vergi indirimleri, katma değeri yüksek olan ürün ve hizmet alanlarında nitelikli iş gücü yetiştirmeye yönelik eğitim ve mentorluk destekleri, pazar paylarını iyileştirmelerine yönelik yapılacak sosyal satın alım süreçleri olarak sıralanabilir. Kadın kooperatiflerinin kamusal hizmet alanları olan bakım hizmeti, kreş hizmeti gibi alanlarda faaliyetlerinin genişletilmesi hem kadınlara yönelik istihdam alanını genişletecek hem de kamusal hizmet alanlarının kaliteli ve uygun fiyatlarla karşılanmasını sağlayarak kadınlara ve toplumsal gelişime çift yönlü etki yaratabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dayanışma Ekonomisi, Sosyal Ekonomi, Dayanışma Ekonomisi, Kooperatifler, Kadın Kooperatifleri, Kadın Güçlenmesi

ABSTRACT

**WOMEN'S COOPERATIVES IN TURKEY SOCIAL
SOLIDARITY ECONOMY EXAMINATION WITHIN THE
SCOPE OF: IZMIR PROVINCE
GİZEM BÜLBÜLLER**

The Social Solidarity Economy is an alternative economy movement that brings together the forms of solidarity of social life with the social aspect of the economy. Cooperatives, which are a component of the Social Solidarity Economy, are a social solidarity economy organization with historical origins. Cooperatives have emerged through the self-organization of people in order to prevent the devastating effects of poverty, to maintain their livelihoods, to provide access to food, products and services. Cooperatives first appeared in England and have spread to various parts of the world. Cooperatives are used by states and international organizations, organizations as an instrument of social policy, especially in the third world countries. Women's Cooperatives continue to exist in the world both through grassroots organization of women and through practices maintained by state institutions and international organizations through social policy. Women's Cooperatives in Turkey have been operating since the beginning of the 2000s.

In this study, it is aimed to examine Women's Cooperatives in Turkey in the context of Social Solidarity Economy. The study question is to examine the ways in which women cooperatives affect women's social development, their economic contributions to women, and the change in their social status through women's participation in these organizations. In addition, it is aimed to determine the applicability of the principles of the social solidarity economy through cooperatives. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with five Women's Cooperatives operating in Izmir province of Turkey using the case study method. During the interviews, women were asked questions about the motivation for joining the Cooperative, their experiences in this process, limitations, and the impact of their cooperative experiences on their lives.

The results of the research have shown that women's cooperatives in Turkey need support mechanisms as a rapidly developing field. Regarding women's cooperatives, support mechanism may list legal regulations, tax incentives, products and services with high added value in the areas of training and mentoring support to train a qualified work force, social purchasing processes to be made for their share marketing improvements. Expanding the activities of women's cooperatives in public service areas such as care services and nursery services will both expand the field of employment for women and ensure that public service areas are covered with high quality and affordable prices, which can have a two-way impact on women and social development.

Keywords: Social Solidarity Economy, Social Economy, Solidarity Economy, Cooperatives, Women's Cooperatives, Female Empowerment

ÖNSÖZ

Dünyada ve Türkiye’de sosyal dayanışma ekonomisinin ve özelinde kooperatiflerin öneminin giderek anlaşıldığı araştırmanın yapıldığı 2022 yılında Türkiye’de kadın kooperatifleri alanının çalışılmasına duyulan ihtiyaç bu çalışmanın motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye’de kadın istihdamı dünya ortalamasının oldukça altında kalmakta ve kadın istihdamı yaratılmasına olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Toplumsal cinsiyet baskısına dayalı olarak bilgi, eğitim ve kapasite geliştirmeye yönelik imkanları sınırlı olan kadınlar, kapitalist ekonomik dünyanın sancılarını en çok yaşayan toplumsal grubu oluşturmaktadır. Kadınların alternatif ekonomik modeller olan kooperatiflerde yer almaları kapitalist ekonominin yapısal olarak barındırdığı çelişkileri aşmalarını sağlayabilir. Sosyal dayanışma ekonomisi ve özelinde kooperatiflerin daha yaygın olduğu bir dünya, sosyal ve ekonomik olarak toplumsal büyümeyi sağlayabileceği gibi kadınların sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları yoluyla çift yönlü bir çarpan etkisi yaratarak daha adil, demokratik ve eşitlikçi bir dünyaya imkân sağlayabilir.

Bu çalışma dayanışmayı, emeği ve sabrı öğrendiğim sevgili annem Nesrin Ersöz başta olmak üzere, emekleriyle, sabırlarıyla, dirayetleriyle yaşamı örgütleyen tüm kadınlara ithaf edilmiştir. Değerli hocamız Şirin Tekeli’nin de belirttiği üzere ‘‘21. yüzyıl kadınların yüzyılıdır. Geri çevrilmesi mümkün değildir.’’ Değerli hocam Dr. Özgün Akduran Erol’un araştırma sürecindeki desteklerine ve Siyasal Bilgiler Fakültesindeki tüm değerli hocalarımla öğrencilik sürecimiz boyunca bizlere daha adil, eşit ve iyi, başka bir dünyanın mümkün olduğuna dair verdikleri ilham ve cesarete, teşekkürler ve minnetlerimle.

Gizem BÜLBÜLLER

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMA LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL VE DAYANIŞMA EKONOMİSİNİN KAPSAMI

1.1.Sosyal Ekonomi	1
1.2. Dayanışma Ekonomisi.....	10
1.3.Dayanışma Ekonomisi Bağlamında Feminist Ekonomi	17
1.4.Sosyal Dayanışma Ekonomisi.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ ORGANİZASYONLARI

2.1. Sosyal Dayanışma Ekonomisi Güncel Durumu	35
2.2. Kooperatiflerin Sosyal Dayanışma Ekonomisi Organizasyonlarındaki Yeri.....	51
2.3. Dünyada Kooperatifçilik	60
2.3.1. Kooperatif Tipolojileri	61
2.3.2. Dünyada Kooperatifler.....	64
2.4. Türkiye’de Kooperatifçilik	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN KOOPERATİFÇİLİĞİ

3.1. Dünyada Kadın Kooperatifçiliği	81
3.2. Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği	86
3.3. Kadın Güçlenmesi Bağlamında Kadın Kooperatifleri.....	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR’DE FAALİYET YÜRÜTEN KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEKLERİ VE KADIN GÜÇLENMESİNE ETKİLERİ

4.1.Araştırma Yöntemi	97
4.2. Kuruluş Motivasyonu ve Kurumsallaşma.....	103
4.3. Örgütlenme Deneyimi	109
4.4. Sürdürülebilirlik ve Bağımsız Ayakta Kalma	120
4.5. Kadın Güçlenmesinde Kooperatiflerin Rolü.....	125
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	138

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.: İncelenen Kooperatiflerin Kuruluş Süreci ve Çalışma Alanı	103
--	-----

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ACORN	: Şimdi Reform İçin Topluluk Kuruluşları Birliği
AIA	: Avrupa Sosyal Entegrasyon İşletmeleri Ağı,
AIM	: The Association Internationale de la Mutualité
BBOM	: İzmir Başka Bir Okul Mümkün Kooperatifi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği
COPAC	: The Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives
ECOSOC	: Birleşmiş Milletler Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Kurumlar Arası Çalışma Grubu
BM	: Birleşmiş Milletler
EZLN	: Zapatista Kurtuluş Ordusu
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
ICA	: Cooperative Alliance
ICA	: Uluslararası Kooperatifler Birliği
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KEDV	: Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı:
KEİG	: Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

RIPESS	: Intercontinental Network for the Promotion of the Social Solidarity Economy
REAS	: Bask Ülkesi Alternatif ve Dayanışma Ekonomisi Ağı
SDE	: Sosyal Dayanışma Ekonomisi
SENEAS	: Brezilya Emek ve İşçi Bakanlığı
SETYSA	: Social Entrepreneurship targeting youth in South Africa
SEWA	: Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Kooperatifi
SIMURG	: Türkiye Kadın Kooperatifleri Birliği
UN WOMEN	: Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi
UN	: Birleşmiş Milletler
UNRISD	: United Nations Research Institute for Social Development
UNTFSSSE	: Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy
WEF	: Dünya Ekonomik Formu
WFO	: Dünya Tarım Organizasyonu
WOCCU	: Dünya Kredi Birlikleri Konseyi

GİRİŞ

Sosyal dayanışma ekonomisinin temel organizasyonlarından biri olan Kooperatifler, sosyal sorunlara çözüm arayışlarından doğmuştur. Sosyal sorunların gittikçe yükseldiği günümüz dünyasında ise tekrar gündeme gelmektedir. İlk kooperatif girişimi olarak değerlendirilen Rochadele Society of Equitable Pioneers, 19. yüzyılda Rochadele’de 28 dokumacı ve diğer sanatçıların yoksullara piyasadan daha ucuz gıda temin etme amacıyla uygun fiyatlı yiyecek satan bir girişim açmalarıyla kurulmuştur. Bu örgütlenmenin ortaya çıkış koşullarını 19. Yüzyıl Sanayi Devrimi koşullarının büyük insan gruplarının sosyal durumlarını kötüleştirilmesi hazırlamıştır. Hayatta kalmak için gerekli olan gıdaya, ürünlere, hizmetlere erişimi olmayan ya da sınırlı olan insan grupları çözüm arayışlarıyla yerelden örgütlenmeler olarak kooperatifleri ortaya çıkarmıştır. İlk kooperatiflerin ortaya çıktığı Sanayi Devrimi koşullarını sanayileşme süreçleri birbirinden farklı olan ülkelerin aralarındaki çekişmeler sonucu oluşarak dünyaya yıkıcı etkiler bırakan 2. Dünya Savaşı takip etmiştir. 2. Dünya savaşı sonrası dünyası ise insanların sosyal haklarının gözetildiği altın refah yılları olarak adlandırılan sosyal refah devleti yılları olmuştur. Sosyal refah devleti yılları, sosyal politika olarak adlandırılan uygulamalarla sosyal hakların iyileştirilmesine yönelik devlet düzenlemelerinin yapıldığı yıllardır. Devlet bu dönemde ücretlerin arttırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, gelir adaletinin sağlanmaya çalışılması, işçi haklarının korunması gibi sosyal hakları geliştiren çeşitli müdahalelerle insan gruplarının hayatının iyileştirilmesine yönelik düzenlemelerde bulunmuştur. Ancak 1945’le başlayan bu süreç 1970’lerde dünya petrol krizinin ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. 1970 sonrasında neoliberalizm olarak adlandırılan yeni sosyo-ekonomik düzende sosyal hakların devlet tarafından korunması terk edilmiş yerini tüm sosyal ekonomik düzeni serbest piyasanın düzenlemesine bırakan bir düzen almıştır. O günden bugüne giderek daha fazla insan grubunun sosyal hakları gerilemektedir. Sosyal refah devletinin çözüldüğü neoliberal dönemde, devlet iş piyasasını düzenleme rolünü terk etmiştir. Devletin iyileştirici politikalarla iş piyasasını düzenlemediği bu dönemde giderek daha fazla insan grubu iş piyasasına ve hayatlarını idam ettirecek gelire ulaşamamaktadır.

Dünyada ekonomik bağlamda yaşanan gelişmeler bu arka planda, Sosyal Dayanışma Ekonomisi kavramını ön plana çıkarmıştır. Kavram, ekonominin dünyada mevcut bulunan ekonomik sistem dışında alternatif örgütlenmesine dayanır. Sosyal dayanışma ekonomisinin ortaya çıkışında mevcut ekonomik sistemin insan ihtiyaçlarına cevap vermemesiyle insanların alternatif arayışlar içerisine girmeleri etkili olmuştur.

Kooperatifler, sosyal dayanışma ekonomisinin temel organizasyonlarından biri olarak insan gruplarının yoksulluğun yıkıcı etkilerini önlemek, geçimlerini idame ettirmek, gıdaya, ürünlere, hizmetlere erişimlerini sağlamak amacıyla öz örgütlenmeleri yoluyla ortaya çıkmıştır. Bu arka planda kooperatiflerin ortaya çıkış koşullarını mevcut ekonomik sistemin insan ihtiyaçlarına cevap vermemesi oluşturmuştur denilebilir.

Ekonominin alternatif olarak örgütlenmesi olan sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonları yoluyla mevcut ekonomik sistem içerisinde iş piyasasına ve kaynaklara erişemeyen insan gruplarına alan açılmış olmaktadır. Kooperatifler ihtiyaçlara yönelik örgütlenmeleri yoluyla hem insan gruplarının taleplerini karşılamakta hem bu ihtiyaçların üretimi, sunumu sürecinde insan gruplarına iş imkanı sunarak arz oluşturmaktadır. Kooperatifler bu yönleriyle modern ekonominin arz ve talep yasalarını birleştirerek alternatif bir ekonomi yaratmaktadırlar. Bu alternatif ekonomi taban örgütlenmesi yoluyla oluşmaktadır. Çalışmamızda ikinci dünya savaşından sonra sosyal refah devleti yılları olarak adlandırılan dönem ekonominin büyüme ve birikim rejimi yoluyla örgütlendiği ve iş piyasasında insan gruplarına yeterli iş alanının sunulduğu dönemdir. Ancak sosyal refah devleti yıllarından sonra 1970'lerle başlayan dönemde ekonomide yeterli büyümeye ulaşılmış ve ekonominin iş yaratma hacmi daralmıştır. 1970'ler sonrası özel sektörün ve kamu sektörünün iş piyasası yaratma alanı giderek daralmakta istihdam dünyanın birçok ülkesinde bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İstihdam alanının daraldığı bu arka planda kadınlar iş piyasasına ulaşmada erkeklere kıyasla daha dezavantajlı durumda bulunmaktadırlar. Kadınların bu konumunu toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizlik oluşturmaktadır. Kadınlar tarih boyunca toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle iş piyasasına katılım için gerekli olan bilgi ve beceriden yoksun kalmışlardır. İş

imkanlarının kısıtlı olduğu dönemlerde ise kadınların iş piyasasına erişimi daha da zorlaşmıştır. Bu arka planda kooperatifler, kadınlara iş imkanı sağlamak üzere temel organizasyonlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kooperatiflerin bir sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonu olarak kadınlara sosyal ve ekonomik fırsatlar sunacağı beklenmektedir.

Kadınlar, feminist teoride ‘patriyarka’ olarak adlandırılan erkek egemen sistem içerisinde dezavantajlı bir grubu oluşturmaktadır. Erkek egemen sistem, toplumsal hayatın örgütlenişinde erkek özneyi referans almaktadır. Kadınların erkek egemen bir sistem içerisinde yaşamaları itibariyle, kendi hayatlarının üzerinde söz söyleme, karar verme, eylemde bulunma yetilerinin kısıtlanmış olması dezavantajlılık durumlarını oluşturmaktadır. Bu durumun politik bağlamdaki karşılığı ise sosyal, ekonomik ve politik sistemin kadın ihtiyaç, talep ve arzularını gözetmeksizin örgütlenmesidir. Sosyal politika literatüründe toplumda sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yönden yetersiz yaşam koşulları içinde yaşayan, bu konumları itibariyle toplumsal koruma ve hizmete ihtiyaç duyan gruplar dezavantajlı gruplar olarak adlandırılmaktadır. Kadınlar da çalışmada yukarıda bahsedildiği üzere toplumsal konumları itibariyle dezavantajlı insan grupları arasında değerlendirilmektedir. Çalışmamızda yukarıda bahsedildiği üzere kooperatiflerin, ekonominin alternatif örgütlenişi yoluyla, kadınları hâkim ekonomik sistemin sınırlılıklarının dışına çıkarması ve kadınları sosyal, ekonomik yönden güçlendirmesi beklenmektedir.

Feminist literatürde kadın güçlenmesi; kadınların kendi hayatlarına dair karar verebilme yetisini edinmesi olarak adlandırılmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere kooperatifler yoluyla insan grupları alternatif ekonomik faaliyette bulunarak sosyal yönden de güçlenmeyi sağlayabilmektedir. Kadınların bu nedenle kooperatiflerde aktif olarak yer alarak güçleneceği beklenmektedir. Türkiye’de kadın kooperatifleri 2000’lerin başı itibariyle faaliyet göstermektedir. Türkiye’de kadın istihdam oranının düşük olması itibariyle kadın kooperatifçiliği kadın istihdamını arttırmanın bir yöntemi olarak merkezi yönetim tarafından da benimsenmektedir. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı hayata geçirdiği ‘‘Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi’’ kapsamında kadın istihdamının anahtarını kadın kooperatifleri olarak belirterek kadınların işgücüne katılımının arttırılması amacıyla

kadın kooperatifçiliğini teşvik ettiklerini belirtmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020, <https://www.aile.gov.tr/ksgm/haberler/kadin-istihdaminin-anahtari-kadin-kooperatifleri-olacak/>).

Bu arka planda çalışmanın konusunu Türkiye'nin İzmir ilinde faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin kadınların sosyo-ekonomik konumlarına olan etkisini incelemek oluşturmaktadır. Bu etki sosyal dayanışma ekonomisi kavramı üzerinden incelenmiştir. Literatürde Türkiye'de kadın kooperatifleri üzerine yapılmış çalışmaların sayısı oldukça azdır. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı ve Dünya Bankası işbirliğinde 2015'de Duguid, Durutaş, Wodzicki tarafından hazırlanan Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin mevcut durumu, fırsat ve risklerini inceleyen bir çalışma bulunmaktadır. Gülen Özdemir ve Emine Yılmaz, Kalkınma Girişimcilik Sempozyumu kapsamında Kadın Girişimciliği ve Kooperatifler isimli çalışmada kadın girişimciliğinin kooperatifler yoluyla örgütlenmesi üzerine çalışmıştır. Gülin Özdemir ayrıca Türkiye'de Kadın Kooperatiflerini çalışmıştır. "Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi tarafından hazırlanan Türkiye'de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler isimli araştırma raporunda çok taraflı bir sosyal politik bakış açısıyla kadın kooperatifleri incelenmiştir. Özlem Işıl, Selma Değirmenci tarafından derlenen "Yaşamı Örgütleyen Deneyimler: Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor" kitabı ise Türkiye'deki kadın inisiyatiflerinin, kooperatif ve organizasyonlarının örgütlenme deneyimlerini tartışarak Türkiye'de kadın hareketinin örgütlü faaliyetlerine dair panorama sunan güncel bir çalışmadır.

Bu araştırmanın temel amacı, sosyal dayanışma ekonomisi kavramı üzerinden Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin kadınların konumlarını iyileştirme imkanlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada, kadın kooperatiflerinin kadınlara sosyal hayata katılma, birbirleriyle dayanışma ve kooperatif faaliyetleri yoluyla gelir kazanma yoluyla ekonomik durumlarını iyileştirme potansiyelleri incelenmektedir. Çalışmanın diğer amaçları, kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı geri kalmışlıklarının iş hayatına katılım yoluyla iyileştirilmesi, kooperatiflerin iş imkanlarına erişemeyen kadınlar gibi dezavantajlı gruplara iş imkanları sunarak insan gruplarının sosyal refah durumlarını iyileştirme potansiyellerini belirlemektir. Örnek

olay çalışması yöntemi ile yapılan araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla beş kadın kooperatifinden veri toplanmıştır.

Bu amaçla tezin birinci bölümünde, sosyal dayanışma ekonomisi kavramı ve ortaya çıkış koşulları teorik çerçevede incelenmiştir. Tez, sosyal dayanışma ekonomisinin ekonominin alternatif örgütlenmesi yoluyla insan gruplarının durumlarını iyileştireceği iddiasına dayanmaktadır. Kooperatifler de bu arka planda ekonominin örgütleniş sürecinde sosyallik ve dayanışma kavramlarının ön plana çıkması itibariyle değerlendirilecektir. Bu örgütlenmeler yoluyla insan gruplarının ve özelinde kadınların durumlarının iyileştireceği beklenmektedir.

Tezin ikinci bölümünde ise ilk bölümdeki teorik çerçeve üzerinden sosyal dayanışma ekonomisi kavramının pratikte ortaya çıkış koşulları, mevcut uygulamaları, kooperatiflerin sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonları içerisindeki yeri, kooperatiflerin Türkiye’deki ve dünyadaki mevcut durumu incelenmiştir. Üçüncü bölümde kadın kooperatiflerine dair açıklayıcı bir anlatım yapmak amacıyla dünyadaki kadın kooperatifi hareketi, Türkiye’deki kadın kooperatifi hareketi incelenmiştir. Bu inceleme yoluyla kadın kooperatiflerinin kavramsal niteliğini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmanın sorusu olan Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin kadınların durumlarına olan sosyal, politik, ekonomik etkisini incelemek amacıyla Türkiye’de aktif olarak faaliyet gösteren kadın kooperatifleri incelenmiştir. Bu kooperatiflerin sektörleri, faaliyet alanları üzerinden açıklayıcı bir anlatıma gidilmiştir. Son olarak literatür taraması yoluyla kooperatifler yoluyla kadın güçlenmesi imkanları, sınırlılıkları üzerine çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, kooperatiflerin sosyal dayanışma niteliklerinin kadınların yaşam deneyimleri üzerindeki karşılığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye’nin İzmir ilinde faaliyet gösteren beş kadın kooperatifiyle örnek olay çalışması yöntemiyle görüşülmüştür. Tezin ampirik kısmında kadınların yaşam deneyimleri üzerinden kooperatiflerin kadınların hayatına olan etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla kadınlara kooperatiflere hangi motivasyonla katıldıkları, kooperatif örgütlenme sürecindeki deneyimleri, sosyalleşme ve dayanışma imkanları,

kooperatiflerde yaşanan sorunlar, sınırlılıklar, ihtiyaç duyulan destek mekanizmaları soruları yöneltmiştir.

Sonuç kısmında ise Türkiye’de faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin yaşadıkları sorunlar, ihtiyaç duydukları destek mekanizmaları, devlet tarafından Türkiye’de kadın kooperatifçiliğine dair geliştirilebilecek politika ve uygulamalar, kooperatiflere paydaş kuruluşlar yoluyla sağlanabilecek imkan ve fırsatlar üzerine çalışılmıştır. Tezin sonuçlarından hareketle gelecek dönemde kadın kooperatifleri alanında proje uygulayacak devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik politika önerilerine yer verilmiştir. Tezin sonuçlarının ayrıca kooperatif alanında hukuki düzenlemeye gidecek devlet kurumlarına da bir tavsiye niteliği taşıması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL VE DAYANIŞMA EKONOMİSİNİN KAPSAMI

1.1. Sosyal Ekonomi

Modern ekonomi insanların tümünün ihtiyaçlarına cevap verememekte ve büyük bir insan grubunu açıkta bırakmaktadır; sosyal ekonomi bu arka planda ortaya çıkmıştır. Modern dünyanın ekonomik örgütlenme biçimi kapitalizm politik örgütlenme biçimi ise liberalizmdir. Kapitalizm, büyüme ve birikim rejimine dayalı bir ekonomik sistem, liberalizm ise temsili demokrasiye dayalı bir politik sistemdir. Ancak kapitalizm, küçük bir azınlığın refahını sağlarken büyük insan gruplarının refahını sağlayamamaktadır. Liberalizm ise temsili demokrasi yoluyla insanların ihtiyaç ve taleplerini tam olarak yansıtamamaktadır. Bu nedenle insan grupları tarih boyunca sosyal ekonomi organizasyonları yoluyla sosyal, politik ve ekonomik durumlarını iyileştirmeye çalışmışlardır. Sosyal ekonomi kuruluşları bu nitelikleriyle günümüz dünyasında da değişim ve dönüşüm geçirerek var olmaya devam etmektedir.

Sosyal politika akademik yazınında sosyal ekonomiye dair üzerinde uzlaşılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Sosyal ekonomi kavramı genellikle içerdiği organizasyonların faaliyetleriyle tanımlanır. Sosyal ekonomi organizasyonları, sosyal bir amacı takip eden dernekler, vakıflar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, kooperatifler, kredi birlikleri, sosyal girişimler, gönüllü kuruluşlar, kültürel organizasyonlar, sendikalar gibi geniş bir yelpazede yer almaktadırlar. Ayrıca ticari faaliyetlerde bulunan ancak sosyal kaygılar güden ticari işletmeler de sosyal işletmeler olarak adlandırılarak sosyal ekonomiye dahil edilmektedirler.

Tarihsel olarak incelendiğinde ise sosyal ekonominin teorik arka planı ekonomik modele alternatif yerel ekonomik örgütlenmeler yaratan özellikle kooperatif organizasyonların kurucuları olan Owen, Fourier, Saint Simon ve Proudhon ütöpik sosyalistlere kadar götürülür (Mendell, 2003). Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da ise sosyal ekonomi kavramı 19. Yüzyılda ortaya çıkmış, sosyal amaçları içeren pazar anlamında kullanılmıştır (Benedicte, 2011).

Sosyal ekonomi organizasyonlarının tarihsel olarak ortaya çıkış zamanları farklılıklar göstermekle birlikte ortak olarak insan gruplarının hayatlarını iyileştirme amacıyla ortaya çıkmışlardır. Sosyal ekonomi organizasyonlarının bu nedenle en belirgin özelliği ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkmalarıdır. 19. Yüzyılda Fransa’da işçilerin gönüllü birliğine dayalı kooperatif örgütlenmeleri insan gruplarının karşılanmayan ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkan taban örgütlenmelerdir. Sanayi devrimi sonrasında işçilerin hak ve talepleriyle örgütledikleri sendikalar ise özel mülkiyet rejimine dayalı sermaye sahipleriyle emek kesimi olan işçiler arasında emek lehine savunuculuk yapmak üzere işçi örgütlenmesi yoluyla ortaya çıkmışlardır. İngiltere’de 16. Yüzyıldaki yoksulluk yasalarına kadar dayanan günümüzde modern anlamda sosyal ekonomi organizasyonları olarak değerlendirilen gönüllü yardım grupları olan dernekler, vakıflar sistemin dışladığı insan gruplarına yardımda bulunma amacıyla ortaya çıkmıştır. Dernek, vakıf, sivil toplum kuruluşu örgütlenmelerinin tarihsel gelişimi başka bir çalışmanın konusunu oluşturmakla birlikte bu organizasyonlar örgütlenme, yönetim ve finansman farklılıklarına rağmen mevcut sistem içerisinde yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamayan insan gruplarının ihtiyaç ve taleplerine yönelik faaliyette bulunarak sosyal politikalar oluşturmuşlardır. Bu sosyal politikalar kapsamında insan gruplarına yönelik eğitim, sağlık, barınma alanlarında sosyal hizmetler sağlandığı gibi ayni ve nakdi yardımlarla da desteklenmişlerdir.

Sosyal ekonominin sosyolojide ilk değerlendirmesi Frédéric Le Play (1806-1882) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Charles Gide (1847-1932) Léon Walrus (1834-1910) gibi ekonomistler tarafından uygulanmıştır. 18. yüzyılın rasyonalist geleneği içinde şekillenen iktisadın klasik görüşü; insanın tamamen atomize bir varlık olduğu ve faydasını en üst düzeye çıkarmaya yönelik olarak rasyonel seçimler yaparak ekonomik davranışlarda bulunduğu görüşüne dayalıdır. Sosyal ekonomi ise bu klasik görüşe karşıt olarak, ekonomik süreçlerin sosyal şartları göz önüne alacak şekilde genişletilmesini ve servetin dağılımında ve yaratılmasında ekonomik davranışlar altındaki sosyal ilişkilerin göz önüne alınması gerektiğini savunur. Play, sosyal ekonomiyi devlet ve özel sektörden ayrılmış niş bir alan olarak değerlendirmektedir. Play’e göre sosyal ekonomi, varlığını sürdürebilmek için devlete bağlı olarak faaliyet gösteren paralel bir pazar oluşturmaktadır (Restakis,2006: 5).

Sosyal ekonomi kuruluşları tarihsel olarak incelendiğinde ihtiyaç sahipleri tarafından yerelden örgütlenmişlerdir ancak ihtiyaçlara cevap verme nitelikleri itibariyle modern devlet tarafından da desteklenerek sosyal politika önlemi olarak uygulanmışlardır. Yukarıdaki alıntıda aktarıldığı üzere sosyal ekonomi kuruluşları ekonomik düzenin sorunlarından ortaya çıkmaları itibariyle kapitalist liberal ekonominin ilkeleri dışında ekonomik ilkesel alternatifler oluşturma potansiyelini içinde taşımaktadır. Ancak tarihsel gelişimleri itibariyle modern devlet tarafından sosyal politika önlemi olarak kullanılmaya başlanmaları sosyal ekonomi kuruluşlarının ekonomik ilkesel alternatiflerini söylem boyutunda sıkıştırmış ve pratikte ekonomik ilkelere bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdükleri bir tablo ortaya çıkarmıştır. Bu durumun nedenleri arasında sosyal ekonomi kuruluşlarının mevcut ekonomik düzende kendini var edebilmek için devletler ve uluslararası organizasyonlar tarafından sağlanacak fonlara, hibelere, destek mekanizmalarına ihtiyaç duymaları ya da kooperatifler, sosyal işletmeler gibi üretim sürecine katılan organizasyonların kapitalist ekonominin ilkelerine uymaksızın pazarda tutunmakta zorluk çekmeleri sayılabilir.

Sosyal politika literatürde dar anlamıyla toplumun dezavantajlı kesimlerine devlet eliyle yürütülen iyileştirici politikalar olarak tanımlanırken, geniş anlamıyla emek kesiminin hak ve talep mücadelesi sonucunda kazanılmış refah hakları olarak tanımlanmaktadır. Sosyal refah devleti ise, sosyal politika olarak adlandırılan uygulamalarla sosyal hakların iyileştirilmesine yönelik yapılan devlet düzenlemelerinin kurumsallaşmasının sonucudur. Ancak sosyal politika tarihsel bağlamında ele alındığında, içinde bulunulan ekonomi politikle beraber değişim ve dönüşüm geçirerek hem emek lehine yoksullar için iyileştirici bir etki yaratma işlevi gördüğü hem de sermayenin kendi yapısal açıklarından kaynaklanan sorunları iyileştirici etkisiyle sistemin yapısal devamlılığını sağladığı görülmektedir (Yaşar, 2012). Bu devamlılık devlet ve kapitalizm arasındaki ilişkide, kapitalizmin hakimiyeti için sosyal refah devletinin sermaye ve emek arasında dengeleyici rol oynamasına dayalıdır.

Bugün dünya neoliberal sisteminin dayattığı ekonomi politikaları liberalizmin zaferine dayanmaktadır. Bu dünya görüşü 70 sonrası petrol krizi ve iki kutuplu

dünyanın çözülüşüyle beraber liberalizmin tek ve kesin doğru öğreti olduğunun kabullenildiği sistemlerdir. Bu bağlamda sosyal ekonominin tanımlanmasındaki muğlaklık kapitalist liberal düzenin insanlar için en ideal düzen olduğu ve sistemdeki tüm ihtiyaç ve taleplere karşılık verdiği ve kendi sistemi dışında kurumsal olarak açık bırakmadığı kurgusundan kaynaklanmaktadır denilebilir.

1970'lerden sonra ekonomik temelli gelişen bir siyasi ideoloji olarak neoliberalizm dünyada hâkim hale gelmiştir. Neoliberalizm, devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirgeyerek ekonominin düzenlenmesini serbest piyasa olarak adlandırılan kapitalist işletmelere bırakır. Kamu sektörünün de minimum düzeyde çalışmasını ve kamu malları ve hizmetlerinin piyasalaştırılmasını savunur. Neoliberal düzenle beraber devletin sosyal niteliğini yitirmesi sosyal politikaların uygulanmasında aktör boşluğu doğurmuştur. Sosyal ekonomi organizasyonlarının günümüz dünyasında giderek daha fazla gündeme gelmesi bu arka planda okunabilir. Tarihsel olarak ortaya çıkış şartları ve felsefesi itibariyle ekonominin alternatif örgütlenmesi potansiyelinde olan sosyal ekonomi kuruluşları, tarihsel gelişimleri içerisinde devletler ve uluslararası organizasyonlar tarafından sosyal politika önlemi olarak kullanılmaları itibariyle mevcut ekonomik düzene içerilmişlerdir denilebilir.

John Restakis'e göre bugün modern toplumlar, üç ayrı sektörle karakterize edilmektedir. Bunlar kamu sektörü, özel sektör ve sosyal ekonomidir. Kapitalist işletmeler, özel sektör olarak da adlandırılan bireysel girişimcilerden, işletmelerden oluşur. Kapitalist işletmelerde amaç ekonomik bir faaliyet olan değişim yoluyla kâr elde edilmesidir. Kapitalist işletmenin girişimcisi tarafından sahipliğine dayanan özel mülkiyet rejimine dayalıdır. Bu işletmelerde sermaye sahibi işletmesinde çalışan emek gücünü kontrol eder. Kamu sektöründe ise devlet tarafından refahın yeniden dağıtımı vardır. Kamu mallarının ve hizmetlerinin sağlanması yoluyla refahın yeniden dağıtımı sağlanır. Sosyal ekonomi ise kamu sektörünün ve özel sektörün dışında gelişen alandır. Sosyal ekonomi, özel sektörün ve kamu sektörünün destek sağlayamadığı alanlarda işlevseldir (Restakis, 2006: 10-11).

Sosyal ekonominin niteliği bulunduğu ülkenin sosyo-politik ve ekonomik durumuna bağlı olarak şekillenir. Merkezi düzenin sağlandığı, sosyal sistemlerin

oturduğu ülkelerde kamu hizmetleri olan eğitim, sağlık devlet tarafından karşılanırken merkezi düzenin sağlanamadığı, sosyal sistemlerin yetersiz olduğu gelişmemiş ülkelerde bu hizmetleri sağlamak üzere sosyal ekonomi organizasyonlarının devreye girdiği görülmektedir. Sosyal ekonomi kuruluşlarının ise özel sektör ile kamu sektörünün yanında karma bir yapı ile faaliyet gösterdiği görülmektedir. Kamu sektörünün ve özel sektörün yetersiz kaldığı sosyal koruma hizmetleri olan eğitim, sağlık, barınma alanları ile iş geliştirme istihdam alanlarında devreye girdikleri görülmektedir. Çalışmada bahsedildiği üzere sosyal ekonomi organizasyonları tarihsel olarak yerelden örgütlenmişlerdir ancak ihtiyaç gereği devletler tarafından da bir sosyal politika önlemi olarak kullanılmışlardır. Sosyal ekonomi kuruluşlarının ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkması ve sistemin boşluk bıraktığı alanları doldurması itibariyle kavram her ülkenin içinde bulunduğu sosyal, politik ve ekonomik konjonktüre göre çeşitlenmektedir. Bu arka planda sosyal ekonominin ne olduğu ya da ne olması gerektiği akademisyenler, aktivistler, sivil toplum temsilcileri tarafından tartışılmaya devam etmektedir.

“Sosyal ekonomi yoksulların ya da yoksullar ya da diğer kırılgan gruplar – kadınlar, engelli bireyler, kalifiye olmayan çalışanlar, göçmenler, genç çalışanlar- ekonomisi olmakla karıştırılmaktadır. Ancak bunlar sosyal ekonomiyi ekonominin diğer formlarından ayırt edici olarak kullanılacak özellikler değildir. Sosyal ekonomi tanımı itibariyle, yoksulların ya da kırılgan grupların ekonomisi değildir. Burada bilinçli bir tercih vardır. İnsanlar ekonomik, sosyal, çevresel ya da diğer amaçlarla finansal getiriyi maksimize etmek yerine katılımcı yönetimi inşa etmeyi seçebilirler. Ancak sosyal ekonomiye dair bu algı yine de tamamen yanlış değildir. Sosyal ekonomiye dahil girişimler ve organizasyonlar, girişimcilik için yeterli mali kaynağı olmayan ve mobilize olamayan kimseleri ekonomiye içermek için ulaşılabilecek bir yöntem olabilir. Jacques Defourny(1992)’nın (aktaran ILO, 2013:6), belirttiği üzere, sosyal ekonominin spesifik belirli bir amaçla, doğasında iş piyasasına girişi sınırlı olan, ürünlere, hizmetlere, bilgiye erişimi olmayan ya da sınırlı olan, grupları, kullanıcıları ya da müşterileri harekete geçirmeye yöneliktir. Bu bağlamda, sosyal ekonomi gereklilikler kadar istekler/amaçlar doğrultusunda gelişir.” (Levesque, 2003, aktaran ILO, 2011).

Çalışmamız bağlamında sosyal ekonomi organizasyonlarının iş piyasası geliştirme ve istihdam alanı yaratma potansiyelleri toplumsal cinsiyet boyutu bağlamında kadınları güçlendirici etkisine odaklanılarak çalışılacaktır. Günümüzde temel kamusal hizmetlerin yanı sıra sosyal devlet sorumluluğunda olan ancak sosyal devletin çözülmesiyle beraber devletin aktörlüğünü yitirdiği iş piyasası geliştirme ve

istihdam alanı yaratılması alanında sosyal ekonomi kuruluşları geniş bir alan oluşturmaktadır.

“Sadece Avrupa ülkelerinde 2 milyon sosyal ekonomi kuruluşu bulunmakta ve işletmelerin yüzde 10’luk bir kısmını oluşturmaktadır. ... Günümüzde sosyal ekonomi kuruluşları çoğu devlet tarafından meşru ve hatta önemli bir aktör olarak kabul edilmekte, sosyal politikaların belirlenmesinde önemli bir paydaş sayılmaktadır.” (Yorğun, Yıldırım, 2021: 68).

Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ve üçüncü dünya ülkelerinde istihdam sağlama aracı olarak sosyal ekonomi kuruluşları olan kooperatifler, sosyal işletmeler hem devlet tarafından hem de üst kuruluşlar olan Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası tarafından finansal olarak fon ve hibelerle projeler aracılığıyla desteklenerek sosyal politika olarak uygulanmaktadır. Literatürde Avrupa yaklaşımında sosyal ekonomi kuruluşları üçüncü sektör kuruluşları olarak adlandırılmaktadır. Ancak günümüz dünyası kamu sektörünün ve özel sektörün niteliklerinin değiştiği bir düzlemde dir. Kamu sektörü, sosyal refah devleti yılları olarak adlandırılan dönemdeki sosyal koruma ve hizmet sağlayan rolünü neoliberal dönemde yitirmektedir. Özel sektör ise dünyanın içerisinde bulunduğu sosyal, çevresel krizler itibariyle ekonomik faaliyetlerini sadece kâra dayalı olmaktan çıkararak sosyal fayda gözetmeye başlamıştır. Dünyanın değişim döneminde olması, kamu sektörünün ve özel sektörün nitelik değiştirmesi itibariyle sosyal ekonomi kavramının kapsam ve uygulaması çalışmada bahsedildiği üzere bulunduğu ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel konjonktür şartlarına göre belirlenmektedir.

Çalışmada yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere sosyal ekonomi organizasyonları ortaya çıkış ilkeleri ve felsefeleri itibariyle alternatif bir ekonomi önermektedirler. 18. yüzyılın üzerinden iki yüz yılı aşkın bir süre geçtikten sonra bugün sosyal ekonomi organizasyonları devlet ve sermayeden ayrı bir alanda ancak hala devletin düzenleme ve gözetiminde bir nevi ona bağlı ekonomik bir faaliyet olarak çalışmalarını sürdürmektedirler. Ancak alternatif ekonomi önerme potansiyellerini koruma amacıyla belirli ilkeleri gözetmeyi sürdürmektedirler. Bu amaçla faaliyetlerinde kârı değil sosyal faydayı gözetirler, organizasyon faaliyetlerinde ise demokratik ilkeleri gözetirler. Sosyal ekonomi organizasyonları bu nitelikleriyle ekonominin alternatif örgütlenmesini yaratma potansiyelini hala taşımaktadırlar.

Sosyal ekonomi organizasyonlarının ayırt edici unsuru olarak belirli ilkeler kullanılır. Bu ilkeler işletmenin ortak mülkiyeti, demokrasi, otonomi, dayanışma, karşılıklıdır. Bu ilkelerden temel ilke karşılıklıdır. (Restakis, 2006) Kooperatiflerde karşılıklı ilkesi, üyelerin kooperatifin işletilmesinde karşılıklı çıkarlarının gözetilmesi olarak değerlendirilir. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda/ sivil toplum kuruluşlarında karşılıklı ilkesi organizasyonun temel amacının sosyal amaçları ilerletmek olarak değerlendirilir. Karşılıklı ilkesine göre insanların katkıları karşılıklıdır ve yararlar da bölünmelidir. Böylece ortak kolektif yararın artırılması amaçlanır. Ortak kolektif yarar ise toplumsal yaşamın birlikte mümkün olması itibarıyla gözetilir. Bu ilke ile dayanışmanın artırılması ve insan bağlarının güçlendirilmesi amaçlanır. İlkesel boyutta sosyal ekonomi organizasyonlarının demokratik yönetime dayanmaları, özel mülkiyet rejimine bağlı olmamaları, moral değerler olan dayanışma ve karşılıklı ilkelerini benimsemeleri bu organizasyonları kapitalist liberal ekonomiden farklı bir kurguya oturtmaktadır. Sosyal ekonomi, bu ilkeleriyle kapitalist ekonomik örgütlenmelere ve temsili demokrasiye dayalı liberal politik düzene alternatif bir alan oluşturma potansiyelini içinde taşımaktadır. Bu alanın bu nitelikleriyle hakim ekonomik düzende dışlanan insan gruplarına alan açması beklenmektedir. Restakis'e göre, sosyal ekonomi küçük bir azınlığın değil büyük insan gruplarının ihtiyaç ve taleplerini karşılamak üzere ekonominin kalbinde yer almaktadır. (Restakis, 2006)

Ancak Restakis'in sözünü ettiği serbest piyasaya bir alternatif alan oluşturması beklenen sosyal ekonomi organizasyonlarının faaliyete geçmek için gerekli olan kaynaklara ve finansa ulaşımı soru işaretini korumaktadır. Sosyal ekonomi, ilkesel gereklilikleri olan faaliyette bulunurken kâr amacı gütmemesi, sosyal yararı ön plana çıkarması itibarıyla işletmeyi sürdürecektir yeterli gelir kaynağına her zaman sahip olmayabilir. Bu nedenle kamu finansmanlarına, fonlara, hibelere bağlı olarak faaliyette bulunabilir. Günümüzde sosyal ekonomi organizasyonlarının güncel durumları değerlendirildiğinde dernekler, vakıflar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar fon ve hibelere bağlı olarak faaliyetlerini sürdürürken; kooperatifler, kredi birlikleri, sosyal girişimler ticari faaliyetlerinden kazandıkları gelirle faaliyetlerini sürdürmekte, gönüllü kuruluşlar, kültürel organizasyonlar, sendikalar ise üyelerinin bağışlarına dayanan ya da küçük çaplı ticari faaliyetler yoluyla kazanılan gelirle faaliyetlerini

sürdürmektedirler. Son yıllarda sosyal ekonomi organizasyonlarından olan derneklerin, vakıfların kendi iktisadi işletmelerini oluşturarak gelir kazanması yöntemi de yaygınlaşmıştır.

“Sosyal ekonomi” kavramı 1989 yılından bu yana Avrupa Birliği’nde (AB) resmi olarak kullanılmaktadır ve Komisyon’un İstihdam, Sosyal İşler ve Eşit Fırsatlar Genel Müdürlüğü sosyal ekonomi organizasyonlarından sorumludur. AB’nin seçtiği sosyal ekonomi tanımı sosyal ekonomiyi dört tür girişim ve organizasyon biçimi ile sınırlamaktadır. Bunlar kooperatifler, karşılıklılık esasına dayanan hayat ve hayat dışı sigorta hizmetleri ile tamamlayıcı sosyal güvenlik planları sunan girişimlerin oluşturduğu şirketler, dernekler ve vakıflardır (Çiğdem, 2018).

Birleşmiş Milletler Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Kurumlar Arası Çalışma Grubu (UNTF SSE) resmi birimi olan Sosyal Ekonomi Avrupa ise Kasım 2000’de kurulmuştur. Kooperatifleri, karşılıklılık kuruluşlarını, dernekleri, vakıfları sosyal ekonomi organizasyonları olarak varsaymaktadır. Sosyal Ekonomi Avrupa, kuruluş ilkelerini çoğul, demokratik, işbirlikçi ve duyarlı bir ekonomiye ve başka bir ekonominin mümkün olduğuna olan inanç olarak açıklamaktadır. Amacını sosyal dayanışma ekonomisi aktörlerinin rolünü Avrupa’da arttırmak olarak açıklayan bu kuruluş, sosyal ekonominin geliştirilmesi üzerinde politika ve uygulamalar üzerinde çalışmaktadır. Ayrıca sosyal ekonomi organizasyonları kuruluş ilkeleri gereği kâra değil sosyal yarara odaklanmaları itibarıyla girişimciler için cazip olmamakta ve çoğu zaman finansmana erişimde sorunlarla karşılaşmaktadırlar. AB, bu sorunu çözmek amaçlı Avrupa Sosyal Fonu Plus kapsamında sosyal ekonomiyi desteklemek için finansman geliştirme üzerinde çalışmaktadır.

Sosyal ekonomi kuruluşları çalışmada özetlenmeye çalışıldığı üzere kapitalist, liberal sistemin kurumsal açıklarından ortaya çıkmış organizasyonlardır. Sosyal refah devletinin olduğu dönemde devletin sosyal refah sağlayıcı rolü sayesinde sosyal ekonomi organizasyonlarına olan ihtiyaç azalmış ve sönümlenmişlerdir. 1970’lerden sonra sosyal refah devletinin çözüldüğü neoliberal dönemde ise tekrar gündeme gelmişlerdir. Ancak bu dönemde neoliberal düzen ilkeleri gereği devletin sosyal politika sağlayıcı rolünün uluslararası organizasyonlara terkedilmesi sosyal ekonomi

kuruluşlarına dair politika ve uygulamaları Avrupa Birliği, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların uygulama ve finans desteğine bırakmıştır. Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası örgütlerin raporlarında sıkça belirtildiği üzere devletin serbest piyasayı düzenleyici minimal devlet görevi gereği kamu harcamalarını sosyal politikalardan ziyade sermaye teşvikleri ve düzenleyici uygulamalara ayırmaktadır. Sosyal ekonomi organizasyonları sistem tarafından dışlanan insan gruplarının sorunlarına kalıcı ve yapısal olmayan geçici cevaplar oluşturan niteliğiyle kapitalist ekonomik sistemin açıkta bıraktığı insan gruplarının sosyal problemler oluşturma riskini yönetme potansiyeline sahiptir. Bu arka planda çalışmada özetlenmeye çalışıldığı üzere sosyal ekonomiler bu dönemde alternatif bir ekonomi öneren ilkelerini ve felsefelerini söylem boyutunda korumakla beraber pratikte mevcut kapitalist sistemin insan topluluklarını üzerindeki olumsuz etkilerini yumuşatma aracı olarak işlev görmeye başlamıştır. Bugün günümüz dünyasının mevcut sosyal, politik ve ekonomik koşulları göz önüne alındığında krizler çağında bulunduğumuz görülmektedir. Çalışmanın yazıldığı zamanlarda pandemi sağlık krizi yeni atlatılmaya çalışmakta, tüm dünyada ise yükselen bir ekonomik kriz baş göstermektedir. İş piyasasının ve istihdam hacminin daraldığı ekonomik kriz döneminde kadınlar, LGBTQ+'lar, engelliler, göçmenleri içeren dezavantajlı grupların iş hayatına katılım imkanları daha da sınırlanmakta bu insan gruplarının sivil ve sosyal hakları gerilemektedir. Mevcut tablo göz önüne alındığında kapitalist liberal sistemin insan gruplarının sorunlarına cevap veremediği ekonomik hayatta istihdam, politik alanda temsiliyet krizi yaşandığı görülmektedir. Bu ihtiyaçlar sosyal ekonominin ortaya çıkış şartlarının oluşturduğu tarihsel deneyiminden gücünü alan, ilkelerine ve referanslarına bağlı alternatif bir sosyal ekonomiye giderek genişleyen bir alan açmaktadır. Sosyal ekonomi kuruluşları, çalışmada belirtildiği üzere tabandan örgütlenmeleri itibarıyla sorunlara ihtiyaç sahipleri tarafından politika oluşturmaktadırlar. Kapitalist liberal ekonomi politik düzenin krizinin sosyal ekonomi bağlamında ihtiyaç sahibi insan gruplarının ekonomi politikte özneleşmesi açısından fırsat yarattığı söylenebilir. Bu bağlamda sosyal ekonomi kuruluşları mevcut kriz ortamında ekonomi politığın birlikte örgütlenmesine dayalı nitelikleriyle giderek önemli bir aktör olarak belirmektedir.

Kadın kooperatiflerinin bir sosyal ekonomi organizasyonu olarak tabana bağılı örgütlenmelerle ortaya çıkması sosyal ekonominin ilkeleri ve felsefesini kadın güçlenmesi bağlamında hayata geçirmek için fırsat ve imkanlar sunmaktadır. Çalışmada açıklanmaya çalışılan sosyal ekonomilerin birçok yönünü, olumlu, olumsuz yanlarını, fırsat ve risklerini kadın kooperatifleri de taşımakla beraber çalışmanın gelecek bölümlerinde daha ayrıntılı açıklanacağı üzere kadınların güçlenmesi bağlamında fırsat ve imkanlarının daha güçlü kılınabileceği öngörülmektedir.

1.2. Dayanışma Ekonomisi

Kapitalist ekonomi artı değer üretimine ve sermaye birikim rejimine dayalıdır. Bu ekonomik kurguda piyasa, toprak, emek ve sermaye gibi hayali metalar üzerinden piyasaların kendi kendini düzenleyeceği ve ekonomik istikrar sağlanacağı varsayılır (Polanyi, 2009). Ancak tarih bu ekonomik kurgunun çöktüğü ekonomik kriz deneyimleriyle doludur. Kapitalist ekonominin iç çelişkilerinden kaynaklanan ekonomik krizler büyük insan grupları için işsizlik, yoksulluk, temel ihtiyaç ve hizmetlere erişememe doğurmuştur. Çalışmada sosyal ekonomi bölümünde açıklanmaya çalışıldığı üzere ‘sosyal refah devleti’ olarak adlandırılan ekonomik düzen bu arka planda ortaya çıkmıştır.

19. Yüzyılın sosyal, ekonomik ve toplumsal olarak değişen dünyasında güvencesiz kalan insan gruplarının toplumsal olarak nasıl bir arada duracağı sorunu dayanışma olgusuyla yakından alakalıdır. Aksan refah devletinin oluşum temelleri ile sosyolojinin akademik bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasının 19. Yüzyılda aynı döneme rast geldiğini belirtmektedir. Sosyoloji ve devlet sistemi fikrinin eş zamanlı olarak tarih sahnesine çıkışı bireyselleşen ve kutuplaşan bir toplumsal düzende toplumsal birlikteliğin nasıl sağlanacağına dair sorunsaldan kaynaklanmaktadır (Aksan, 2015).

Sosyal refah devleti olarak adlandırılan bu yönetim düzeninde, refahın büyük insan gruplarını da içerecek şekilde yayılması için sosyal ihtiyaçların devlet eliyle karşılanması amaçlandığından dayanışma olgusuyla birlikte okunabilir.

Sosyal politika akademik yazınında sosyal refah devletinin oluşmasına dair geniş bir çerçeve vardır. Sosyal refah devletinin ortaya çıkışı, kapitalizmin ulus devlet sınırları içerisinde doğması ve büyümesi ile okunur. Sosyal refah devletinde, devlet, ulusal bütünlüğün korunması amacıyla sermayeden vergiler yoluyla gelir toplayarak bu geliri sosyal hizmetler yoluyla kamuya aktarır. Bu düzen, sınıflı toplum yapısının doğurduğu eşitsizliklerin ulus devletin belirli bir ülke sınırları içerisinde vatandaşların birliğini sağlamaya dayalı amacını aşındırmaması adına devlet tarafından korunmaktadır. Kapitalizme eleştirel yaklaşanlar tarafından sosyal refah devleti, devlet desteğiyle sermayenin tavizlerde bulunması olarak emek ile sermayenin mutsuz evliliği olarak okunmaktadır (Streeck, 2016). Ancak 1970 sonrası neoliberalizm olarak adlandırılan ekonomik düzende emek ve sermaye uluslararasılaşmıştır. Kuzeyin büyüme ve birikim rejimini tamamlamasıyla beraber sermaye emeğin ucuz olarak kullanıldığı güney ülkelerine kaymıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu sistemde ulus devletin sosyal politikaları düzenleyici rolünün yerini Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası organizasyonlar almıştır. Devlet bu düzende emek lehine düzenleyici rolünden vazgeçerek sosyal refah devleti niteliğini yitirmiştir. Küreselleşme döneminde devletin piyasaları gözleyici bekçi devlet rolüne evrilmesi sosyal hizmet ve servislerden yoksun büyük insan gruplarını ortaya çıkarmıştır. Eğitim, sağlık, konut alanında güvencesiz büyük insan gruplarına artık devletin sosyal niteliğiyle önerebileceği koruma mekanizmaları bulunmamaktadır. Özellikle küreselleşmenin yarattığı küresel gelir adaletsizliği dolayısıyla güney ülkeleri IMF, Dünya Bankası uluslararası kuruluşları projeleri eliyle hayata geçirilen sistematik olmayan sosyal politika uygulamalarına açık hale gelmiştir.

19. Yüzyıldan itibaren politik ve ekonomik örgütlenme biçimi olarak benimsenen kapitalist liberal düzen, liberal piyasa ekonomisine ve ulus devlete dayanmaktadır. Çalışmamızda incelendiği üzere 1980'lerle birlikte neoliberalizme evrilen bu sistem büyük insan grupları için ihtiyaç ve hizmetlerin karşılanmasını güçleştirirken işsizliği, emek sömürsünü, enformel sektörü arttırmıştır. Ekonominin insan ihtiyaçlarına cevap vermeyen mevcut durumu ekonominin büyük insan gruplarının ihtiyaçlarına da cevap verecek şekilde örgütlenmesi için alan açılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dayanışma ekonomileri bu bağlamda insan

gruplarının taban örgütlenmeleri olarak ortaya çıkmıştır. Dayanışma ekonomisi organizasyonları da sosyal ekonomi organizasyonlarını içerirler ancak tarihsel konjonktür deneyimleri itibariyle radikal olarak örgütlenmişlerdir (Aykaç, 2018).

Dayanışma ekonomisi kavramı 1937'lerin başlarında İspanya iç savaşı sırasında kırsal ve kentsel alanlarda dayanışma ekonomisi yapıları kurulması Felipe Alaiz tarafından savunulduğunda, bir ekonomik organizasyon konsepti olarak kullanılmıştır. Kavramın ortaya çıkışı ise 1980'ler de Fransa ve Güney Amerika'da – Kolombiya, Şili- gerçekleşmiştir. Kolombiya'da *economia solidaria* –dayanışma ekonomisi- ülkedeki kooperatifçilik hareketinin içinden çıkmış ve daha geniş, politik, farklı bir ekonomi vizyon olarak benimsenmiştir. Şili'de Luis Razeto tarafından geliştirilen kavramsallaştırmada ise ekonomide kooperatifleşmenin ve dayanışmanın artırılması anlamında kullanılmıştır. Bu kavramsallaştırmalardan hareketle dayanışma ekonomisi çağdaş dünyada 1990'ların ortalarından itibaren geliştirilmiştir. Avrupa'da, Latin Amerika'da, Kanada'da dayanışma ekonomisi ise sosyal hareketlerin eylemlilikleriyle ortaya çıkıp gelişmiştir (Miller, 2010).

Dayanışma ekonomisi kavramının sıklıkla Fransa, Latin Amerika, Quebec'de kullanıldığı görülür. Bu kavramın kullanılışında belirgin olarak geleneksel kapitalizme karşıtlığın altı çizilir. Latin Amerika'da bu kavram girişimlerin belirgin çeşitliliğini kapsamak için kullanılır. Fransa ve Ouebec'de ise kavram sosyal ekonomi kuruluşlarıyla olan farkı ayırt etmek için kullanılır (Aykaç, 2018).

Çalışmanın Sosyal Ekonomi bölümünde bahsedildiği üzere sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi organizasyonları farklı arka planlarda ortaya çıkmakla beraber ortak olarak sistemin sorunlarına cevap verme ihtiyacından doğmuştur. Örneğin Marx, sendikaları ve gönüllü kuruluşları belirsiz bir emek piyasasında işçiler tarafından kendi çıkarlarını korumak için geliştirilen ancak emeğin kendi aristokrasisini kurarak kendi ayrıcalıklı konumunu koruduğu koruyucu araçlar değerlendirmiştir. Bu kuruluşlar egemen burjuvaziye karşı mücadeleyi zayıflatmıştır (Aksan, 2015:21). Sendikaların, işçi kuruluşlarının deneyimleri göz önüne alındığında bu kuruluşları kapitalist sisteme hizmet eden ve emekçiler arasında bu organizasyonların yönetim aşamasında yer alıp ayrıcalıklı bir konum elde eden, Marx'ın tanımlamasıyla ayrı bir emek oligarşisi

yarattığı tarihsel pratikler görülmektedir. Ancak sosyal ekonomi, dayanışma ekonomisi organizasyonlarının tarihsel olarak ortaya çıkışları sosyal refah devletinin tarihsel gelişiminden eskiye dayanmaktadır. Bu kuruluşların yerel örgütlenmeler yoluyla ortaya çıkma pratikleri kapitalist sistemi değiştirme ve dönüştürme potansiyelini taşımaktadır. Bu arka planda kapitalist sistemin bu kuruluşları tarihsel ilke ve felsefelerinden kopartarak kendi sistemsel pratiklerine içermek riski her zaman saklıdır denilebilir. Bu duruma dair tarihsel deneyimler başka bir çalışmanın konusunu oluşturmakla beraber dayanışma ekonomileri kapsamında inceleyeceğimiz deneyimler, sosyal ekonomi organizasyonlarına göre kendilerini bu risklerden daha çok korumuş özerk ve radikal pratikleri oluşturmaktadır. Dayanışma ekonomisi destekçileri, bu organizasyonların daha yenilikçi, daha katılımcı ve küçük oluşumlar olduğunun altını çizerler. Bu girişimler sıklıkla çağdaş sosyal problemlere -çocuk ve yetişkin bakımı, çevresel meseleler, yerel değişim / ticaret sistemleri ve sürdürülebilir tarım- cevap olarak örgütlenirler. Bu dayanışma ekonomisi organizasyonları ve ağları ayrıca lokal aşamalarda yerleşmiş ve karşılıklılık mekanizması içinde işleyen sistemlerdir. Ayrıca hibrit kaynaklara bağlanmışlardır: parasal ya da parasal olmayan, piyasaya bağlı ya da değil, ücretli iş ve gönüllülük (Laville, 2007, aktaran: Poirier, 2014).

Peter dayanışma ekonomisinin politik ve ekonomik boyutlarının ekonominin demokratikleşmesine katkıda bulunduğuna dikkat çeker. Dayanışma ekonomisi ekonominin liberal oyun kurallarıyla basitçe çalışmak yerine dönüşümü sorunsallaştırmakta ve araştırmaktadır. Vatandaşları ve alt sınıfları demokratik yönetişimde, kamusal hizmetlere erişimde, savunuculukta ve ekonomik bağımsızlık kazanmada güçlendirme potansiyeline sahiptir (Peter, 2014).

Ancak sosyal politikalar sistematik ve yapısal olmayan kısa süreli projeler eliyle hayata geçirilmeyecek kadar hayati önemdedir. Bu arka planda insan gruplarının yerel örgütlenmesine dayalı birlikleri insan gruplarının hayatta kalması adına alternatifler oluşturmuştur. Dayanışma ekonomileri bu bağlamda insan gruplarının yerel örgütlenmeler yoluyla yaşamın temel faaliyetleri olan üretim, bölüşüm ve dağıtım süreçlerini örgütlemeleri olarak okunabilir. Kapitalist liberal ekonominin açığa bıraktığı sosyal politika alanının taban örgütlenmelerine dayalı insan grupları

tarafından doldurulması, ekonomide otonom öznelliklerin aktör olması açısından umut verici gelişmelerdir.

Sosyal ekonomi kavramsal ve pratik yapısı itibariyle kapitalizmin önemli ve destekleyici bir parçası olarak görülebilir. Dayanışma ekonomisi ise, tüm sosyal ve ekonomik sistemi değiştirmeye çalışır ve dayanışma ekonomisi ilkelerini destekleyen farklı bir kalkınma paradigması ortaya koyar. Neoliberal kapitalist ekonomik sistemin, özel kârı ve sadece büyümeyi maksimize etmeye öncelik veren bir sistemden, insanları ve gezegeni özüne koyan bir sisteme dönüşümü takip eder. Alternatif bir ekonomik sistem olarak dayanışma ekonomisi bu nedenle üç sektörü de kapsar: özel / kâr amacı gütmeyen, kamu ve üçüncü sektör (Peter, 2014).

Gibson ve Graham'e göre dünyada her yerde kapitalist toplumlar görülür ve gayri kapitalist pratikler de kapitalizme referansla değerlendirilir (Gibson ve Graham, 2014, aktaran: Aslan, 2020). Çalışmamızın Sosyal Ekonomi bölümünde incelendiği üzere sosyal ekonomi organizasyonlarının tanımlanmasında organizasyon faaliyetleri referans alınır. Günümüz dünyasında ekonominin kapitalizme referansla değerlendirilmesi itibariyle çalışmamızda incelendiği üzere sosyal ekonomi, dayanışma ekonomisi kuruluşlarının organizasyon faaliyetleriyle tanımlanması Graham'in savını destekleyici niteliktedir.

Bu arka planda bir ekonomik alternatif olarak dayanışma ekonomisinin tanımlanmasında dayanışma ekonomisi organizasyonlarının belirli çalışmaları vardır. Dayanışma ekonomisi pratiklerinin altında yatan değerleri ve mantığı açıklığa kavuşturmak için Bask Ülkesi Alternatif ve Dayanışma Ekonomisi Ağı (REAS Euskadi), yer aldığı inisiyatiflerin temelini oluşturan altı ilkenin bir listesini hazırlamıştır. Bu ilkeler; hakkaniyet, çalışma, çevresel sürdürülebilirlik, “kâr amacı gütmeyen” işbirliği ve çevreye bağlılıktır (REAS (2011), aktaran; Sarriegi Ruiz, 2021)

Ekonomi, insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim, tüketim, dağıtım, bölüşüm süreçlerini içermektedir. Dayanışma ekonomisi ise bu süreçlerin örgütlenmesine dair farklı bir ekonomi vizyonu sunmaktadır. Dayanışma ekonomilerinde temel kaygı ekonominin ihtiyaçlara yönelik ihtiyaç sahipleri tarafından eşitlik ve adalet ilkeleriyle örgütlenmesidir. Bu örgütlenmeler çalışmanın

Sosyal Ekonomi bölümünde incelendiği üzere genellikle kapitalist liberal ekonomik sistem içerisinde ihtiyaçlarını karşılayamayan sistemin açıkta bıraktığı insan gruplarının talep ve arzusu olarak ortaya çıkar. Dayanışma ekonomilerinde çalışma süresi yerelin ihtiyaç olunan mal ve hizmet miktarına göre belirlenir. Bu ekonomide insan gruplar geçim kaynaklarını doğa, çevre ve insan dostu olarak beraber yaratmaktadır. Bu nitelikleriyle ekonomiyi sürdürülebilir ve demokratik olarak inşa etmenin yollarını aramaktadır. *“Sosyal ekonomi var olan sosyal talepleri eklemek ya da tamamlamak üzere kurgulanmışken dayanışma ekonomisi ekonomik aktivizmde daha dönüştürücü bir yaklaşım benimsemiştir”* (Miller, 2010).

Kapitalist ekonomi piyasa ekonomisine dayalı bir sistem olarak piyasanın dinamiklerini önceleyen arz, talep, tam rekabet ilkelerine dayalıdır. Dayanışma ekonomisinde piyasanın dinamiklerini önceleyen bu ilkeler yerine insanların ihtiyaçlarını karşılama, dayanışma, çevreye duyarlılık, adil üretim ilkeleri geçmektedir. Dayanışma ekonomisi, ekonominin tabandan ihtiyaçlara yönelik örgütlenerek bölüşüm ve dağıtım sürecinin de üretimi örgütleyenler tarafından demokratik olarak belirlenmesi bağlamında maddi refahı değil toplumsal refahı önceler ve devlet dışı, piyasa dışı bir örgütlenmeyi amaçlar. Bölüşüm ve dağıtım sürecinin demokratik örgütlenmesinin pratik karşılığı, üretimin ihtiyaç sahipleri tarafından örgütlenmesi itibarıyla ihtiyaç kadar dağıtılmasıdır. Kapitalist ekonominin aksine piyasa ekonomisine, büyüme ve birikime yönelik üretim yapılmadığından ekonomi toplumsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda dayanışma ekonomileri, üretim, bölüşüm dağıtım, sosyallik yoluyla var olmaktadır. Ekonomi bu tanımlanışında bir kurum olarak değil sosyal birliktelik olarak var olmaktadır. Miller’a göre dayanışma ekonomisi, hareketlerin hareketi olarak sürekli varlıkların paylaşılması ve değişimin taahhüdü için yollar ve imkanlar aramaktadır. Bu ruhla dayanışma ekonomisi bir amaç değil süreçtir (Miller, 2010).

Tarihsel olarak incelendiğinde dayanışma ekonomileri organizasyonlarının radikal örgütlenmeler olarak ortaya çıktığı bölgeler kapitalist ekonominin insan ihtiyaç ve taleplerini karşılamadığı örneklerdir. Kapitalist ekonomi kurumsal niteliği itibarıyla ulus devlete dayanması itibarıyla ulus devletlerde hukuki olarak korunmakta ve egemen ekonomik değişim, dönüşüm faaliyeti olarak benimsenmektedir. Bu bağlamda

dayanışma ekonomilerinin ortaya çıkış koşullarının oluşması için ulus devletlerin kurumsal olarak boşluklar yarattığı örnekler görülmektedir. Örneğin dayanışma ekonomilerinin iyi örneklerinden biri olarak Zapatista Kurtuluş Ordusu (EZLN) 1994 yılı itibariyle Meksika'nın Chipas bölgesinde yerli halkın yönetimine dayanan silahlı bir örgütlenmeye dayanmaktadır. Zapatista örgütlenmesi Meksika Chiapas'ta ulus devletin sınırları dışında özerk bir yönetim kurmuştur. Zapatistalar özel mülkiyet rejimini ve devlet örgütlenmesini reddederek bulundukları bölgelerde sağlık, eğitim, tarımsal üretim alanlarında faaliyettedir. Taban örgütlenmesine dayalı bu hareket, tarımsal üretim için toprakları işgal ederek yerel halkın sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmeyi hedeflemektedir. Arjantin'de deneyimlenen dayanışma ekonomisi örneği ise iflas eden ve terk edilen fabrikaların işsiz işçiler tarafından işgal edilerek kooperatife dönüştürülmesidir (Yıldırım, Öngel, 2021).

Ayrıca ulus devletlerde ekonomik kriz dönemlerinde politik ve ekonomik örgütlenmede merkezi yönetimde kontrol gücünün azalması ile kurumsal olarak boşluklar doğabilmektedir. 20. Yüzyıl boyunca farklı bölgelerde ikili iktidar durumlarında ortaya çıkan işçi kooperatifi örnekleri verilebilir. Örneğin 1936-1939 İspanya İç Savaşı döneminde kırsal alanlarda terk edilmiş topraklar özyönetime geçmiş, kentlerde terkedilmiş ticari ve sanayi işletmeler kolektifleştirilerek işçi özyönetimine geçmiş, ve 1979 İran Devrimi sırasında farklı sektörlerdeki fabrikalarda işyeri konseyleri oluşturulmuştur (Şahin, 2021: 95).

Yine yakın geçmişte Yunanistan'da Aleksis Çipras'ın başbakanlığı döneminde yaşanan ekonomik krizde halk tarafından takas bankaları, yerli üretimler kurularak ekonomik krizin tahrip edici etkilerini azaltmak üzere dayanışma ekonomisi pratikleri örgütlenmiştir. Çipras'ın sol geleneğe yakın kapitalizm karşıtı bir siyasi ideolojiyi benimsemesi kapitalist ekonomi dışında dayanışma ekonomisi örgütlenmelerinin yaratılması fırsatı doğurmuştur. Dayanışma ekonomilerinin bu bağlamda benimsedikleri radikal tutumu toplumsal hareketlerin iradesi ve arzusuyla ortaya koyduğu görülmektedir.

Sonuç olarak dayanışma ekonomileri kapitalist liberal ekonomiyi tek ekonomik ölçüt ve temsil olmaktan çıkararak ekonomik süreçlerin örgütlenişine dair

alternatifler yaratılmasıdır. Bu alternatifler ekonomiyi örgütlerken nasıl etik davranabiliriz, tüm insanların azami refaha ulaşacakları bir toplumsal örgütlenmeyi nasıl kurabiliriz kaygısıyla örgütlenmektedir. Dayanışma ekonomileri yaşayan canlı bir kavram olarak yerellerde ortaya çıkması itibariyle yerelin dinamiklerine ve deneyimlerine dayanır. Dayanışma ekonomisinin savunucuları tarafından ideal bir tanıma erişilmekten ziyade ekonominin imkanları üzerine düşünme deneyimi olarak kavramsallaştırılır. Bu arka planda dayanışma ekonomilerinin ekonomik süreçlerde ekonominin kurumsal niteliğini değil bağlantıları ve ilişkiselliği gözetmesi itibariyle kadınların görünmez emek süreçlerine de alan açacağı beklenir.

Dayanışma ekonomilerinin kadın güçlendirilmesine alan açma imkanları çalışmanın Dayanışma Ekonomileri bağlamında Feminist Ekonomi bölümünde incelenecektir.

1.3. Dayanışma Ekonomisi Bağlamında Feminist Ekonomi

Kamusal/özel ikiliğinde ev dışı kamusal alan olarak adlandırılırken ev alanı özel alan olarak adlandırılmaktadır. Yaşam örgütlenmesine dayalı faaliyetler olarak politikanın yapım alanı olan kamusal alan erkeklere daha açık iken özel alan olan evin görev ve sorumlulukları ise kadınlara özdeşleştirilmiştir. Kadınlar mekânsal olarak yaratılan bu ikilik nedeniyle kamusal hayata katılımı, eğitim ve yaşam fırsatlarına erişimde erkeklere kıyasla dezavantajlı konumda bulunmaktadırlar. Feminist literatürde patriyarka olarak adlandırılan bu sistem toplumsalın erkek egemenliğini yeniden üreten biçimde düzenlenmesine dayalıdır. Patriyarkal sistemde kadın emeği görünmez kılınmakta kadınlar toplumsal yaşamın aktif özneleri olarak eşit vatandaşlık haklarına sahip olamamaktadır. Örneğin eşit vatandaşlık haklarına göre her bireyin geçimini idame ettirmek üzere insana yaraşır işlere erişme hakkı vardır. Ancak kadınlar özel alandaki görev ve sorumlulukları nedeniyle çalışma hayatına katılımı kısıtlılıklarla karşılaşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde kadının ekonomik hakları ekseninde feminist ekonomi ve dayanışma ekonomisi ortaklıkları incelenecektir. Feminist ekonominin de dayanışma ekonomisine benzer biçimde ekonominin örgütlenme sürecinde alternatifler yaratarak kadınların yaşam fırsatlarını arttıracığı beklenmektedir.

Kadınlar toplumda yeniden üretim sürecinin aktif özneleri olarak çocuklarının, kendilerinin, ailenin yeniden üretimini üstlenerek adeta sistemin de yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar. Ancak modern ekonomi kurgusu kadının bu süreçlerdeki aktif rolünü dikkate almamaktadır. Feminist kuramda yeniden üretim, özel alan/aile/hane içinde doğurganlık/akrabalık/evlilik ilişkilerinin düzenlenmesi olarak tanımlanır. Feministler kadınların emek gücüyle çocuk doğurma, bakımı, yetiştirilmesi ve eşin bakımı için harcadıkları emekle yeniden üretimi gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Kadının toplumsal cinsiyet rolü gereği emek yükü, karşılıklılık ve gönüllülük esasına dayandırılmaktadır. Piyasada alınır satılır bir değer olarak benimsenen bakım, yemek gibi gündelik hayatın örgütlenmesinde yapılan işler evde ücretsiz emeğe dönüşmektedir.

Meta üreten ücretli emek, metaların dolaşıma girdiği piyasalar, (özel ya da kamu mülkiyetindeki) kapitalist şirketler, ekonomik aktiviteler olarak kabul edilirken görünür olmayan ekonomik pratikler ekonomi alanının dışına atılmaktadır. Feminist kuramcılar kadınların ev içinde harcadıkları bu emeği “görünmez emek” olarak adlandırmışlardır (Bora, 2005).

Feminist literatür kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği tarih boyunca erkeklere kıyasla daha dezavantajlı konumda bulunduklarını belirtir. Kadınların toplumsal statüsünü ikincilleştiren kadının özel alanda konumlanması dolayısıyla kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla okullaşma oranlarının düşük olması kadınların eğitime erişimde kısıtlanması sonucunu doğurmuştur. Kadınlar eğitime erişimlerinin kısıtlılığı itibariyle iş piyasasına katılacak bilgi, beceri ve uzmanlıktan da yoksun kalmışlardır. Kadınlar bu arka planda iş piyasasına sınırlı erişimleri nedeniyle gelir kazanma imkanından dışlanarak yoksullaşmayı en derinden deneyimleyen toplumsal gruptur. “*Beauvoir’a göre kadınlar, ev odaklı yaşadıkları için ikinci cins haline gelmişlerdir*” (Bora, 2005).

Ekonomi kavramı ilk olarak Antik Yunan’da tarım ve evin geçimiyle alakalı olarak kullanılmıştır. Tarihsel olarak incelendiğinde ilk uygarlıklar itibariyle kadınlar ekonomik süreçlerin aktif özneleridir. Ancak ekonomi kavramının kapitalist liberal ekonomiyle özdeşleştirilmesi ve piyasaya indirgenmesi kadınların bu süreçteki aktif

özelliklerini silikleştirmiştir. Çalışmanın Sosyal Ekonomi bölümünde aktarıldığı üzere 18. yüzyılın rasyonalist geleneği içinde şekillenen iktisadın klasik görüşü; insanın tamamen atomize bir varlık olduğu ve faydasını en üst düzeye çıkarmaya yönelik olarak rasyonel seçimler yaparak ekonomik davranışlarda bulunduğu görüşüne dayalıdır.

Feminist iktisatçılar geleneksel iktisat teorilerinde kavramsallaştırılan bu kişinin erkek olarak algılandığını bundan dolayı da kadın bakış açısının iktisat bilimine dahil edilmediğini belirtmektedirler. Feminist ekonomistler yaşam örgütlenmesi olarak politika alanının örgütlenmesinde ve bir yaşam faaliyeti olarak ekonomi alanında da aklın karşısına duygu, nesnelliğin yanı sıra öznellik, evrenselliğin yanı sıra yerelliğin gözetilmesi gerektiğini eklemişlerdir (Sarriegi ve Ruiz, 2021).

Kapitalist liberal modelde ekonomi piyasa ile özdeşleştirilmektedir. Bu da piyasa dışındaki tüm insan faaliyetlerinin ekonomik sürece içerilmemesi demektir. Ekonomik sürece içerilmeyen emek, ekonominin meta değerlere dayandığı bir düzende gelir kaynağı yaratmamakta ve bu emek sahiplerinin emeğini görünmez kılmaktadır. Bu niteliğiyle kapitalist liberal ekonomik kurguda piyasa dışında kalarak görünmez olan kadın emeği, alternatif ekonomi tasarımlarında görünür kılınmaya çalışılmaktadır.

Feminist ekonomi, kapitalist liberal ekonomi dışında alternatif bir ekonomi modeli önerirken mevcut sistem içerisinde kapitalist liberal sistemin kadın odaklı örgütlenmesi için de sosyal politikalar önerilmektedir. Ekonominin toplumsal cinsiyete duyarlı yeniden örgütlenmesi için önerilen sosyal politikalar, kadınların eşit ekonomik katılımlarının önündeki engel olarak bakım emeğinin eşit olmayan dağılımının yattığını tespit ederler (İlkkaracan, 2017). Bu bağlamda kadınlar sosyal refah devleti politikalarına en çok ihtiyaç duyan grubu oluşturmaktadır. Ancak dünya çapında sosyal politikalarda yaşanan gerilemeler kadınların toplumsal cinsiyete dayalı dezavantajlı durumunu arttırmaktadır. Örneğin sosyal refah devletinin daha gelişkin olduğu batı ülkelerinde kadınlar ev içi sorumluluk olan bakım yüklerine yönelik sosyal politika uygulamalarıyla desteklenir iken sosyal refah devletinin gelişkin olmadığı ülkelerde ise kadınlar sosyal olarak güvencesiz bırakılmaktadırlar.

Çalışmada bahsedildiği üzere neoliberal dünyada devletin sosyal refah devleti özelliğini yitirmesiyle sosyal politika uygulamaları uluslararası kuruluşlara ve organizasyonlara bırakılmıştır. Günümüzde ekonominin kadın ihtiyaç ve taleplerini de içerecek şekilde yeniden örgütlenmesi gerektiği sosyal politikalar öneren Birleşmiş Milletler kurumlarınca da dillendirilmektedir. Birleşmiş Milletler Kadın birimi (UN Women) toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar geliştirilmesi için hükümetlere seslenmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı politika, kadının toplumsal yaşamdaki biyolojik özelliklerinden gelen sorumluluk ve yükümlülüklerinin gözetilmesini ve politikaların toplumsal cinsiyet duyarlı düzenlenmesini önermektedir.

“Feminist iktisatçılar, bir ekonominin amacının, yaşamın tüm biçimleriyle sürmesini ve serpilip gelişmesini desteklemek olduğunu uzun zamandır savunmaktadırlar. Ekonominin amacının yaşamı desteklemek olduğu bir kez kabul edildiğinde, bakım işinin adil bir ekonomiye içerileceğini öngörmektedirler” (Köse, 2021).

Bu arka planda, feminist iktisat ilkeleri dayanışma ekonomisi ilkeleri olan, ilişkisellik, öznellik, yerelden örgütlenme ilkeleriyle kesişmektedir. Dayanışma ekonomisi de feminist ekonomi de daha adil bir ekonomi kurmanın imkanlarını arar. Her iki ekonomi görüşünde ortak olarak ekonominin insan öznelliğini referans alması gerektiğinin altı çizilmektedir. Her iki ekonomide ekonomik olanla olmayan arasındaki çizilen sınırı sorgulayarak görünmeyen ekonomik ilişkileri temsil siyasetine dayanır (Sarriegi, Ruiz, 2021). Küresel gelir adaletsizliğinin önlenmesi ekonomik süreçler olan üretim, bölüşüm ve dağıtımın insan ve doğa duyarlı, etik ilkeleri gözeterek adil olarak örgütlenmesiyle mümkün olabileceğini savunurlar.

Bugünün gereksinimlerini, geleceğin gereksinim ve beklentilerinden ödün vermeksizin karşılanma yollarının aranması olarak sürdürülebilirliğin sağlanması için ekonomik ve sosyal alandaki eşitsizliklerin giderilmesi, kaynakların eşitsiz bölüşümünden kaynaklanan küresel gelir adaletsizliğine son verilmesi gerektiği artık devletler, politika yapıcılar, akademisyenler, uluslararası organizasyonlarca kabul edilen bir gerçekliktir. Dayanışma ekonomileri ekonomik süreçlerde neyin üretileceğini tüketileceğini, ne kadar üretileceği, nasıl paylaşılacağı süreçlerini demokratik karar verilecek etik-politik kararlar olarak görerek politika ile ekonomi arasındaki ayrılığı yok eder. Bu da doğa ve insan duyarlı bir ekonomik örgütlenmenin

yaratılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dayanışma ekonomilerinin ilkeleri feminist ekonominin altını çizdiği görünmez emek, yeniden üretim süreçlerini görünür kılacak niteliktedir. Dayanışma ekonomisi ve feminist ekonominin kesişimselliğinden hareketle dayanışma ekonomilerinin kadınlar için feminist bir alan açabileceği öngörülebilir.

1.4. Sosyal Dayanışma Ekonomisi

Toplumsal hareketler ilkçağdaki köle isyanlarından modern anlamda işçi hareketine, geç modern dönemdeki üçüncü dalga hareketlere değin bir hak temelli faaliyet olarak tarihin çeşitli dönemlerinde görünür olmuştur (Çetinkaya, 2008). 1970'lerden sonra kapitalist neoliberal dünya düzeninde refah seviyeleri düşen insan gruplarının tepkileri gecikmemiştir. Böylece küreselleşme sonrası dünyasında da toplumsal hareketler görünür olmuştur. 2001'de alternatif küreselleşme hareketi yanlıları, Dünya Ekonomik Formu adıyla yıllık toplantılar düzenlemeye başlamışlardır.

Sosyal Dayanışma Ekonomisi kavramının ilk kez kullanıldığı yer 2. Dünya Sosyal Formu olmuştur. Şubat 2002'de Porto Alegre'de gerçekleşen sosyal dayanışma ekonomisinin önemli temalar olduğu 2. Dünya Sosyal Formundan sonra sosyal dayanışma ekonomisinin alternatif bir küreselleşme için uluslararası bir hareket olma potansiyeli belirmiştir. Sosyal ve dayanışma olarak çift kelimeli terim, Laville tarafından Avrupa'daki Polanyi, Defourney, Hulgard ve Pestoff ve Latin Amerika'daki Coraggio, Gaiger ve Razeto gibi teorisyenlerden sonra kullanılır. Bu yazarlar, her iki faktöre ilişkin nitelikleri vurgulamaktadır. Sosyal kısmı, üretimi, dağıtımı, dolaşımı düzenlemek için alternatif bir ekonomik modeli ifade ederken, dayanışma kısmı, üretimin demokratik örgütlenmesi ve eşitlik, piyasa ekonomisiyle sınırlı olmayan yeniden dağıtım ve karşılıklılığa dayalı ilişkilerin oluşturulması boyutunu vurgulamaktadır. Sosyal Dayanışma Ekonomisi çerçevesine bu bağlamda kooperatifler, sosyal işletmeler, yardım grupları, toplum örgütleri, işçi dernekleri, sivil toplum kuruluşları, dayanışma finansmanı girişimleri alınabilir (Petter, 2014).

Kavram ilk olarak sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi olarak iki ayrı kavramsal çerçevede tanımlanmış akabinde birleştirilerek kullanılmaya başlanmıştır (Aykaç, 2018). Çalışmamızda incelenen Sosyal Ekonomi, Dayanışma Ekonomisi, Sosyal Dayanışma Ekonomisi her üç kavramda aynı organizasyonları adlandırmak üzere kullanılmakla beraber organizasyonların faaliyetlerinin uygulama politika ve ilkeleriyle farklılaşmaktadır. Bu niteliğiyle sosyal dayanışma ekonomisi, yaşayan canlı güncel bir kavramdır. Tarihsel olarak içinde bulunduğu dönem, coğrafyanın arka planında organizasyonların faaliyetleriyle yeniden tanımlanıp geliştirilmektedir. Literatürde kavramın sosyal ekonomi, dayanışma ekonomisi ve sosyal dayanışma ekonomisi olarak kavramsallaştırılmasına dair bir çerçeve çizilmiştir.

“Sosyal ekonomi, genellikle “birinci sektör” (özel / kâr odaklı) ve “ikinci sektör” (kamu / planlı) tamamlayan ekonominin “üçüncü sisteminin veya sektörünün” bir parçası olarak anlaşılır. ... Sosyal ekonomi, kooperatifleri, dernekleri, vakıfları ve toplu olarak organize edilen ve hissedarlarının kâr veya getirilerin üzerinde sosyal hedefleri önceliklendirdiği diğer işletme türlerini içerir. Sosyal ekonomi, kapitalizmin önemli ve destekleyici bir parçası olarak görülebilir. Dayanışma ekonomisi ise, tüm sosyal ve ekonomik sistemi değiştirmeye çalışır ve dayanışma ekonomisi ilkelerini destekleyen farklı bir kalkınma paradigması ortaya koyar. Neoliberal kapitalist ekonomik sistemin, özel kârı ve yalnızca büyümeyi maksimize etmeye öncelik veren sisteminden, insanları ve gezegeni özüne koyan bir sisteme dönüşümü takip eder. Alternatif bir ekonomik sistem olarak sosyal dayanışma ekonomisi bu nedenle üç sektörü de kapsar: özel, kamu ve üçüncü sektör/ kâr amacı gütmeyen” (Peter, 2014: 1).

Kavram, sosyal vurgusuyla tamamen ekonomik kârın aksine sosyal kârlılığı ifade etmektedir. Sosyal kârlılık, büyük insan gruplarını da içerecek şekilde yaşam kalitesinin artmasıyla ve nüfusun refahının iyileştirilmesiyle değerlendirilir. Ayrıca demokratik kalkınma, aktif vatandaşlık, bireysel ve kolektif inisiyatif, otonomi değerlerine referans verir.

Çalışmada kapitalist liberal ekonominin kurumsal açıklarından bahsedilmiştir. Küreselleşen dünyada ihtiyaç ve taleplerin artmasıyla beraber politik sistem olarak liberalizmin klasik vatandaşlık tanımı da yetersiz kalmaya başlamıştır. Sosyal devletin rolünü yitirmesiyle beraber toplumda ihtiyaç duyulan sosyallik, birliktelik değerlerinin tesisi, dayanışmanın yeniden yaratılması amacıyla politik sistemde revize ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda aktif, katılımcı vatandaşlık süreçlerinin işletilmesi için ‘aktif vatandaşlık’ kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Aktif vatandaşlık genel anlamı ile

bireylerin kent ya da ülke sorunlarını belirleme, bunlarla mücadele etme ve yaşam kalitesini arttırma doğrultusunda katılım olanaklarına sahip olmasıdır. Bu bağlamda sosyal dayanışma ekonomi kuruluşlarının da aktif rol alacakları öngörülmektedir. Sosyal ekonominin işletmede işçilerin katılımcılığı ile demokratik karar alma süreçlerine dayalı yönetimin sağlanması yoluyla, gelir ve artı değer dağıtımında adil paylaşımı sağlama imkanları vardır.

Kapitalizme dayalı ekonomik sistem uzun çalışma saatlerine, düşük ücretlere dayalıdır. Uzun çalışma saatleri ve düşük ücrete sahip olan geniş insan gruplarının boş zamana ve yetenek, bilgi ve kapasitelerini arttıracak eğitim olanaklarına erişememesiyle toplumsal statüleri gerilemektedir. 1996'da AB Komisyonu, Hayat Boyu Öğrenme yılı ilan etmiştir. Hayat boyu öğrenme; farklı zaman ve farklı yerlerde esnek, çeşitli ve kullanılabilir yaşam boyu sürdürülecek olan öğrenme olarak tanımlanabilir. Sosyal Dayanışma Ekonomisi organizasyonlarının uzun çalışma saatlerine dayanmayan esnek çalışma modelleri ile insan gruplarına boş zaman ve eğitime erişimde fırsatlar sunacağı beklenmektedir. Bu uygulama yerleştiği taktirde eğitim seviyesi ile toplumsal refahın birbirlerine çarpan etkisi yaratması beklenmektedir. Ayrıca işletmedeki tüm üyelerin eşit katılımına dayanan modelleriyle demokrasi kültürünü de geliştireceği beklenmektedir.

Kapitalist hegemonya, çalışmada geleneksel iktisat modelinde incelendiği üzere insan gruplarını tek bir yaşam formunun içinde sıkıştırmaktadır. Uzmanlığa dayalı yöneticiler, profesyoneller, politikacılar, sermaye sahipleri ve üreticiler/hizmet sağlayıcılar olarak ayrılan toplumda kaynaklara ve yaşam fırsatlarına erişim eşit oranda gerçekleşmemektedir. Toplumdaki sınıfsal bölünmeler temsili demokrasinin oy ilkesine dayalı temsil imkanını ve demokrasiyi zayıflatmaktadır. Sosyal dayanışma ekonomisi bu bağlamda ekonominin sosyal yönünün de ön plana çıkarılarak tabandan başlayarak demokratik mekanizmaların kurulmasını ve sağlamlaştırılması potansiyeline sahiptir.

Sosyal Dayanışma Ekonomisinin temel özellikleri olarak şunlar tanımlanmıştır: ekip çalışması, öz yönetim, kapsayıcılık, demokrasi, üretimin yerelde örgütlenmesi,

yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için fırsatların yaratılması ve insanların, toplulukların sürdürülebilir yerel gelişimidir (RIPESS, 2015).

Sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşları özellikle Avrupa'da bir sosyal devlet aktörü olarak değerlendirilmeleri itibariyle büyük üst çatı kuruluşlarca örgütlenirler. Dünya örnekleri incelendiğinde sosyal dayanışma ekonomi kuruluşlarının çoğunluğunun bir ağın parçası olduğu görülmektedir. Bu kuruluşlardan bazıları; Avrupa Sosyal Entegrasyon İşletmeleri Ağı, Uluslararası İşbirliği İttifakı ve Avrupa Engellilere Yönelik Hizmet Sağlayıcıları Birliği'dir. Bu kuruluşlarda ortak olarak gelirin yeniden dağılımı ve sosyal adalet ilkelerinin gözetilmesi vardır. Gözetilen başlıca prensipler; kârın sınırlı dağıtımı, şeffaf ve demokratik katılım, yatırım için değil yarar için sermayenin değerlendirilmesi, mal ve hizmetlerin ekolojik ve sürdürülebilir üretimi, öz yönetim, işbirliği, dayanışma, etik, öz yönetim ilkeleridir (Quiroz-Nino, Menoyo, 2017).

Hâkim ekonomi yapıları içerisindeki işletmelerin sosyal, çevresel ve gelişimsel başarısızlıklar doğurduğu görülmektedir. Bu arka planda dünyanın içerisinde bulunduğu sosyal, ekonomik krizler bir paradigma değişimine gidilmesinin gerektiğinin altını çizmektedir. Sosyal dayanışma ekonomisinin ilkeleri itibariyle mevcut krizlere cevap verebileceği öngörülmektedir. Ekonomik süreçlerde sosyallığın öne çıkması itibariyle insan gruplarının katılımcılığının artacağı beklenmektedir.

“Örneğin feminist edebiyat, sosyal dayanışma ekonomisinin kadınların ekonomik ve sosyopolitik faaliyetlere katılımı için alanlar açtığına işaret etmektedir. (Bergeron ve Healy, alıntıl原因: Uting, t.y.) Hillenkamp'a göre, ücretli çalışma, yeniden üretim, ev içi ücretsiz emek, bakım faaliyetleri gibi sömürü ve hiyerarşinin yeniden üretildiği alanlarda sosyal güvenlik ve özgürlük alanları yaratmak için sosyal dayanışma ekonomisi gündelik hayatın alternatif bir örgütlenişini önermektedir” (Birchall 2011; Roelants ve Sanchez Bajo 2011, alıntıl原因: Uting, t.y).

Sonuç olarak sosyal dayanışma ekonomisinin sosyal, çevresel koruma ve eşitlik, özgürleşme, kültürel değişim için enstrümantal bir rol oynayacağı beklenmektedir. Ekonominin daha büyük insan gruplarına refahı dağıtacak şekilde yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Güç ilişkilerinde, sosyal dışlanmada, eşitsizlik, sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarında paradigma değişimine gitme yöntemi

olarak sosyal dayanışma ekonomisinin mevcut potansiyelleri taşıdığı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ ORGANİZASYONLARI

Bu bölümde Sosyal Dayanışma Ekonomisi'nin (bu bölüm itibariyle, SDE) dünyadaki mevcut durumunu incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle SDE kapsamına hangi organizasyonların alındığına dair kısa bir tanımlamaya gidilecek akabinde SDE alanında çalışan uluslararası kuruluşlar tanımlanacak ve son olarak kooperatiflerin SDE içerisindeki yerinden bahsedilecektir.

Sivil toplum faaliyetleri devlet dışı, ticari olmayan ve özel sektöre ait olmayan faaliyetlerdir. Modern öncesi dönemde sivil toplumun yürütmüş olduğu faaliyetler gönüllüğe, moral değerlere dayalı kilise ve dini cemaatlerin, vakıfların inisiyatifinde şekillenmektedir. 17. Yüzyıldan itibaren yoksulluk ve ihtiyaç durumunun nesnel olarak tanımlanmaya başlamasıyla beraber sivil toplum anlayışı ve yardım politikalarının sekülerleştiği görülmektedir. Bu dönem dünya tarihinde sekülerleşmenin başlangıcı olarak nitelendirilen Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte üretim ilişkilerinin biçim değiştirmesiyle beraber toplumsal yapı ve kurumların da değişime uğradığı dönemdir. Modern dönem olarak adlandırılan bu dönemde devlet, piyasa ve sivil toplum olarak toplumsal yapının üç katmanlı olarak örgütlendiği görülmektedir. Modern dönem liberal paradigması devlet ve piyasa dışında kalan alan olan sivil toplum alanını egemen güç devletin dışında, bağımsız kuruluşlar ve örgütler ağı olarak tanımlamaktadır. Birey, toplum, devlet, piyasa ağının nasıl olması gerektiğine dair dünya görüşü ve ideolojik yaklaşımlar sivil toplumun da nasıl olması gerektiğine dair paradigmayı şekillendirmektedir (Çiftçi, 2012). Sivil toplumun modern toplumdaki işlevi ve örgütlenişi politika, ekonomi, aile, devlet gibi kurumların tanımlarına bağlı olarak yapılacak daha geniş bir araştırma konusunun çalışma alanını oluşturabilir. Çalışmamızda sivil toplum kavramına kooperatiflerin bu alandaki rolü bağlamında değinilmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi ve son olarak söylemde birleştirilmiş haliyle SDE kavramının sosyal ekonomik sistemin kurumsal boşluklarından ortaya çıktığından bahsedilmiştir. İnsan ihtiyaçlarına cevap

vermeyen kurumsal boşluklara insan grupları tarihsel özneler olarak kendi örgütlenmelerini yaratarak cevap vermişlerdir. Bu bağlamda SDE'lerin devlet dışı, ticari olmayan, özel sektöre ait olmayan faaliyetler olarak sivil toplum alanında değerlendirilebileceği söylenebilir.

SDE çerçevesine kooperatifler, sosyal işletmeler, yardım grupları, toplum örgütleri, işçi dernekleri, sivil toplum kuruluşları, dayanışma finansmanı girişimleri alınmaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının kapitalist liberal sistemin açıkta bıraktığı alanlarda örgütlendiklerinden bahsedilmiştir. Çalışmamızın sorusunu oluşturan kooperatif organizasyonları dışında SDE organizasyonlarının tanımlanması, SDE organizasyonlarının kapitalist sistemin açıkta bıraktığı hangi alanlarda örgütlendiklerini ve hangi faaliyetlerde bulunduklarını belirtme amacını taşımaktadır. Bu organizasyonlardan bazıları mevcut kapitalist liberal sistem içerisinde ihtiyaçlarını karşılayamayan insan gruplarına sosyal hizmet alanlarında, sosyal koruma mekanizmaları, aynı hizmet, nakdi hizmet gibi uygulamalarla destek mekanizmaları oluştururken bazıları ise sosyal yanı ön plana çıkmış kâr amacı gütmeyen işletmeler kurulması itibarıyla iş sahası oluşturmaktadır. SDE organizasyonlarının ortak özelliklerine bakıldığında ise kamu sektörü ve özel sektörün ihtiyaçları karşılamadığı alanda ortaya çıkmış olmaları ayırt edici niteliklerini oluşturmaktadır.

Kapitalist liberal ekonomik düzen serbest piyasaya ve onun kurallarına dayalıdır. Bu piyasaya iş kurmak için sermayesi olan girişimci adı verilen işveren özgürce girer ve kurduğu işyerini işletebilmek için emek gücü olan işçi ile işçi-işveren özgürce anlaşır. Ancak hayatta kalabilmek için satacak emeği dışında bir şeyi olmayan işçinin, işveren ile bu iş sözleşmesini eşitler arası bir ilişkide gerçekleştirdiğini varsaymak liberalizmin kurgusudur. Gerçekte işçi hayatını sürdürmek için gerekli olan kaynaklara, gıdaya, konuta sahip olmayan kişidir. İşveren ise özel mülkiyete sahip olan ve hayatın sürdürülmesi için gerekli olan işleri ve faaliyetleri bu işyeri aracılığıyla sürdürüp gelir kazanacak olan bu geliri de işçiyle paylaşacak olan kişidir. İşçi bu niteliğiyle işverene bağımlıdır. Nitekim işçi öz örgütlenmeleri olan sendikalar işçilerin hak ve taleplerini savunmaları amacıyla bu arka planda doğmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde bahsedildiği üzere sendikalar bir SDE kuruluşu olarak işçilerin hak ve taleplerini iletmek üzere örgütlendiği organizasyonlardır. Sendika organizasyonlarının ortaya çıkmasının Sanayi Devriminin ilk geliştiği İngiltere’de 19. Yüzyılda işçi hareketi ile olduğu görülür. İngiltere’de 1825’de grev ve sendika hakkının kazanıldığı görülmektedir. 1838’de ortaya çıkan politik bir hareket olan Chartist hareket ile ise herkes için oy hakkı, eşit parlamenter temsil gibi politik alana yönelik talepler ile işgününün 10 saatle sınırlanması gibi sosyal talepler de seslendirilmiştir (Yıldırım, Öngel, 2021).

Bütün olumsuz koşullar altında, İngiltere’de işçi sınıfının oluşumu sürecinde önemli bir uğrak olan, 1832 yılında genel oy hakkı mücadelesinin, işçilerin oy hakkından dışlanması ile sonuçlanması, bir başarısızlık olsa da genel grev ya da üretim kooperatifleri kurarak üretim araçlarının ele geçirilmesini amaçlayan güçlü sendikaların oluşmasına aracı olmuştur. 1837-1838 yıllarında hazırlanmış olan ve genel oy hakkı, seçim bölgelerinin eşitliği gibi hedefleri olan Chart (temel kural), sonrasında Chartist hareketin gelişmesini sağlamıştır. Chartist hareket 1848 yılında hedefine ulaştıktan sonra ortadan kaybolduysa da İngiliz işçi sınıfına geniş bir kooperatif sistemi ve güçlü sendikalar bırakmıştır (Öngel, 2021).

Bu çerçevede, liberal kurgu içinde hak ve taleplerini dile getirme mekanizması olmayan işçilerin önce toplumsal örgütlenmeler yoluyla hak ve taleplerini dile getirdiklerini, bu mücadelelerin işçilerin oy hakkından dışlanması ile başarısızlıkla sonuçlanmasıyla sendikalar ve kooperatif oluşumlar yoluyla kendi öz örgütlenmelerini kurdukları görülmektedir. SDE kuruluşu olan sendika ve dernekler tarihsel gelişmeler ışığında teorik ve pratik boyutta ekonomik sosyal düzene karşı olan talepler ve mücadelelerden doğmuştur.

Dernek, vakıf gibi SDE organizasyonlarının tarihsel gelişimine bakıldığında ise insan gruplarının birliktelik, dayanışma formları oluşturmak üzere örgütlediği girişimler oldukları görülmektedir. Dernekler ve vakıflar, insan gruplarının bir araya gelerek ihtiyaçlarını karşılama, hayatta kalma ve dayanışma formları kurma çabasının da ürünüdür. Sanayi devriminin ilk dönemlerine bakıldığında burjuva kamusalılığının en yoğun yaşandığı yerler olan kafe ve dernekler karşısında alt sınıfların da kendi

kamusalılıklarını kurarak sosyalleştikleri derneklerin sayısının arttığı görülmektedir. Bu derneklerin sivil toplum kavramının alt sınıflar arasındaki formları olduğu söylenebilir (Bekmen, 2007:168).

Kooperatiflerin ise ihtiyaçlara yönelik olarak ihtiyaç sahipleri tarafından örgütlenen oluşumlar olduğundan bahsedilmiştir. Bu tarihsel arka planda SDE organizasyonlarının örgütsel niteliklerini insan gruplarının talep ve mücadeleleri etrafında kazandıkları görülmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen mevcut ekonomik sistem içerisinde tanımlanmamaya bağlı olarak oluşan SDE organizasyonlarının kavramsal muğlaklığı, kavramın ilk ortaya çıktığı dönem olan 19. yüzyılda kaybolmakta ve yerini insan gruplarının mevcut sistem içerisinde var olma mücadelelerine dayalı pratikleri almaktadır. Bu durum günümüz açısından değerlendirildiğinde ise SDE organizasyonlarının kavramsal niteliğinin muğlaklığının ancak insan gruplarının talep ve mücadeleleri ekseninde şekilleneceği söylenebilir. Nitekim tarihsel pratikler insan gruplarının hak mücadeleleri olmaksızın haklarını kazanamadıklarını göstermektedir. Çalışmanın gelecek bölümünde Kooperatifler SDE organizasyonları bağlamında incelenecektir.

Kooperatifler

Bu alanda çalışan ICA, ILO ve UN kuruluşlarının üzerinde uzlaşmış bir kooperatif tanımı bulunmaktadır. Kooperatif, üyelerinin gönüllü olarak ortak ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak üzere bir araya geldikleri paydaşlı ve demokratik kontrol edilen işletmelerdir (ILO, UN, ICA, 2022). Kooperatiflerin ana amacı yoksulluğu azaltmak ve önlemek, yeni iş fırsatları yaratmaktır. Kooperatif organizasyonları hemen hemen tüm sektörlerde bulunurlar; tarım kooperatifleri, güvenlik kooperatifleri, yatırım ve kredi kooperatifleri, bölüşüm kooperatifleri, işçi kooperatifleri, konut kooperatifleri, sağlık kooperatifleri ve tüketici kooperatifleri.

Kooperatifler, sosyal dayanışma ekonomisinin tarihsel olarak ortaya çıkışında ilk örgütlenen organizasyonlar olmaları itibarıyla SDE kuruluşları arasında öneme sahiptir. Son yıllarda devletin sosyal alandan çekilerek sosyal rolünü yitirdiği, büyük

insan gruplarının çeşitli sosyal sorunlarla karşı karşıya kaldığı kriz dönemlerinde daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır.

Uluslararası mevzuat bağlamında kooperatif anlayış ve gelişimine bakıldığında, gelişimin kaynağı; Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler'e (BM) dayanmaktadır. ICA 'Kooperatif Kimlik Bildirgesi ' (Cooperative Identity, values&principles, çevrimiçi, Cooperative identity, values & principles | ICA,2022) BM'nin 14 Mayıs 2001 tarihli 'Rehber İlkeleri (çevrimiçi, www.un.org , 2022) ve ILO'nun kooperatiflerin desteklenmesini öngören 2002 yılına ait 193 No'lu kararı (çevrimiçi, www.ilo.org, 2022), kooperatifçilik anlayışının genişlemesine önemli katkı sağlamıştır. Avrupa Birliği Konseyi de, 22 Temmuz 2003'de 'Avrupa Kooperatifi Tüzüğü'nü (www.eur-lex.europa.eu , 2022) kabul ederek yayınlamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü 'insana yaraşır işlerin desteklenmesi' ilkesi doğrultusunda kooperatifleri temel önemde görerek 193 numaralı kararında buna vurgu yapar.

Kooperatiflerin SDE organizasyonları olarak oluşum süreçlerini sanayi devrimi şartları hazırlamıştır. Sanayi devrimi sonrasında kapitalist sistem hızlıca hâkim hale gelirken işçiler bir araya gelerek kendi talepleri (oy hakları) etrafında örgütlenmişlerdir. Sanayi devrimi, toprağa dayalı üretim biçimi olan feodalitenin yıkılarak yerini makinelerle bağlı yeni bir üretim biçiminin alması itibariyle geniş insan gruplarını açıkta bırakan bir dönem doğurmuştur. Bu dönemde büyük insan gruplarının sosyal güvenlik sisteminden, temel kamusal hizmetlerden koptuğu ve sosyal olarak güvencesiz kaldığı görülmektedir. Kooperatifler, hayatta kalabilmek adına birbirinden başka sığınacağı birşeyi olmayanların, bir araya gelerek kurduğu yapılardır. Bu anlamda sendikalar ve kooperatifler işçi sınıfının oluşum sürecinde, eş zamanlı olarak tarih sahnesine çıkmış örgütlenmelerdir (Öngel, 2021:141).

Bazı tür kooperatifler sosyal hizmetler alanında faaliyet yürütmekte, bazı tür kooperatifler iş alanı yaratmakta, bazı tür kooperatifler ise sistemin kurumsal düzenlemelere ve uygulamalara gitmediği yaşamın çeşitli alanlarında faaliyetler yürütmektedir. Kooperatiflerin tarihsel arka planı göz önüne alındığında, kapitalist tahribatın arttığı günümüz dünyası kooperatif örgütlenmeleri yükselen bir fenomen

olarak tekrar gündeme getirmektedir. Kooperatiflerin uygulama alanları türlerine göre çeşitlenmektedir. Merkezi yönetimlerin politika önermediği insan grupları olan evsizlerin, kağıt toplayıcılarının örgütlendiği kooperatif örnekleri de görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2012’de Kooperatifçilik yılı ilan etmiş, BM’ye bağlı paydaş kuruluşlar ve diğer kuruluşlarda tüm kurumları kooperatifçiliğe destek vermeye teşvik etmek, kooperatifçiliğin gelişmesine katkıda bulunmak ve kooperatiflerin sosyal ve ekonomik büyümeye katkılarına dair farkındalığı arttırması amaçlanmıştır.

Kooperatifçilik alanında çalışan önemli uluslararası kuruluşlardan bir diğeri de Uluslararası Çalışma Örgütü’dür. ILO tarafından yayınlanan çalışmada kooperatiflerin sınıflandırılması üzerine çalışılmaktadır. Bu çalışmada Kooperatifler üyelerinin kooperatifle olan ilişkisi; örneğin işçi, tüketici, kullanıcı; kooperatif üyesinin kooperatifteki faaliyet niteliği örneğin çiftçi, balıkçı, zanaatkâr ve kooperatif üyelerinin üyelik türlerinin sayısına bakılarak sınıflandırılmıştır. Buna göre dört kooperatif türü tanımlanmıştır. İşçi, tüketici, üretici, perakende ve konut kooperatifleri (ILO, 2020).

ILO’nun çalışması kapsamında Kooperatiflere dair ilkesel bir çerçeve çizilmiştir. Kooperatif türlerinde ortak olanın kooperatiflerin üyeleri tarafından demokratik olarak sahip olunması ve yönetilmesi olduğu belirtilmiştir. Kooperatiflerin uygulama aşamasında üyelerinin sıklıkla ürünlerin, hizmetlerin üreticisi, tüketicisi, kooperatifin çalışanı olarak kuruluşla yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir. Ekonomik kazançlar yatırılan sermayeye göre değil her bir üyenin kooperatife katılım düzeyiyle orantılı olarak dağıtılmaktadır. Kooperatifler kapitalist işletme türlerinden, işletmelerinin kazançlarının ve ekonomik sürdürülebilirliklerinin, üyelerinin kooperatife olan ilgisi ve emeğine göre belirlenmesiyle ayrılmaktadırlar. Kooperatiflerin üyelerinin üretime ve yönetime doğrudan katılımları, kooperatiflere başlıca demokratik niteliğini kazandırmaktadır.

Karşılıklı Yarar Sağlayan Organizasyonlar (Topluluk Temelli Kurumlar)

Karşılıklı yarar sağlayan organizasyonlar dünya çapında 170 milyon insana sağlık ve sosyal koruma hizmeti vermektedir (Utting, Peter, 2014). Karşılıklı yarar sağlayan organizasyonların temel amacı üyelerine ve yararlanıcılarına sosyal hizmet sağlamaktır. Bu nitelikleriyle Kooperatifler ile benzerlik taşıyan organizasyonlardır. Bu organizasyonlar formel ya da enformel olarak organize olarak insan gruplarının ihtiyacını karşılamayı amaçlar. Bu ihtiyaçlar sağlık hizmetleri, ilaç, yoksullara yönelik gıda, ihtiyaç durumundakilere yönelik ayni destekler olabilir. Bu destekler kapsamında organizasyonların temel amacı üyelerine ve onların ailelerine sosyal hizmet sağlamak olarak açıklanmaktadır. Faaliyet alanları sağlık, ilaç, ayni destek, gıda gibi sosyal hizmet alanlarıdır. Piyasadaki özel sektör kuruluşlarından farkları kâr amacı gütmemeleridir. Merkezi yönetimin karşılamadığı, yetersiz kaldığı, boşluk bıraktığı alanlarda sosyal hizmetlerde bulundukları görülmektedir. Bu kuruluşların çoğu sosyal koruma sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşların en büyüğü 1950’de kurulan The Association Internationale de la Mutualité (AIM)’dır.

ABD’de 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleşen ‘‘Wall Street’i İşgal Et’’ toplumsal hareketi sırasında aktivistler tarafından birkaç kullanıcıyla başlatılarak geliştirilen Riseup topluluğu karşılıklı yarar sağlayan grup pratiklerindendir. Organizasyon güvenli elektronik posta, çevrimiçi sohbet gibi dijital iletişim alanlarında faaliyet sürdürerek güvenli iletişim çalışmaktadır. ‘‘Şimdi Reform İçin Topluluk Kuruluşları Birliği’’ (ACORN) 1970 yılında ABD’de mahalle güvenliği, seçmen kaydı, sağlık hizmetleri, uygun fiyatlı konut ve diğer sosyal alanlarda çalışmak üzere kurulmuş savunuculuk faaliyetleri yürüten bir organizasyondur. AIM 1950’de kurulmuştur otonom kırk organizasyondan oluşur. Bu organizasyonlar dünya çapında yirmi altı ülkede sağlık ve sosyal koruma alanında hizmet vermektedir. Karşılıklı yarar sağlayan organizasyonların temel prensibi kâr amacı gütmemeleri, dayanışma kültürüne bağlı olmalarıdır.

Sosyal Çevre Grupları ve Organizasyonlar

Bu grupların temel amacı yerel topluluklarla otorite arasındaki uçurumu kapamak olarak açıklanmaktadır. Sosyal çevre grupları bu yönleriyle esnektirler ve toplumda yeni ilişkisellikler oluşturma potansiyeline sahiptirler (Develtere, Defourny,

2009; aktaran: ILO, 2011). Sosyal Çevre Grupları ve Organizasyonlar, formel organizasyonların aksine hiyerarşik ilişkilerin kurulmadığı organizasyonlar olarak tanımlanmaktadır. Ortak ihtiyaçlar sonucunda kendiliğinden oluşan bu organizasyonlar, sosyal etkiyi kendi gruplarında ve çevrede yaratma potansiyeline sahiptirler. Çalışmamızın örneklemini oluşturan İzmir’de bir grup sanatçının yaşadıkları mahallede kamusal alanlara -apartman duvarı, dükkan kepengi- sanatsal faaliyetlerini -heykel, resim- taşıyarak başlattıkları Darağaç Kolektifi sosyal çevre organizasyonlarına örnek gösterilebilir. Kolektif, mahalle halkına atölyeler, konserler yoluyla kültürel ve sanatsal faaliyetleri taşıyarak ücretsiz ve herkes için ulaşılabilir kamusal kültür sanat pratikleri deneyimlemektedir.

Dernekler

Dernekler kişilerin belirli bir amaca yönelik faaliyette bulunmak üzere bir araya gelerek oluşturduğu örgütlenmelerdir. Dernekler, ilkesel olarak kişileri kamu ve özel sektör dışında kalan sivil alana dahil ederek demokratik bir toplumun oluşmasını amaçlamaktadırlar. Bu organizasyonlar bulundukları ülkenin sosyal, ekonomik ve politik konjonktürüne göre faaliyet alanlarını oluşturmaktadırlar. Sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşu olarak dernekler sosyal alanlarda faaliyet gösterebildiği gibi özellikle özel sektörün ve kamu sektörünün tanım değiştirdiği günümüz dünyasında organizasyonlarına finans kaynağı oluşturabilmek için ekonomik faaliyetlere de girişmektedirler.

Vakıflar

Vakıflar, derneklerin daha kurumsal olarak büyük çapta organizasyonlarla örgütlenmiş halidir. Vakıflar, sosyal dayanışma ekonomisinin bir parçası olarak tanımlanmakla beraber tüm vakıflar sosyal dayanışma ekonomisi bağlamında faaliyet göstermezler. Sosyal Dayanışma Ekonomilerine dair ayırt edici bir özellik olarak kuruluşların karar alma süreçlerinde demokratik süreci işletip işletmediğine bakılmaktadır. Vakıflar da bu niteliklerine göre sosyal dayanışma ekonomisi kapsamında değerlendirilirler.

Sosyal Girişimler

Sosyal Girişimler son yıllarda görece yeni ve güçlü olarak ortaya çıkan fenomenlerdir. Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da Sosyal Girişimler, 1970’lerin sonlarında kriz döneminde, temel ihtiyaçların karşılanamamasına ve geleneksel sosyal imkanlar ve iş fırsatlarına erişememenin sosyal dışlanmaya cevap verememesiyle ortaya çıkmıştır (Nyssens,2006; aktaran ILO, 2011). Sosyal girişimler, geleneksel iş piyasasından dışlanmış kesimlere iş fırsatları yaratmak için gönüllü kuruluşlar ve bireysel girişimciler tarafından büyütülerek, sosyal amacı öne çıkan iş girişimleri yürütme amacındadırlar. Sosyal girişimciler kendilerini toplumda yaşanan sorunları fark ederek gerekli çözümleri üretmeyi amaçlayan organizasyonlar olarak tanımlamaktadırlar.

ILO Güney Afrika SETYSA projesi, sosyal girişimleri öncelikli amaçları sosyal olan, sürdürülebilir finansal modeller kullanan, paydaşlarına karşı hesap verebilirliği olan ve sosyal etkisi olan organizasyonlar olarak tanımlamaktadır. Sosyal girişimlerin bir diğer karakteristik özelliği olarak ekonomik demokrasi belirtilmektedir. Ekonomik demokrasi, gücün işletmenin üyelerinde dağılmış olması ve kazanılanların da eşit paylaşımına dayanmasıdır. 1990’lardan itibaren sosyal girişimler birçok ülkede yasal olarak kabul edilmektedir. Sosyal girişimlerin yasal çatısına ise genellikle Kooperatif organizasyonların girdiği görülmektedir.

Dünya çapında Ashoka Network, Schwab Foundation gibi sosyal girişimleri özendirmeye ve desteklemeye yönelik çalışan çatı kuruluşlar oluşmuştur. Bu kuruluşlar girişimleri sosyal amaçlar gütmelerine, ortak sahiplikte olmalarına, kaynakların ve kazançların dağılımına, sosyal ve dayanışmacı perspektiflerine göre sosyal girişim olarak sınıflandırmaktadır.

Popüler Ekonomi

Popüler ekonomi terimi Latin Amerika’da yerleşmiş ve Luis Razeto (Şili) Jose-Luis Corragio (Arjantin) gibi araştırmacılar tarafından kavramsallaştırılmıştır (ILO, 2011). Aynı yaşam standartlarını paylaşan, dini ya da politik topluluklar, kolektif farkındalık süreçleri ve pratik çözümlerle günlük problemleri çözme kaygısı gütmektedirler. Tüm bu ortak algıyı paylaşan kuruluşlar popüler ekonomi çatısı altında

tanımlanmaktadır. Popüler ekonomi ayrıca güçlü bir politik ajanda ile ilişkili olduğunun altı çizilmektedir çünkü hakim ekonomiye alternatif olarak görülmektedir.

Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar

Anglo Amerikan yaklaşımlar (Salamon & Anheier, 1999; aktaran ILO, 2011) kâr amacı gütmeyen kuruluşları ne özel sektöre ne de kamu sektörüne bağlı olmayan organizasyonlar olarak tanımlamaktadır.

Üçüncü Sektör

Üçüncü sektör kavramı bazı ülkelerde sosyal ekonomi sektörünün ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların politik ve pratik seviyesi, uygulama kısmı olarak kullanılmaktadır.

Sivil Toplum Örgütleri

Resmî kurumların dışında kalan ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemlerle çalışan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır.

Çalışmanın bu bölümüne dek SDE organizasyonlarının kavramsal tanımlarını ve pratikte çalışma alanlarını ele aldık. Gelecek bölümde SDE organizasyonlarının alternatif bir sosyal ekonomik öneren niteliklerinin alanda çalışan uluslararası kuruluşlar tarafından nasıl hayata geçirildiğini inceleyeceğiz.

2.1. Sosyal Dayanışma Ekonomisi Güncel Durumu

Çalışmamız kapsamında incelenen SDE organizasyonlarının yaratıcı işler yaratılması yoluyla insana yaraşır iş fırsatlarını destekleyeceği beklentisinin organizasyonların ilkesel ve uygulama boyutundaki pratiklerine göre şekilleneceği düşünülmektedir. SDE organizasyonları kendilerini doğuran nedenler olan kapitalizmin yapısal çelişkilerine düşmemeleri itibarıyla alternatif bir alan doğurma potansiyeline sahiptirler.

Çalışmamızın sorusu kapsamında incelendiğinde, SDE kuruluşlarının ekonomik sisteme ihtiyaç sahibi olan insan gruplarını içermesinin daha adil ve barışçıl bir dünyayı destekleyeceği düşünülmektedir. Ancak SDE organizasyonlarının sosyal ve ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere gerekli olan örgütlenme, kaynak, finans yönetim alanlarında nasıl yetkinleşebileceği sorusu tartışılmaya ihtiyaç duymaktadır.

ILO, ICA gibi SDE alanında çalışan kuruluşların bu alanda önerdiği politika ve uygulamaları değerli olmakla birlikte hakim kapitalist sistemin kurumsal açıklarından kaynaklanan bir soruna yönelik çözümü yine hakim kapitalist sistemin araçlarıyla, sosyal devletin yerini alan uluslararası kuruluşlarca sağlanan fonlar, hibeler ile uygulanan kalıcı ve yapısal olmayan projeler ile cevap vermeleri SDE organizasyonlarının ilkesel değerlerini ve mevcut potansiyelini riske etme tehlikesini içermektedir.

Dünya 2008 finansal krizinden sonra işsizlik, yoksulluk, ekonomik kriz dünyadaki birçok ülkenin temel problemi haline gelmiştir. 2010'ların ortasında Yunanistan'da başlayan Avrupa'ya yayılan ve ABD'deki daralmayla beraber devam eden dönemle birlikte ise dünya yeni bir sosyal, finansal, ekonomik krize girmiştir. Dünya çapında yaşanan sosyal ve ekonomik dengesizlikler ekonomide yeni bir alan açma gerekliliğini giderek daha acil bir ihtiyaç haline getirmiştir.

Sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının ortaya çıkış koşullarının teorik arka planı çalışmanın ilk bölümünde açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüz dünyasındaki aktüel gelişmeler göz önüne alındığında kamu politikalarının eksiklikleri, göçlerin artması, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler gibi sosyal sorunlar sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının güncel uygulamalarına olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu ihtiyaçlar eğitim, bakım, barınma gibi sosyal hizmet alanlarının yanı sıra istihdam, iş geliştirme, insan ihtiyaçlarına yönelik ürün ve hizmet alanlarında da görülmektedir. Sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının güncel faaliyetlerini bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik uygulamalar oluşturmaktadır.

Sosyal dayanışma ekonomilerinin uygulama boyutuna dair sosyal hizmetlere erişim, iyi iş, gıda güvenliği, uygun fiyatlı konut, kadın güçlenmesi, çevre dostu üretim ve tüketim kalıpları, katılımcı demokratik uygulamalarla ilgili bir çerçeve çizilmiştir (ILO, 2011). SDE'ye dair çizilen çerçeveden de görüleceği üzere sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonları, sosyal ekonomik sistemin insan ihtiyaçlarına cevap vermeyen sorunlarından kaynaklanarak SDE kavramsal çerçevesi bu sorunlara verilen cevapların pratik boyutuyla çizilmektedir. Bu bağlamda sosyal dayanışma ekonomilerinin kapitalist sistemin kurumsal açıklarına ve sorunlarına çözüm arayışları üzerinden alternatifler örgütleyerek uygulama boyutunu oluşturduğu görülmektedir. Sosyal dayanışma ekonomisinin güncel pratiklerinin ekonominin alternatif örgütlenmesi yoluyla bireysel, kolektif eylem, gelişim, özgürlük ve kültürel değişim için potansiyeller taşıması beklenmektedir.

Günümüz dünyasında neoliberal sistemin doğurduğu sosyal ve ekonomik kriz ihtiyaç ve hizmetlerin karşılanmasını güçleştirmekte, işsizliği, enformel sektörü arttırmaktadır. Bu sorunlara çözüm bulma arayışında olan sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının uygulamaları ise giderek daha da aktifleşmektedir. Sosyal dayanışma ekonomilerinin pratik uygulamalarının iki ayrı koldan sürdüğü söylenebilir. İlk olarak taban hareketleri tarafından yerel örgütlenmeler yoluyla oluşturulan organizasyonlar oluşturulmakta ikinci olarak ise devletler, uluslararası organizasyonlar ve kuruluşlar tarafından sosyal politika uygulamaları, projeler eliyle hayata geçirilmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde bahsedildiği üzere sosyal dayanışma ekonomisinin ulusal olarak ilk tartışılma yeri 2001'de Dünya Sosyal Formu olmuştur. Brezilya'da gerçekleşen bu toplantı akabinde yine Brezilya'da ulusal dayanışma ekonomisi toplantısı organize edilmiş ve burada dayanışma ekonomisinin finansal kaynakları, yasal çerçevesi, eğitim, üretim, ticaret ve tüketim ağının örgütlenmesi tartışılmıştır. Akabinde 2003'ten sonra Brezilya'da Emek ve İşçi Bakanlığı açılarak sosyal dayanışma ekonomisinin ihtiyaçları, tavsiye edilen politikalar ve uygulamalar daha kapsamlı olarak incelenmeye başlanmıştır. Brezilya Emek ve İşçi Bakanlığı (SENEAS)'ın aktiviteleri bugün sosyal dayanışma ekonomisi aktörlerini desteklemek ve geliştirmek, sosyal dayanışma ekonomisi için finans kaynakları yaratmak ve ülke

apında sosyal dayanışma ekonomisi aktörlerini faal kılmak olarak sürmektedir (ILO, 2012).

Sosyal Dayanışma Ekonomisi Alanında Çalışan Uluslararası Kuruluşlar

Günümüz dünyasının gerekliğın söylem üzerinden üretildiğı bir reel politığe sahip olduğı uzun süredir dile getirilmektedir. Özellikle Lacanyen psikanalitik kuramla sosyal bilimlerde yükselişge geçen ‘‘söylem’’ kuramının yarattığı etkiyle günümüz dünyasının söylemler ile şekillendiğı söylenebilir. Söylem kuramı, gerçekte olanın ne olduğundan çok onun nasıl dile getirildiğinin, savunulduğunun önemli olduğunu belirtir. Bu bakış açısına göre gerçekte olandan çok söylem önemlidir çünkü gerçek olgunun şekillenişini etkilemez gerçekten önemli olan kişilerin onu nasıl algıladığı ve hissettiğidir (Benford, Snow, 2000). SDE’nin tarihsel olarak sistemin açıklarına ve problemlerine eleştirel bir tutumla ortaya çıktığı ancak süreç içerisinde sistem tarafından bir sosyal politika önlemi olarak kullanıldığından bahsedilmiştir. Sosyal dayanışma ekonomisi, ekonominin örgütlenişine eleştirel bir alternatif sunması itibariyle politik bir yapıdır. Çalışmada SDE’nin ortaya çıkış ilkeleri ve felsefesi gereğı politik bir yapı olması itibariyle sistem tarafından içerilme tehlikesinin her zaman saklı olduğu verili kabul edilerek açıklamaya gidilmeye çalışılmaktadır.

SDE alanında çalışan organizasyonlar içinde bulundukları kurum kültürleri itibariyle SDE kuruluşlarını tanımlamakta ve uygulama boyutuna dair politikalar önermektedirler. Butler’a göre dilin ve siyasetin hukuki yapıları günümüzdeki iktidar alanını kurmaktadır; dolayısıyla bu alanın dışında yer alan herhangi bir konum yoktur (Butler, 2018:48).

Bu bağlamda kurumların SDE kavramını tanımlayışlarının SDE’nin güncel uygulamalarını da belirleyeceği düşünülmektedir. Çalışmanın SDE’nin güncel durumunun incelendiğı bu bölümünde uluslararası organizasyonların SDE tanımlamaları açıklanmaya bu nedenle ihtiyaç duyulmaktadır. Söylem kuramının bakış açısıyla, SDE kavramının kurumlarca tanımlanmasının ve politika oluşturulmasının SDE’nin pratik uygulamalarını da belirleyeceği düşünülmektedir.

Sosyal dayanışma ekonomisine dair ilk kapsamlı yasal düzenlemenin gelişmekte olan bir Latin Amerika ülkesi olan Brezilya’da yapılması göz önüne alındığında, sosyal dayanışma ekonomisinin pratik uygulamalarının Dünya Sosyal Forumu taban örgütlenmeleri akabinde Brezilya devletinin gündemine girdiği ve sosyal politika olarak uygulandığı söylenebilir. Bu bağlamda Brezilya, sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının insan gruplarının yerelden örgütlenmesiyle ortaya çıkması ve akabinde devletler tarafından bir sosyal politika önlemi olarak uygulama boyutunda hayata geçirilmesine dair iyi örnek oluşturmaktadır. Brezilya örneği, devletleri, uluslararası organizasyonları sosyal dayanışma ekonomisine dair sosyal politikalar uygulama alanında harekete geçmeye teşvik ettiğini gösterir niteliktedir. Bu bağlamda SDE organizasyonlarının sosyal politika önlemi olarak ilk uygulanmasının yerel ihtiyaçlardan ve yerel ihtiyaçların doğurduğu taban örgütlenmelerin yarattığı taleplere cevap olarak şekillendiği söylenebilir. Çalışmanın gelecek bölümlerinde görüleceği üzere SDE organizasyonlarının taban örgütlenmelerinden ortaya çıkması uygulama boyutuna dair ayırt edici bir nitelik oluşturmaktadır.

1970’ler sonrası neoliberal dünya düzeninde ulus devletlerin sosyal devlet rolünü terketmesi, devletin rolünün piyasayı düzenleyici minimal devlete evrilmesiyle birlikte sosyal ve ekonomik alana dair uluslararası politikalar üretmek Avrupa Birliği (EU), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası örgütlerin inisiyatifine geçmiştir. Bu örgütler sosyal devletin boşalan aktörlüğünde uluslararası olarak sosyal ve ekonomik hayata dair politikalar önermekte, uygulamalar hayata koymaktadır. SDE kavramının dünya sosyal formundaki taban hareketlerden örgütlenmesi mevcut ekonomik sistem tarafından ihtiyaçları karşılanmayan büyük insan gruplarına dair politika önerilmesinin ihtiyaç ve gerekliliğini ortaya koymuştur. Nitekim sosyal dayanışma ekonomisi kavramı, Dünya Sosyal Formundaki gelişimi akabinde uluslararası organizasyonlar tarafından gündeme alınmaya başlanmıştır. SDE, Dünya Sosyal Formunda ortaya çıkması akabinde 2013 itibarıyla dünya sosyal formunun ve sosyal politika gündeminin bir parçası olmaya başlayarak uluslararası organizasyonların gündemlerine sosyal dayanışma ekonomisini almaya başladıkları görülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 2013'te yıllık sosyal dayanışma ekonomisi akademisi düzenlemiştir. Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü (UNRISD) Cenevre'de SDE konferansı düzenlemiş ve ardından BM çatısında çalışan SDE'ye ilişkin kurumlar arası görev gücü (UNTFSSSE) kurulmuştur. Bu görev gücünün BM'nin 2015 sonrası Asya, Latin Amerika ve Avrupa'da sürdürülebilir kalkınma bölgesel istişarelerinde SDE'nin temsilini desteklemeye yardımcı olmuştur (Kawano, 2018).

Avrupa Komisyonu (EU), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından sosyal dayanışma ekonomisinin tanımları yapılmıştır. Chantier de l'Économie Sociale, RIPESS ve Rencontres du MontBlanc (RMB) gibi örgütler ise SDE taban hareketlerinin ağırları olarak örgütlenmiş kuruluşlardır. Bu kuruluşlar da SDE kavramını tanımlamıştır.

Lemus ve Barkin, sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşlarının, uluslararası şirketler, finansal kurumlar ve bir tür sosyal etki yatırımı uygulayan yatırımcılar, sosyal sorumluluk işletmelerini de içeren dördüncü sektör yaklaşımı olarak adlandırılan bir şemsiye altında toplandığına dikkat çekerek bu yaklaşımın özellikle Avrupa Komisyonu, ILO, OECD tarafından yapılan tanımlarda görüldüğünü belirtmiştir (Lemus, Barkin, 2013). Sosyal dayanışma ekonomisi ağı tarafından yapılan tanımlara bakıldığında ise kolektif eylem, katılım, aktif vatandaşlık, kültürel değişim gibi mevcut sistemin insan ihtiyaçlarına cevap vermeyen yapısına dair eleştirel bir tutumla alternatif sunulduğu görülmektedir.

Sosyal dayanışma ekonomisinin en geniş ağ kuruluşu olan RIPESS (Intercontinental Network for the Promotion of the Social Solidarity Economy), SDE taban örgütlenmeleri için çatı, üst bir kuruluş oluşturması amacıyla 1997'de kurulmuştur. Dünyanın her yerindeki ulusal ve bölgesel sosyal dayanışma ekonomisi pratiklerinin ağırlarını birleştirir. RIPESS ağındaki kuruluşlar; Kuzey Amerika, Kanada ve Quebec ağırlarını içerir (Kawano, 2018). Bu kuruluş ayrıca sosyal dayanışma ekonomisi için konsept, çerçeve, tanımlama yapmaya girişir. RIPESS dört senede bir yapılan ağ toplantılarıyla sosyal dayanışma ekonomisinin küreselleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Quebec (2001), Dakar (2005), Luxemburg (2009) ve Manilia (2013)

şu ana dek yapılan SDE ağ toplantılarıdır. Ayrıca SDE'nin küreselleşmesine yönelik kolaylaştırıcı projeler uygulamaktadır. Bunlar global haritalama çalışmaları, web portalları, LinkedIn tartışma grupları gibi ağlardır. Bu projeler eliyle SDE'ye dair eğitim, iletişim ve yaygınlaştırma amacı güdülmektedir.

SDE organizasyonlarından Kooperatifler özelinde çalışan Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), 1985'de London'da kurulmuştur. ICA, kendini dünya çapındaki en eski kâr amacı gütmeyen kuruluşu olarak tanımlamaktadır (International Cooperative Alliance, çevrimiçi, <https://www.ica.coop/en/about-us/international-cooperative-alliance>, 04.05.2022). Dünya çapında bir milyar kooperatif üyesiyle en geniş çatı kuruluşlardan biri olmaktadır. Yüz on iki ülkeden üç yüz on sekiz kooperatif organizasyonunun ICA çatısı altında örgütlendiği görülmektedir. Bu kooperatifler finans, tarım, tüketici, bankacılık, balık, sağlık, konut, güvenlik, endüstri ve servis gibi birçok alanda faaliyet sürdürmektedir. ICA, misyonunu kooperatifler alanında dünyada ilgi ve çalışmaları arttırmak, kooperatiflerin dünya çapında sesini yükseltmek, kooperatifçilik alanında bilgi, uzmanlık ve koordinasyon çalışmalarını sürdürmek olarak açıklamaktadır. Çeşitli kooperatif kuruluşlar arasında iş ortaklığı ve partnerlikler geliştirmek, kooperatifçilik alanında fikir ve düşünce paylaşımı yapılması amacıyla bölgesel ve ulusal toplantılar organize etmek, eğitim programları, buluşmalar düzenlemek ve kooperatif geliştirme ajanslarıyla ortaklaşa geliştirilen yayınlar diğer faaliyet alanlarıdır.

The Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives (COPAC), dünya çapında kamu ve özel sektörde sürdürülebilir kalkınmada kooperatif organizasyonları destekleyen kuruluşlarla işbirliğinde çalışan bir çatı kuruluştur. Uluslararası İşbirliği İttifakı (ICA), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler (UNDESA), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Tarım Organizasyonu (WFO) COPAC'ın Kooperatifler alanında çalışan paydaşlarını oluşturmaktadır.

BM'nin 2012 yılında uluslararası kooperatif yılı ilan etmesi ardından The Blueprint for a Cooperative Decade (Kooperatif 10 Yıl Planı), ICA tarafından BM ile birlikte küresel kooperatif hareketi için stratejik bir belge oluşturması amacıyla

hazırlanmıştır. A People Centered Path for A Second Cooperative Decade (İkinci Kooperatif On Yılı için İnsan Merkezli Yol) ise 2019 yılında Kigali'deki ICA genel kurulunda 2020-2030 dönemi için stratejik bir plan oluşturulması amacıyla hazırlanmıştır. Kuruluşun ayrıca komüniteler ve ağlar aracılığıyla cinsiyet, araştırma, hukuk, gençlik ve kalkınma alanlarında çalıştığı görülmektedir. 1946'da kurulan Birleşmiş Milletlere bağlı olarak çalışan ilk kâr amacı gütmeyen organizasyon olarak tanımlanan Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) ile birlikte Kooperatifler alanında tartışmalar yürütmektedir. ICA ayrıca Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile ortaklık çalışmaları yürütmektedir ve BM Kurumlar Arası Sosyal ve Dayanışma Ekonomi Görev Gücü'ne katılmaktadır.

Sonuç olarak ICA'nın 1971 yılından beri kooperatif organizasyonu içerisinde yer alan insanlar için politika ve savunuculuk odaklı çalışmalarını sürdürerek, ekonomik, sosyal, çevresel sürdürülebilir kalkınma ilkeleri kapsamında çalıştığı görülmektedir.

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) internet sitesinde, 1919 yılında Birinci Dünya Savaşına son veren Versay antlaşması kapsamında, evrensel ve kalıcı barışın ancak sosyal adalet temelinde inşa edilebileceğine olan inançla kurulduğunu belirtmektedir (History of the ILO, çevrimiçi, <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> , 04.05.2022). Kurumun kuruluş fikirleri ise 19. Yüzyıl düşünürlerinin çalışma yaşamının ilkelerine ilişkin konularla ilgilenecek uluslararası bir kuruluş olması gerekliliği fikrinden doğmuştur. ILO anayasasının giriş bölümü adalet ve insanlık duygularıyla, dünyada kalıcı bir barışı sağlamak adına hareket etmeyi belirtmektedir. Kuruluş felsefesi, birinci dünya savaşı ve ertesinde yaşanan sanayileşme sürecinde dönemin işçilerinin maruz kaldığı sömürü koşulları göz önüne alındığında ikinci dünya savaşı ertesinde oluşturulacak barışın ancak işçiler de dahil olmak üzere toplumun tüm kesimlerini içeren sosyal adaletle tesis edilebileceğine olan inanç olarak açıklanmaktadır (ILO History, çevrimiçi, <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> , 04.05.2022).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kuruluş ilkelerinin ve anayasasının kapitalist sistemin sömürüye uğrattığı emek kesimine yönelik sosyal koruma öneren politikalar ve uygulamalar oluşturmayı amaçladığı görülmektedir. Kurum dünyanın birçok bölgesinde devletler ve özel sektör temsilcileriyle iş birliği halinde çalışmayı sürdürmektedir.

ILO, sosyal adaletin sağlanması amacıyla insana yaraşır işlerin desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. İnsana yaraşır iş, insan onuruna yaraşır, güvenli çalışma koşulları ve adil gelir sunan iş olarak tanımlanmaktadır. ILO, insana yaraşır iş fırsatları desteklenmesini kalkınmanın merkezine koyar. Onur, eşitlik, adil gelir ve güvenli çalışma koşullarına dayalı insana yaraşır iş fırsatlarının kadınları, erkekleri yaptıkları işler üzerinde söz sahibi kılacağını belirtir. İnsana yaraşır iş fırsatlarının desteklenmesiyle insan gruplarının sömürüden korunma, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelecek fırsatına erişeceğinin altı çizilir. İnsana yaraşır iş bu arka planda sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olarak görülür.

Sosyal adalet, toplumun tüm üyelerinin barış ve eşitlik içinde yaşaması olarak adil bir dünya özlemine işaret eder. Sosyal adaletin sağlandığı dünya düzeni toplumun tüm üyelerinin ihtiyacı olan ürün ve hizmetlere erişerek, ihtiyaç ve yoksunluk durumunda kalmadığı, insan olmaktan gelen insanlık onurlarının korunduğu dünya düzenidir. İnsanların ihtiyaçları olan ürün ve hizmetlere erişimi ise ancak mevcut ekonomik sistem içerisinde iş sağlanmasıyla ya da mevcut ekonomik sistemin üretilmediği iş imkanlarını kendi öz örgütlenmeleri yoluyla oluşturmalarıyla sağlanabilir.

ILO bu amaçla iş geliştirme, çalışma hakları, sosyal koruma ve sosyal diyalog ve tüm amaçların kesişimselliğinde bulunan toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerinin yer aldığı ajandayı geliştirmiştir. ILO tarafından yayınlanan “Decent Work Agenda” yaratıcı işler geliştirilmesi yoluyla gelir adaletsizliğinin ve yoksulluğun önleneceğini belirtir. Decent Work Agenda, sosyal ekonomiyi desteklemenin ajandanın amaçlarına katkı sağlayacağını belirtir (ILO, 2022). Ayrıca ILO, G20, G7, AB, Afrika Birliği gibi ve diğer çok taraflı paydaş kuruluşların açıklamaları ve eylem planlarında, insana yaraşır işlerin ekonomik krizin iyileşmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması

için önemine işaret ettiğini belirtmektedir (ILO, 2022) Kriz ve dengesizlik zamanlarında, sosyal dayanışma ekonomisinin geliştirilmesi Decent Work Agenda çerçevesinde, tüm dünyada sosyal adalet ve sosyal içermenin sağlanması için en iyi yöntem olacağı beklenmektedir (ILO, 2011).

Sosyal refah devleti ve sosyal politikaların tarihsel gelişimi incelendiğinde mevcut sosyal ekonomik sistem içerisinde yaşamlarını sürdürmek üzere ihtiyacı olan mal ve hizmetlere erişemeyen insan gruplarının toplumsal risk oluşturmalarını önleyerek toplumsal uzlaşmanın sağlanması, bu insan gruplarına yönelik sosyal güvenlik mekanizmaları oluşturulmasına yönelik gerekliliklerden doğduğu görülmektedir. Amin, sosyal ekonomiyi açıklarken diğer sektörleri tamamlayıcı nitelikte olduğundan ve güvenlik ağı görevi üstlendiğinden bahsetmiştir (Amin, 2009). ILO'nun sosyal adalet ve barış sağlanması amacıyla önerdiği sosyal politikalar ve uygulamalar bu bağlamda anlam kazanmaktadır.

Sosyal devletin doğurduğu boşlukta büyük insan gruplarına yönelik sosyal politika önermede temel aktörlerden biri olan ILO'nun çalışmalarının ilkesel temelinde sosyal adalete ve insana yaraşır iş fırsatlarının desteklenmesine referans vererek SDE organizasyonlarının ILO tarafından desteklenmesi çalışmamızın SDE'lerin kadın topluluklarını güçlendireceği varsayımı kapsamında anlam kazanmaktadır.

Kapitalist üretim biçiminde kalkınma açıkları vardır. Ekonomi mevcut yapısallığı içerisinde daha fazla kişiye ve daha iyi iş üretememekte, işgücüne yeterli istihdam alanı oluşturulamamaktadır. Bu nedenle ekonomideki kayıtdışılık ve güvencesiz istihdam artmaya devam etmektedir (ILO 2013).

ILO'nun çalışmalarında özellikle 2008 mali ve ekonomik krizinin ardından sürdürülebilir, kapsayıcı ekonomik büyümeyi sağlamak ve sosyal korumayı sağlamak için insana yaraşır işlerin, sosyal hakların ve sosyal diyalogun artan öneminden bahsedilmektedir. ILO'nun dünya çapında emek lehine sosyal politikaları destekleyerek sosyal korumadan yoksun büyük insan grupları ve emekçiler lehine olumlu bir pratik gösterdiği belirgindir. Ancak ILO'nun raporlarında da bahsetmiş

olduğu kapitalist ekonomik sistemin büyüme ve birikim rejimine dayalı gelir eşitsizliği ve adaletsizlik yaratan yapısal sorunları uluslararası organizasyonlar tarafından tartışılmamaktadır. Uluslararası organizasyonlar raporlarında kapitalist sistemin yaratmış olduğu kalkınma açıklarına, gelir eşitsizliği, küresel adaletsizlik gibi olgulara değinmekte ancak bu sorunun arkasındaki gerçek nedenleri belirtmeyerek bu değerlendirmeleri söylemsel bir boyutta kalmaktadır. Bu bağlamda ILO tarafından önerilen sosyal politika önlemleriyle sosyal adalet sağlanması idealinin gerçeklikten uzak olduğu görülmektedir.

Sosyal dayanışma ekonomisinin ilkelerinde belirtildiği amaca yönelik olarak uygulanmasının imkan ve riskleri Birleşmiş Milletler Sosyal Gelişim Araştırma Enstitüsü (UNRISD) gibi kavramın eleştirel boyutunu destekleyen uluslararası organizasyonların da gündemindedir. Sosyal dayanışma ekonomisi alanında çalışan kurumlardan UNRISD, kavramın çarpıtılmasının önlenmesi, anlam karışıklığına karşı koyulması için sosyal dayanışma ekonomisinin temel amacının ve ahlakının gözden kaçırılmaması gerektiğinin altını çizmektedir. UNRISD raporun kavramın neoliberal uygulamalar için taşeronluk ve şimdiye kadar kamu kurumları tarafından uygulanan sosyal hizmetlerin sağlanmasına katılımın olumlu yanında sosyal hizmetleri neoliberal veya özelleştirme gündemine çekilmesinin tehlikelerine işaret eder.

Sosyal dayanışma ekonomisinin politik bir yapı olduğunun altı çizilmelidir. Öncelikle sosyal dayanışma ekonomisi farklı dünya görüşüne sahip kurum ve kişiler tarafından farklı şekilde algılanmaktadır. Bu durum özellikle ülkeler sosyal dayanışma ekonomilerine dair yasalar uygulamaya koyduklarında görünür hale gelmektedir. Örneğin Kosta Rika’da, bu tür yasalar sosyal dayanışma ekonomisinin anlamının değişikliklere tabi olabileceği uzun bir tartışma sürecini başlatmıştır (Utting ve Morales, aktaran: Utting ve Peter, 2014). İkinci olarak ise sosyal dayanışma ekonomisi için etkin savunuculuk yapılması için aynı dünya görüşüne sahip aktörlerden oluşan geniş tabanlı bir koalisyon kurulmasının gerektiğinin altı çizilmektedir (Utting ve Peter, 2014). Çalışmada SDE organizasyonu faaliyetlerinin iki ayrı koldan yürütüldüğünden bahsedilmiştir. SDE organizasyonları yerel örgütlenmeler tarafından faaliyete geçtiğinde politikaların uygulayıcıları mevcut sistemde ihtiyacı karşılanmayan ve sistemin mağduru olan insan grupları olmaktadır. Ancak bu insan

gruplarının çalışmada SDE'nin uygulama boyutu olarak çerçevesi çizilen sosyal hizmetlere erişim, iyi iş, gıda güvenliği, uygun fiyatlı konut, kadın güçlenmesi, çevre dostu üretim ve tüketim kalıpları, katılımcı demokratik uygulamalar gibi politika alanlarında yeterli kaynağa, organizasyonel bir faaliyet olarak işyeri yönetişimine dair bilgiye sahip olmamaları yerel örgütlenmeler eliyle yürütülen SDE faaliyetlerinin dar bir alana sıkıştığını göstermektedir.

Mevcut kapitalist liberal sistemdeki büyüme mal ve hizmetlerin artışı olarak tanımlanır. Mal ve hizmetlerin artışı ise mal ve hizmetleri üreten işletmelerin sermaye sahipleri için daha fazla kâr yaratılması anlamına gelir. Sosyal dayanışma ekonomisi, ilkeleri itibarıyla işletmenin ortak mülkiyetine, demokratik yönetime dayalı bir ekonomi önermektedir. UNRISD bu bağlamda sosyal dayanışma ekonomisinin kapitalist liberal ekonomideki büyüme kavramına karşı olan tutumunun da altını çizer.

Bu farklı bağlamda büyüme artık doyumsuz tüketici bir nüfus için daha fazla ürün üretme zorunluluğunun ürünüdür. Bunun yerine gelişme altyapılarının iyileştirilmesi, ekolojik kaygıların dikkate alındığı, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumun sosyal yeteneklerini geliştirmesi için çalışmasının örgütlenmesidir. Böyle bir büyüme ve gelişme anlayışı, sermayenin birikimi için değil, tutumlu bir yaşam tarzı, ortak bir kozmolojik kabul, yaşam pratiklerinin değişimi için genel bir uzlaşa kabul edilmesiyle mümkündür. (Lemus, Barkin, 2013:10)

Sosyal Dayanışma Ekonomisi Finansal Kaynakları

Çalışmanın teorik bölümünde incelendiği üzere SDE organizasyonları yerel örgütlenmeler olan taban hareketlerin toplumsal hareketleri yoluyla ortaya çıkmıştır. Kaynak mobilizasyonu kuramı, sistemin dışında kalan örgütlenme alanlarında gerekli olan kaynağın nasıl seferber edileceğiyle ilgilenir. Toplumsal hareketler literatüründe kaynak mobilizasyonu kuramı toplumsal hareketlerin sadece toplumun mağdur kesimleri, emek gücü tarafından destekleneceğini değil toplumsal hareketlerin bireysel, örgütsel, toplumsal destek alabileceğini hatta emek, kaynak anlamında toplumun farklı kesimlerince de desteklenebileceğini savunur (McCarthy, 2009). Sosyal dayanışma ekonomisinin yerel örgütlenmelere dayalı ortaya çıktığı pratiklerde ihtiyaç olan kaynak, toplumun diğer kesimleri tarafından desteklendiği takdirde SDE

organizasyonlarının kapitalist sistem tarafından içerilmediği ve özerk olarak faaliyetlerini sürdürme imkanı doğmaktadır. SDE organizasyonlarının kaynak mobilizasyonu yoluyla desteklenmesi sisteme eleştirel bir duruştan ortaya çıkmış olan örgütlenmelerin eleştiri getirdikleri sistem içinden çıkarak ilkelerini korumasına da yardımcı olabilir. Örneğin bir sivil toplum kuruluşu olması itibariyle SDE kapsamına alınabilecek Sınır Tanımayan Doktorlar örgütü, dünyanın her yerinde ihtiyaç sahibi olan mülteci topluluklara sağlık hizmeti götürmektedir. STD, internet sitelerinde faaliyetlerini uygulamak üzere ihtiyaçları olan kaynakları mobilize etme süreçlerini, açıkladıkları metinde mülteci krizindeki ikircikli tutumu nedeniyle BM kuruluşlarından fon almayı reddettiklerini belirtmiştir (Financial Independence and Accountability, Çevrimiçi, <https://www.msf.org/reports-and-finances>, 04.05.2022). SDE'nin pratik uygulamaları üzerinden piyasaya içerilen yeni bir kurum kültürü yaratılması riski saklı olmakla birlikte Sınır Tanımayan Doktorlar organizasyonu örneğinde görüldüğü üzere kavramın kurumsal ilkelerine sadık uygulama örnekleri de vardır. Çalışmamız kapsamında incelenen Kooperatif örgütlenmelerin, merkezi yönetim, yerel yönetimler tarafından desteklendiği ancak bu destek mekanizmalarının da zaman zaman kooperatiflerin örgütsel özerkliğine zarar verdiği görülmektedir. Kooperatif bölümünde daha kapsamlı incelenecek olmakla birlikte SDE kuruluşlarının örgütsel özerkliği nasıl koruduklarına dair iyi örnek uygulaması olarak Sınır Tanımayan Doktorlar kuruluşundan bahsedilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde açıklanmaya çalışıldığı üzere neoliberal dünya düzeni, ekonomik sistemde kapitalist rekabeti öngörürken sosyal alanda ise devletin sosyal hizmetlerden ve bu hizmetlere yönelik kaynak ayırmadan çekilmesini öngörür. Günümüz dünyası neoliberalizmin birçok ilkesel pratiğini barındırsa da özellikle gelişmiş AB ülkeleri toplumsal barışın ve sosyal adaletin gözetilmesi itibariyle devletin sosyal rolünün korunmaya çalışıldığı örneklerdir. Ancak neoliberal paradigmanın öğretileri olan kamu kaynaklarının sosyal uygulamalara değil piyasayı düzenleyici alanlara aktarılması gibi önerilerle günümüz ulus devletleri de sosyal hizmet alanında yeni aktör arayışındadır.

Neoliberal dünya düzeni 1970'ler öncesinde sosyal devletin sorumluluğunda olan sosyal hizmetler, istihdam yaratma, iş geliştirme gibi alanların özel sektörün,

yerel yönetimlerin, üçüncü sektörün aktörlüğüne bırakılması gerektiğini savunur. Güncel uygulamalara bakıldığında özel sektörün, yerel yönetimlerin, üçüncü sektörün bahsedilen faaliyet alanlarında giderek aktörleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. SDE organizasyonları da bir üçüncü sektör aktörü olarak görülerek bu alana içerilmek istenmektedir. SDE'nin kavramsal niteliği tarihsel pratiklerine dayanmakla birlikte güncel uygulamalarının dünyanın konjonktürel koşullarına göre şekillenmektedir.

Bu alanda çalışan UNRISD sosyal dayanışma ekonomilerinin, uluslararası organizasyonlar tarafından şemsiye kavram olarak belirtilen dördüncü sektör kuruluşlarından ayrımının toplumsal hareketlerle olan bağında belirgin olduğunun altını çizmektedir. Neoliberal sistem tarafından araçsallaştırılmamış / içerilmemiş sosyal dayanışma ekonomisi uygulamaları kavramın ortaya çıkış koşullarını hazırlayan yapısal nedenlerin ve süreçlerin gözden kaçırılmadan kavramın ilkelerini gözeterek insan gruplarının politika yapım sürecinde aktif olarak yer almasıyla oluşturulabilir (Lemus, Barkin, 2013).

SDE organizasyonlarının başlıca kuruluşlarından Kooperatifler, iş geliştirme, istihdam yaratma, ürün ve hizmet geliştirme faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Mevcut ekonomik sistem içerisinde iş geliştirme faaliyetleri serbest girişimci olarak adlandırılan, bir iş girişimi yaratmak için gerekli sermayeye ve bilgiye sahip olan kişilerce uygulanır. Ancak ILO'nun da altını çizdiği üzere kapitalist sistemde kalkınma açıkları vardır ve ekonominin toplumun tüm kesimlerine yönelik iş yaratma hacmi giderek daralmaktadır. İnsan gruplarının, işe erişememesi bir yandan yaşamlarını sürdürecektir gelir kaynağına sahip olmamaları anlamına gelirken diğer yandan yaşamlarını sürdürecektir ürün ve hizmetlerden de yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Günümüz dünyasının ekonomik sistemi olan neoliberal düzende, istihdam alanının yaşadığı sorunlar itibarıyla insan gruplarının içine düştüğü bu derin yoksunluk durumuna dair farkındalık olduğu düşünülmektedir. Nitekim neoliberalizm dünya görüşü olarak bireyin kendi kendinin girişimcisi olma fikrine dayanmaktadır. İnsan gruplarının gelir kazanması, ihtiyaç ve hizmetlere ulaşması gibi kapsamlı ekonomik faaliyetleri devletlerin sorumluluğunda olan değil piyasa kurallarına ve girişimciliğe yönelik alanlar olarak görür. İnsanların yaşamlarını sürdürmesi için gerekli olan gelir kazanması, ihtiyaç ve hizmetlere ulaşması süreçlerinde aktif rol alarak girişimlerde

bulunmasını önerir. Ancak neoliberal paradigmadaki öneri kapitalist sistem içinde örgütlenen, pazarın ve piyasanın maksimum kazanç, rekabet gibi ilkelerine dayalı iş geliştirme planlarıdır. Kapitalizm yapısal olarak sorunlu bir ekonomik düzendir ve neoliberal paradigmanın savunusu uygulandığında dahi herkesin girişimci olduğu piyasa düzeni birbiriyle rekabet eden yeni işletmeler doğması riskini de içinde taşımaktadır. Özellikle devletin rol üstlenmesi gereken eğitim, sağlık gibi temel sosyal hizmetler ve insan gruplarının yaşamlarını sürdürecektel gelire ulaşmaları için iş imkanlarına erişmesi olan istihdam alanında birbiriyle rekabet eden yeni organizasyonların olması kapitalist liberal sistemin rekabetçi doğasından kaynaklanan çelişkilerini yeniden üretetel SDE kavramının tarihsel deneyimine ve ilkelerine dayanan değıştirici, dönüştürücü, çözüm önerici niteliklerini aşınmaya uğratma riski taşımaktadır. Bu bağlamda SDE kuruluşlarının uygulamalarının neoliberal girişimcilik fikrinin dayatmış olduğu bu çelişkileri yeniden üretmemesi kavramın ilkesel niteliklerinin korunması için hayati önemdedir. Mevcut kapitalist sistem içerisinde zaten halihazırda birbiriyle rekabet eden özel sektör işletmeleri bulunmaktadır; SDE'nin yeni bir dünya tasavvuruna yönelik ilkeleri var iken uygulama boyutunda eleştiri getirdiğı sisteme eklemlenmesi kavramın varoluşsal gerekliliğini silikleştirecektir.

Lemus ve Barkin, sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşlarının, uluslararası şirketler, finansal kurumlar ve bir tür sosyal etki yatırımı uygulayan yatırımcılar, sosyal sorumluluk işletmelerini de içeren dördüncü sektör yaklaşımı olarak adlandırılan bir şemsiye altında toplandığına dikkat çekerek bu yaklaşımın özellikle Avrupa Komisyonu, ILO, OECD tarafından yapılan tanımlarda görüldüğünü belirtmiştir. Sosyal dayanışma ekonomisi ağı tarafından yapılan tanımlara bakıldığında ise kolektif eylem, katılım, aktif vatandaşlık, kültürel değışim gibi mevcut hakim sistemin insan ihtiyaçlarına cevap vermeyen yapısına dair eleştirel bir tutumla alternatif sunulduğu görülmektedir.

Sosyal dayanışma ekonomileri uygulama boyutunda değerdendirildiğinde UNRISD raporu kavramın neoliberal uygulamalar için taşeronluk ve şimdiye kadar kamu kurumları tarafından uygulanan sosyal hizmetlerin sağlanmasına katılımın

olumlu yanında sosyal hizmetleri neoliberal veya özelleştirme gündemine çekilmesinin tehlikelerine işaret eder.

SDE organizasyonlarının kapitalist sistem içerisinde organizasyonel ve hukuki statüleri muğlaklık taşımakla birlikte halihazırda kamu ve özel sektör kurumları tarafından desteklenmesi çözüm öneren boyutuyla değerlidir. Bu noktada çalışmamızda bahsedilen mevcut kapitalist sistemin çelişkilerini yeniden üretecek bir alana evrilmemesi SDE'nin uygulama boyutunu oluşturan aktörlerin, insan gruplarının SDE'nin tarihsel deneyimine ve hangi ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkıp geliştiğine dair farkındalığına bağlıdır. Çalışmamız kapsamında bu farkındalığın oluşturulması amacıyla, kavramın uygulama boyutunda oluşabilecek olası ihtimaller tartışılmıştır.

Kadınlar, yaşamın aktif özneleri olarak kapitalist sistemin yarattığı sorunlardan en çok etkilenen insan gruplarını oluşturmaktadır. Çalışmamızda kapitalist sistemin yaratmış olduğu küresel adaletsizlik, gelir adaletsizliği, çevresel ve ekolojik tahribat sorunları kapsamında bu alanların tümünün kadının ezilmişliğiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. SDE organizasyonlarının kavramsal ve uygulama boyutlarıyla bu sorunlara çözüm önererek mevcut kapitalist sistemin mağduru olan kadın gruplarını da güçlendireceği beklenmektedir. Bu alanda çalışan kuruluşların raporlarında da SDE organizasyonlarının aktif olarak yer alacağı bir dünya düzeninde üretim- tüketim kalıplarında paradigma değişimine gidilerek kadın ve çevre dostu bir dünya tasavvur edilmektedir.

Sosyal dayanışma ekonomisinin yaşam tarzlarındaki kültürel değişim, tüketim kalıpları, insani etkileşim kalıpları, çevre ve gezegen ile olan uyumla alakalı olduğuna dikkat çeker. İspanyolca 'buen vivir' kavramında bilinen Andean yerli kavramı, başkaları ve doğa ile uyum içinde yaşamayı ve kolektif refahı vurgulamaktadır. Endüstri sonrası toplumun çevresel ve sosyal olarak bilinçli üretim ve tüketim kalıpları, aktif toplum katılımı, ulus devletlerin çözülmesiyle ve kimlik siyasetinin yükselmesiyle beraber gündemleşen sosyal etnik çeşitlilik, biyosfere saygı, toplumsal cinsiyete vurgu gibi niteliklerini ön plana çıkarır (Lemus, Barkin, 2013). UNRISD'nin vurguladığı şekliyle, sosyal dayanışma ekonomilerinin eko-sosyal olduğu kadar politik bir proje olmasıdır.

Bu arka planda özetlenecek olursa sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının pratik uygulamaları değerlendirildiğinde sistemin sorunlarına ve açıklarına sistemin mağduru özneler tarafından     mler üretmesi itibariyle insan gruplarının aktif vatandaşlığı için umut verici niteliktedir. Ancak yerel örgütlenmelere dayalı bu organizasyonların politikalarını uygulamak için gerekli finansal kaynağa sahip olmamaları itibariyle faaliyet alanları ve hareket kabiliyetleri de mevcut kapitalist sistemin aktörleri olan özel sektör kuruluşlarına, kamu kurumlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu aktörlerden bağımsız kendi kaynaklarını yaratma ya da kaynak mobilizasyonu yoluyla kaynak seferber ederek çalıştıklarında ise içerisinde bulundukları ulus devletin hukuki düzeni içerisinde yasal olarak desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu hukuki yasal destekler, SDE organizasyonlarının ülkelerin anayasalarınca tüzel kişiliklerinin tanınması, SDE organizasyonlarının piyasa dışı sosyal fayda gözeten nitelikleriyle ekonomik faaliyette bulunduklarının gözetilerek vergi indirimine gidilmesi gibi alanları oluşturmaktadır. Diğer yandan sosyal politika olarak devletler ve uluslararası organizasyonlar tarafından uygulandıklarında kurumsal bir niteliğe bürünmeleri riskine karşı SDE'nin ilkesel niteliklerine dair farkındalık korunmalıdır. Ekonominin mevcut kurumsallığının i çelişkilerinden kaynaklanan sorunlara cevap niteliğinde ortaya çıkmış bu organizasyonların sisteme içerilen kurumsal bir niteliğe bürünmesiyle sistemin sorunlarını yeniden  retmemesinin bu farkındalık sayesinde oluşturulacak politika ve uygulamalara bağlı olduğu söylenebilir.

2.2. Kooperatiflerin Sosyal Dayanışma Ekonomisi Organizasyonlarındaki Yeri

Çalışmanın bu bölümünde Kooperatiflerin sosyal ekonomi, dayanışma ekonomisi, sosyal dayanışma ekonomisi çerçevesindeki yeri incelenecektir. Bu amaçla kooperatiflerin de içerisinde yer aldığının düşünüldüğü sivil toplum kavramından hareketle kooperatiflerin, SDE organizasyonları olan dernekler, sendikalar gibi örgütlere paralel nasıl gelişim gösterdiği, tarihsel ve deneyimsel olarak ortaklıkları ve ayrımları incelenecektir. Kooperatiflerin uygulama pratiklerine dair güncel örnekler

ise çalışmanın gelecek bölümleri dünyada ve Türkiye’de kooperatif hareketi kapsamında incelenecektir.

Praksis, felsefi bir ifade olarak toplumsal organizasyonun tümünü değiştirmeye yönelik etkinlikler toplamıdır. Marksist kuramda praksis kavramı ise toplumsal organizasyonun değişimine yönelik radikal bir değişim önermektedir. Kooperatifler, tarihsel pratikleri yoluyla radikal ve kökten bir değişim gerçekleştirmeseler dahi örgütlendikleri alanlarda toplumsal organizasyonun sosyal ve ekonomik değişimine yönelik iyi örnekler göstermektedir. Bekmen’e göre, toplumsal sorun etrafında gelişen sorular ve bunlara verilen yanıtlar olarak toplumsal teori, teori ile toplumsallık arasındaki ilişki, karşılıklılık içerdiği sürece modern düşüncenin ve siyasetin zeminini oluşturur (Bekmen, 2007:165). Çalışmanın teorik bölümünde açıklanmaya çalışıldığı üzere, SDE kavramı teorik çerçevesini uygulama pratikleri yoluyla çizmektedir. Bu bağlamda Kooperatiflerin, tarihsel gelişimleri ve güncel pratikleri doğrultusunda insan gruplarının direkt örgütlenmeleri yoluyla teori ve pratiğin birlikte örgütlendiği faaliyetler olarak praksis örnekleri gösterdikleri düşünülmektedir.

Kooperatiflerin tarihi ortak yararları için örgütlenen insanlık tarihi kadar eskidir. Sanayi devrimi öncesi örgütlenmeleri olan klan sisteminde de insan gruplarının kooperatif yapısında örgütlenerek kaynakları ve işleri kendi aralarında paylaştıkları görülmektedir. Örneğin Anglofon toplulukları arasında kooperatiflerin ilk post feodal formlarının 1795’lere dek uzanan, çalışanlarla mülk sahipleri arasında kâr ve kaynak paylaşımı yapmaya dayalı düzenlemeler olduğu görülmektedir (Gates, Jaffrey, 1998). Sanayi Devrimi öncesi Avrupası’nın ise kooperatiflerin ilk ortaya çıktığı yerler olduğu görülmektedir. Kooperatiflerin ortaya çıkışının insan ihtiyaçlarının çeşitliliğine dayalı birçok nedene bağlı olduğu görülmektedir.

Kooperatiflerin temel özellikleri; karar verme süreçlerinde bir üye bir oy ilkesine dayanmaları, kooperatifin üyelerinin kooperatifte kullandıkları emekleriyle doğru orantılı fazlalığın dağıtımı, kooperatif hisselerinin nominal değerinin tahakkuk edilen değeri yansıtmaması, üyelerinin kooperatifin hem sahibi hem de kullanıcısı/yararlanıcısı olması (müşteri, tedarikçi veya çalışan olarak), sermayelerinin

değişken olması ve kooperatifin tasfiyesi durumunda rezervlerinin sınırlı dağıtılması ilkesinin uygulanmasıdır.

Çalışmanın teorik bölümünde açıklanmaya çalışıldığı üzere kooperatiflerin çıkış ilkelerinin kökleri anarşist düşünürlerin dünya görüşüne dek uzanmaktadır. 19. yüzyılda sanayi devrimi sonrasında feodal dönemin çözülüp kapitalist döneme geçilmesiyle beraber anarşizm, marksizm, liberalizm gibi ideolojiler yeni dünyayı anlamada ve yorumlamada başlıca düşünce sistemleri olmuştur. Kooperatiflerin ortaya çıkış ilkelerinin marksizm, anarşizm düşünce sistemlerinin ilkeleriyle paralelliği doğrultusunda bu düşünce sistemleri ve kooperatiflerin ortaklaşma ilkelerinden bahsedilecektir.

Marksist ideoloji kapitalist ekonominin eşitsizlikler yarattığını ve bu ekonomik sistemin bu eşitsizliğin mağduru emekçi kesim tarafından değiştirilmesi gerektiğini savunur. Marksist ideolojiye ekonomik biçim olan kapitalist liberal serbest piyasa şartları içerisinde toplumsal sınıflaşma fazla emek ve artı değer aracılığıyla yaratılır. Mülkiyet sahibi işveren işyerinde çalışan emek gücüne ücret anlaşıması gereğince, ücret vermektedir. Ancak emek gücü olan işçinin ürettiği ürünün gerçek değeri emek gücünün ücreti karşılığında ürettiğinden fazlasını içermektedir. Gerçekte, emeğin yarattığı değer, kapitalistin ürünleri satarak elde ettiği değerdir, emeğin tükettiği değerse, işinin ücret olarak aldığı değerdir. Buradan zorunlu olarak çıkan sonuç, bu ikisi arasındaki farkın işletme sahibi yani işletmenin kurulumu için gerekli kapitale ve işletmenin mülkiyetine sahip, iş sahibinin elinde kaldığıdır. İşveren, ürününü yaratılan değer karşılığında satmakta ancak işgücü olarak çalıştırdığı işçiye yalnız işçinin tükettiği değer karşılığını vermekte, artanını ise kendine alıkoymaktadır. Kapitalist üretim biçiminin eşitsizlik yaratan yapısının bu artı değer yasası üzerine kurulu olduğu belirtilir (Schwartz,1998). Bu bağlamda marksist ideoloji eşitsizlik yaratan ekonomik sistemin yıkılarak yerine daha eşitlikçi bir ekonomik model oluşturulmasına dair savunusunu yaşam için gerekli olan ürün ve hizmetlerin üretildiği işyerlerinin işverence sahipliğine dayanan özel mülkiyet sisteminin kalkması böylece işveren ve işçi ayrımının ortadan kaldırılması üzerinden şekillendirir.

Kooperatiflerin ortaya çıkışları itibariyle işletmenin ortak mülkiyetine dayanması, kapitalist ekonomik sistemin artı değer ve özel mülkiyete dayalı ilkeleriyle örgütlenmediğini göstermektedir. Kooperatiflerin, kapitalizmin yarattığı sorunlara cevap verme potansiyellerini işletmenin özel mülkiyetine bağlı olmayan kolektif yönetim biçimi ve işçi/işveren değil ortak/kullanıcı sistemine dayalı organizasyonelliklerinin oluşturduğu görülmektedir. Kooperatifler ilkeleri gereği oluşturdukları iş yapısıyla işçi/işveren ayrımını ve sınıflı toplum yapısını üretmemektedirler.

18. yüzyıl boyunca gelişen yeni üretim ilişkileri emeği modern kapitalist toplumun başat üretici gücü olarak ön plana çıkarmaktadır. Bu dönem emeğin toplumsal şekillenişinin artık ne feodal bağlar ne de kırsal ekonominin doğal üretim birimi olan aile ve köy ilişkilerinin doğal dayanışma ilişkileri çerçevesinde şekillenişinin ürünüdür. Bu dönem Marksist literatürde mülksüzleşme olarak tanımlanmaktadır. Mülksüzleşme, sadece toplumun üretici kesimlerinin üzerinde üretime geçtiği toprak parçası olan mülklerinden olmaları değil daha önceki toplumsal üretim süreci olan feodal dönemde hayatta kalmalarını sağlayan tüm toplumsal ilişkilerden soyutlanmaları anlamına gelmektedir. Bu toplumsal ilişkiler aile, akrabalık gibi feodal ilişkilerin yanı sıra toprağın mülkiyetine sahip olan efendi (toprak sahibi) ile sert (toprağı işleyen mülksüz insan) arasındaki ilişkinin de çözüldüğü dönemdir.

Sanayi Devrimi öncesi Avrupası'nda 1834'te İngiltere'de Yoksullar Yasası çıktıktan sonra kilise ve devlet, yoksulları, hak eden yoksullar ve hak etmeyen yoksullar olarak ayırmaya başlamıştır. Hak eden yoksullar yaşlı, engelli, sakat ya da çalışamayacak kadar genç olanlar, fiziksel engellerine bağlı olarak çalışamadıkları için hak eden yoksullar olarak adlandırılıyor, çalışmayan sağlıklı insanlar ise hak etmeyen yoksullar olarak görülüyordu. Yoksullar yasasının çıktığı yıllar olan 1834'te zayıf hasatın sonucu olarak tahıl fiyatlarının yükseldiği, toprağa dayalı üretim biçiminin ve toprakta çalışan serf- toprak sahibi efendi ilişkisinin çözülmesine bağlı olarak konut sorununun yaşandığı bir dönemdir (Buğra, 2018). Mülksüzleşme bu bağlamda, geniş insan gruplarının hayatta kalmak için sadece emek güçlerine bağımlı kalmalarıdır. Ücret karşılığı çalışma, 19. yüzyıl da ortaya çıkan tarihsel bir durum olarak bu arka planda doğmuştur.

19. yüzyılın sosyal ekonomik yapısı içerisinde ekonomik liberal sistemin başat gücü olarak piyasa, hiçbir kamu gücünün veya çıkar grubunun müdahalesine maruz kalmadan, piyasanın kendiliğinden işleri düzenleyecek bir doğal sistem olduğu tasavvuruna dayanmaktadır. Piyasa şartları altında işçilerin çıkarlarını savunacak ve piyasa alanına bir çıkar grubu lehine müdahale edecek bir yapılanma liberal iktisatçılar tarafından zararlı görülmektedir. İngiltere’de 1800 yılında işçi örgütlenmelerine dayanan sendikaların yasaklandığı, 1825’de yeniden serbest bırakılsa da sendikal hakların devamlı gelgite maruz kaldığı görülmektedir. Bu sınırlamalara karşın, 18. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa’da işçi örgütleri, dernekler ve birliklerinin kurulmaya başlandığı görülmektedir. Bu örgütlenmeler eğitim ve dayanışma faaliyetlerine uzanan geniş bir alanda çalışmakta, emek kesimi olan işçilerin kendilerini toplumun dışlanmışları olarak görmelerinin önüne geçmelerine çalışmaktadır.

Bekmen’e göre bu örgütlenmeler sayesinde dağınık emekçi kitleleri bir sınır olarak örgütlenmenin ilk adımlarını atar. Bu örgütlenmelere paralel olarak bir kısım düşünsel ve politik hareket gelişir. İlk anılacak isimler İngiliz Owen, Fransız Saint-Simon ve Fourier olacaktır. Owen’in kapitalist toplum kıyısında ona alternatif olarak büyüyecek emek eksenli üretim toplulukları projeleri, Saint Simon’un toprak sahipleri karşısında sanayici ve işçilerin beraber örgütleyecekleri büyük üretim merkezleri, Fourier’in özerk kooperatif federasyonu olarak toplumu örgütleme düşünceleri daha sonra Marks ve Engels tarafından ütöpik sosyalizm olarak adlandırılrsa da alternatif anlamda önerilen ilk ekonomik modellerdir (Bekmen, 2007: 171).

Bu arka planda Kooperatiflerin bir sosyal ekonomik örgütlenme biçimi olarak 18. Yüzyılın ve 19. Yüzyılın politik, sosyal, toplumsal dinamikleri içinde şekillendiği görülmektedir. İngiltere’de Yoksullar Yasasının yaratmış olduğu ihtiyaç sahibi insan gruplarının öz örgütlenmeleri olarak ortaya çıkmış ilk Kooperatifler itibariyle 19. Yüzyılda dönemin eleştirel düşünürlerinin alternatif sosyo-ekonomik toplumsallıklar organizasyonlar olarak kooperatifleri önermeleri hepsi mevcut sistemin boşluklarına ve sorunlarına cevap olarak doğan kooperatifleri göstermektedir. Kooperatiflerin politik bir yapı olma niteliğini bu tarihsel arka plan ve deneyimleri doğurmaktadır.

İnsanlığın sosyal ve ekonomik büyük değişiklikler geçirdiği 19. Yüzyılın ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlara yönelik insan örgütlenmeleri olan organizasyon arayışlarını da beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu dönemde yoksullara yardım etme amaçlı ortaklık, yardım esaslı çalışan bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup, Rochadele Society of Equitable Pioneers olarak adlandırılan, 1844'de kurulan ilk başarılı kooperatif girişimidir. Rochadele, 28 dokumacının ve diğer sanatçıların piyasadakinden daha uygun fiyatlı yiyecek satan girişimleriyle ortaya çıkmıştır. Sonrasında İngiltere'de gelecek yıllarda kooperatiflerin hızlıca çoğaldığı görülmektedir.

İlk kooperatif ilkeleri Rochadele prensipleri olarak adlandırılan ilkelere dir. Bunlar; kooperatife gönüllülük ve açık üyelik, demokratik kontrol, üyelerin ekonomik katılımı, otonomi ve bağımsızlık, eğitim ve bilgilendirme, kooperatifler arası işbirliği ve dayanışma, topluluklar için duyulan kaygı olarak belirlenmiştir (Fairbairn, t.y.).

İlk kooperatiflerin kurulduğu dönemi insanlık tarihinde köklü bir değişime yol açan Sanayi Devrimi izlemiştir. 19. Yüzyılda Sanayileşme olarak adlandırılan dönem, toprağa bağlı üretim biçimi olan feodalitenin yerini seri üretime dayalı sanayileşmenin aldığı, üretim ilişkilerinin değişerek insanların hayatında köklü değişiklikler yaşandığı dönemdir. Kooperatiflerin ortaya çıktığı dönemde sivil toplumda ve ticari hayatta politik bir prensip olan oy hakkının kullanımı ve demokrasinin geliştirilmesine yönelik bir canlanma olduğu ve Friendly Society denen tüketici kooperatiflerinin Avrupa'nın Anglofon çalışanları arasında yayıldığı görülmektedir. Weibren'in raporlarına göre, 19. Yüzyılın sonundan itibaren İngiltere'de erkeklerin %80'i, Avusturalya'da %90'ı bir ya da daha fazla Friend Society üyesidir. Friend Society üyeleri arasında aynı dönemde ekonomik demokrasi fikri uyanmıştır (About Lloyds Banking Group, https://web.archive.org/web/20121011084801/http://www.lloydstsb.com/about_ltsb/t sb.asp, çevrimiçi,2004,30.03.2022).

Ekonomik demokrasi kavramını açıklamadan önce 19. yüzyılın toplumsal değişim itibarıyla birçok farklı dünya görüşü ve ideolojinin de doğduğu dönem olduğunu belirtmeliyiz. Bu dönemde sosyalizm, liberalizm, anarşizm, anarko-sendikalizm, sosyal demokrasi gibi sosyal ve ekonomik hayatın nasıl örgütlenmesi

gerektiğine dair fikir ve yaklaşımlar içeren farklı ideolojiler ortaya atılmıştır. İdeolojiler kavramsal nitelikleri itibariyle kapalı düşünce sistemleridir, bu düşüncelerin güncel pratikleri ise gerçek hayatın olasılıklarına dair imkanlar taşımaktadır.

Ekonomik demokrasi; sosyo-ekonomik bir felsefe olarak karar alma süreçlerinin kooperatifin paydaşları olan küçük topluluktan büyük paydaşlara yayılmasını savunan bir fikirdir. İdeolojik yaklaşımlara ve düşünce akımlarına bakıldığında ekonomik demokrasi hakkında birçok farklı yaklaşım vardır. Anarşist düşünce sosyo-ekonomik örgütlenme biçimi olarak lokal organizasyonlara, lokal yönetilen kooperatiflere, konfederasyon ya da birliklere, kooperatiflere ya da komünlere dayanmaktadır. Aynı şekilde marksist düşüncede üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin demokratikleştirilmesine odaklanmaktadır ancak marksizmin ideolojik savunusu büyük insan örgütlerinin ekonomik ölçek ve yönetim yapısına yönelik tasavvurlarda bulunmak olduğu için Kooperatifler daha mikro ekonomik örgütlenmeler olarak görülmektedir. Marksistler varolan eşitsizliği sona erdirmek amacıyla radikal ve devrimci bir dönüşümün yaşanması gerektiğini savunurlar. Kapitalist olarak adlandırdıkları mülkiyet sahiplerini işçi sınıfını sömürmek amacıyla siyasi, askeri, kültürel olarak seferber edilmiş gördüklerinden toplumun devlet biçimindeki kolektif siyasi kapasitesini kapitalist sınıftan almak için savaşılmaması gerektiğini savunurlar. Marksistler bu ideolojik çerçevede devleti baskıcı bir kurum olarak görerek ulusal ve uluslararası ölçekte kapitalist kurumlara ve kaynaklara el koyarak ekonominin daha dayanışmacı bir formda örgütlenebileceğini düşünürler. 1960'lardan sonra sosyalizm deneyimi olan SSCB'nin yıkılışı ile marksist stratejiler çoğullaşmıştır ancak ekonomik düzen fikri olarak kapitalist hegemonyaya karşı sistematik bir alternatif oluşturulamamıştır.

Anarşizm; 19. yüzyılın modern sosyalist hareketler ailesinin bir üyesi olarak, içerisinde doğduğu dünyaya ve onun en belirgin karakteristiklerine, yani merkezi bürokratik aygıt anlamında modern devletin ve kapitalizmin gelişimine verilen tepkilerin bir ürünüdür. Kendini açıkça "anarşist" olarak tanımlayan ilk düşünür Proudhon'un düşüncelerine yakınlık duyanlar kendilerine "karşılıkçı" (mutualist) adını uygun görmüştür. Proudhon'un fikirleri ve karşılıkçılar özellikle Fransız işçi

sınıfı hareketi içerisinde ve hatta 1864 yılında kurulan Uluslararası İşçi Birliği, ya da yaygın adıyla I. Enternasyonal'in ilk safhalarında etkili olmuştur (Benlisoy, 2014:358). Proudhon'un Kooperatif birliklerinin de ilk fikir babası olduğu görülmektedir. Kooperatiflerin oluşumlarının Proudhon gibi ütöpik sosyalist düşünörlere dayandığından çalışmanın ilk bölümünde bahsedilmiştir. Bu çerçevede Kooperatiflerin sistem karşıtı sosyalist, anarşist bir damardan beslendiğı görölmektedir.

Proudhon'dan (1809) 195 sene sonra 2004'te ekonomik demokrasi fikriyle beraber ateşlenen Kooperatifçilik fikri, kapitalizmin ve temsili demokrasinin sınırlarının insan ihtiyaçlarına cevap vermediğine, insan gruplarının tarihsel süreç içerisinde tekrar tekrar alternatif ekonomi arayışları içine girdiğini göstermektedir.

19. yüzyılda 1845'te Avrupa'da Samuel Sarkovic tarafından ilk kredi kooperatifinin açıldığı görölmektedir. Bu kooperatif, üyelerinin düzenli birikiminden kaynaklanan fonlardan ucuz kredi sağlamaktadır. Akabinde 1851'de Slovakya'da kooperatif hareketinin başladığı görölmektedir. Slovak ulusal düşünörü Ludovitstur, tarihsel olarak ilk kez ortaya çıkan Kooperatif örgütlenmelere dair bu tarz yapıların bölgelerinde kurulmasının bölgelerindeki insanları kötölük ve sefaletten kurtarmaya yardım edeceğini düşündüğünü söylemiştir. Ludovitstur'ın düşünceleri, dönemin değışen şartları içinde insan gruplarının kötölük ve sefalete düştüklerini, yeni bir örgütlenme arayış içinde olduklarını ve kooperatiflerin tarihsel olarak bu evrede ortaya çıktığı savına dair dönem tanıklığı içermektedir.

Sivil toplumda ve ticari pratiklerde politik prensiplerin yaygınlaşması, oy hakkının kullanımı ve demokrasinin geliştirilmesi için 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. Yüzyılda kooperatiflerin sayısında hızlı artışın sürdüğü görölmektedir. Yukarıda bahsedildiğı üzere 19. Yüzyıl feodal üretim biçiminin değışerek kapitalist üretim biçimine geçilmesi itibariyle toplumun da değışime uğradığı bir dönemdir. Esasen büyük insan gruplarını oluşturan birliktelik anlamında toplum kavramının ilk kez bu dönemde ortaya çıktığı görölmektedir.

Marksist kuramın materyalist yaklaşımına göre insan bilincini belirleyen maddi üretimdir. Marx'ın ifadesiyle "insanların maddi yaşam koşullarını belirleyen,

onların bilinçleri değildir; bu maddi koşullar onların bilinçlerini belirler'' (Marx). Marksist kurama göre değerlendirildiğinde 19. yüzyılda toplumsal birlikteliklerin doğuşunun dönemin değişen ekonomik koşullarının sonucu olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda kooperatiflerin ortaya çıktığı tarihsel evre değerlendirildiğinde, ortaya çıkış koşullarını feodal dönemden kapitalist döneme geçişin yarattığı sosyal, ekonomik organizasyonel boşluklara yerel insan örgütlenmeleri aracılığıyla cevap verilmesi olduğu görülmektedir. Kooperatifler, değişen toplumsal, sosyal, ekonomik şartların yarattığı tahribat altında hayatta kalmak ve yaşamlarını sürdürmek isteyen insan gruplarının ihtiyaçlarıyla ortaya çıkmıştır ve artarak sürmüştür. Bu tarihsel deneyim, insan gruplarının öz örgütlenmelerine dayalı olmaları itibarıyla insan gruplarının aktif özneler olarak tarihsel aktörlüğünü göstermektedir.

Günümüz ekonomik ve sosyal kriz dünyası değerlendirildiğinde insanların Kooperatif örgütlenmelere giderek daha fazla yönelmesinin maddi (nesnel) insan gerçekliğinin doğal sonucu olduğu söylenebilir. Özellikle günümüzde ekolojik kriz, gıda krizi, sağlık krizi gibi insanlığa dair kronik problemler baş göstermeye başlaması ve merkezi iradenin, kamu kurumlarının bu sorunlara cevap verme, çözüm geliştirme konusunda yetersiz kalması ile insan gruplarının kendi hayatlarını koruyup gözetme amacıyla faaliyetlerini arttırmaktadır. Özel sektör kuruluşlarının da doğa ve çevre duyarlı üretim ve tüketim geliştirmeye dair çalışmaları olmakla birlikte çalışmamız kapsamında kooperatif örnekleri değerlendirildiğinde birçok farklı alanda örgütlenmeler olduğu görülmektedir.

Örneğin dünyada yaşanan ekolojik tahribata bağlı olarak son yıllarda gıda krizi belirmiştir. Ayrıca günümüzde tarımsal üretim sürecinde direk üreticiden tüketiciye ulaşmayıp, pazar ilişkileri içerisinde aracılarla kentlere ulaşan gıdanın doğallığı soru işaretine dönüşmektedir. Özellikle eğitimli sınıf arasında insanların aracısız ve direk topraktan üretici eliyle ulaştırılan tarımsal organik gıda ürünlerine yönelik artan talebi ve tarımsal üretim sonucunda aracılardan değil üreticinin kazanmasına yönelik farkındalığa sahip kişilerin kurduğu gıda kooperatifleri bulunmaktadır. Türkiye'nin İstanbul ilinde bulunan Kadıköy, Beşiktaş Kooperatifleri bu kooperatifler örneklerindendir.

Yaşamın bir diğer temel alanı olan eğitim alanına bakıldığında ise eğitim kooperatifleri kurulduğu görülmektedir. Çocuklarının sistemin yarattığı eşitsizlik ve yabancılaşmayı normalleştiren eğitim müfredatı ile eğitim almasını istemeyen ebeveynler tarafından kurulmuş İzmir Başka Bir Okul Mümkün Kooperatifi bu kooperatif örneklerindendir. Eğitim, gıda, sosyal hizmetler gibi yaşamın çeşitli alanlarında bu Kooperatif örnekleri insan gruplarının kriz ve değişim ortamlarında hayatta kalma ve yaşamı sürdürme, başka bir dünya tasavvur etme tavırlarına dair iyi örnekler oluşturmaktadır.

Bu bölümde kavramsal boyutu itibariyle kooperatiflerin tarihsel ortaya çıkış koşulları, kooperatif düşüncesine yön veren düşünce akımları incelenmiştir. Kooperatiflerin, SDE organizasyonları içerisindeki teorik arka planı incelendiğinde kavramın ortaya çıkışının sistem karşıtı, devrimci pratiklere dayandığı görülmektedir. Kooperatif organizasyonların teorik arka planı ve kavramsal nitelikleri itibariyle, kapitalist liberal sistem karşıtı bir ekonomi ve dünya tasavvuruna dayandığı görülmektedir. Bu bağlamda kooperatif organizasyonların alternatif ekonomi öneren niteliklerinin ve ilkesel değerlerinin güncel uygulama boyutunda korunması gerektiği düşünülmektedir. Kapitalizme dayalı yönetim biçiminin eşitsizlikler ürettiği ve bu eşitsizliklerden de sınıfsal ve toplumsal cinsiyet boyutuyla kadınların kesişimsel olarak zarar gördüğü görülmektedir. Kadın güçlenmesi bağlamında kooperatif kavramı, kooperatiflerin kapitalist liberal ekonomi modeline alternatif eşitsizlikleri yeniden üretmeyen ve bu alternatif organizasyonellikleriyle de kadınların da eşit bir biçimde yer alacağı toplumsal düzen fikrini pekiştirerek kadın güçlenmesini sağlayacağı beklenmektedir.

2.3. Dünyada Kooperatifçilik

Kooperatifler, dünyanın içinden geçtiği kriz koşullarında giderek üzerinde durulan örgütlenme formlarından birini oluşturmaktadır. Kooperatiflerin tarihsel referans noktalarından çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmeye çalışılmıştır. Günümüz dünyasının küreselleşme ortamında bir yandan kapitalizmin ve serbest piyasanın meşruiyeti sorgulanıp, halklar nezdinde güven kaybederken diğer yandan kapitalizmin küresel meşruiyetiyle oluşturduğu sosyal, kültürel, ekonomik egemenliği

kolayca elden bırakmadığı görülmektedir. Kapitalizme dayalı serbest piyasa ekonomisi yerine geçecek alternatif bir ekonomi modeli yerine kapitalizmin rezervasyonuna gidilmesi gündemdedir. Kapitalizmin dünyada yarattığı tahribatın ve gezegenin ve gelecek nesillerin korunmasının sosyal ve çevresel duyarlı sosyal ekonomik iyileştirmelerle yumuşak bir geçiş yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

SDE'ler de hükümetlerin, uluslararası organizasyonların ve özel sektörün gündemine bu çerçevede girmektedir. Nitekim piyasa şartlarında bu yumuşak geçiş politikasının uygulanmaya çalışılmasıyla giderek daha fazla şirketleşen kooperatiflerle, yönetim modeli içerisinde kamusal hizmetleri yerine getiren sosyal kooperatiflerle karşılaşmaktadır. Büyüyen kooperatiflerin ilkesel özelliklerinden uzaklaşarak özel sektör kuruluşlarının büyüme rejimi içerisine girdikleri, kâr amacı gütmeyen kuruluş olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları kapsamında çalışan sosyal girişimcilik ve kâr yaratma kaygısı yüksek yeni nesil kooperatif modelleri görülmektedir.

Bu arka planda Kooperatiflerin sanayi devrimi ile birlikte kapitalizme bir direniş hareketi olarak ortaya çıktığına ve temel ilkelerine tarihsel referansın kaybedilmemesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Kooperatifler ilkesel özellikleri itibarıyla onları diğer şirket türlerinden ayıran organizasyon biçimleridir.

2.3.1. Kooperatif Tipolojileri

Çalışmanın bu bölümünde Kooperatiflerin alternatif ekonomik modeller olarak yaşamın hangi alanında ihtiyaçlara cevap oluşturabileceğini açıklamak amacıyla hangi alanlarda örgütlendikleri incelenecektir.

Kooperatifçilik alanında çalışan ILO tarafından kooperatiflerin sınıflandırılması üzerine “Statistics on Cooperatives: Concepts, Classification, Work and Economic Contribution Measurement” isimli bir çalışma yayınlanmıştır. Kooperatifler kooperatifin üyesinin kooperatifle olan ilişkisi; örneğin işçi, tüketicisi, kullanıcı, kooperatif üyesinin kooperatifteki faaliyet niteliği örneğin çiftçi, balıkçı, zanaatkâr, kooperatif üyelerinin üyelik türlerinin sayısına göre sınıflandırılmıştır.

Buna göre dört kooperatif türü tanımlanmıştır. İşçi, tüketici/üretici, perakende ve konut kooperatifleri (ILO, 2020).

Tüm kooperatif türlerinde ortak olan kooperatiflerin üyeleri tarafından demokratik olarak sahip olunması ve yönetilmesidir. Üyeleri sıklıkla ürünlerin, hizmetlerin üreticisi, tüketicisi, çalışanı olarak kuruluşla yakın ilişki içindedir. Ekonomik kazançlar yatırılan sermayeye göre değil her bir üyenin kooperatife katılım düzeyiyle orantılı olarak dağıtılır. Kooperatifler diğer işletme türlerinden, işletmelerinin kazançlarının ve ekonomik sürdürülebilirliklerinin, üyelerinin kooperatife olan ilgisi ve emeğine göre belirlenmesiyle ayrılırlar. Kooperatiflerin üyelerinin üretime ve yönetime doğrudan katılımları, kendi hayatlarını örgütlemeleri ve kooperatiflerin demokratik özellikleri ayırt edici özellikleridir. Kooperatif organizasyonları dünyada hemen hemen tüm sektörlerde bulunurlar; tarım kooperatifleri, güvenlik kooperatifleri, yatırım ve kredi kooperatifleri, bölüşüm kooperatifleri, işçi kooperatifleri, konut kooperatifleri, sağlık kooperatifleri ve tüketici kooperatifleri. Ayrıca satın alma kooperatifleri, üretici kooperatifleri, çok paydaşlı kooperatifler, sosyal kooperatifler gibi işletmeler de vardır. Dünyada faaliyette bulunan kooperatif türlerinden aşağıda kısaca bahsedilecektir.

Tüketici Kooperatifleri

Tüketici kooperatifleri kooperatifin ürün ve hizmetlerinden direkt yararlananlar tarafından sahip olunan işletmelerdir. Kooperatifin üyeleri kendi aralarında yönetim kurulu seçerler. İlk olarak 1844’de ucuz fiyatlı yiyecek satmak isteyen 28 dokumacı tarafından kurulan Rochdale bir tüketici kooperatifidir.

Perakende Kooperatifleri

Perakende kooperatifleri, kooperatifin ürün ve hizmetlerinden direkt yararlanalar tarafından sahip olunan perakendecilerdir, üyeleri tüketicilerdir. Danimarka, Singapur, İtalya ve Finlandiya’da perakende satış sektöründe en büyük pazar payına sahiptirler. İsviçre’de en büyük birinci ve ikinci perakendecileri, kooperatifler olduğu görülmektedir.

Konut Kooperatifleri

Konut sakinlerinin kooperatif gayrimenkulündeki öz sermayelerini kooperatife hisse sermayesi olarak verdikleri ya da hisse dışı sermaye olarak kooperatife üyelik ve oturma hakkına sahip oldukları işletmelerdir. Üyeleri konutlarını abonelik yoluyla veya kira ödeyerek sigortalarlar. Kooperatifin üyeleri kendi emeklerinin yüksek oranını kullanarak kooperatif için kaynak toplarlar. Konut kooperatiflerinde kullanılan yöntem daha sonra bir emlak tekniği olan Mortgage sisteminde de kullanılmıştır.

Kullanıcı Kooperatifleri

Kullanıcı kooperatifleri bir tüketici kooperatifi çeşididir. Kullanıcı kooperatifleri üyelerine elektrik, su, telekomünikasyon gibi hizmetler sağlar. Kooperatifin kazançları kaynak için yeniden kullanılır ya da üyelerine yeniden dağıtılır. Esasen kooperatifte kazançlar yatırım üzerinden sağlanır. Örneğin ABD’de New Deal antlaşması ile birlikte kırsal bölgelere elektrik ve telefon hizmeti sağlamak için kurulan birçok kooperatif, kullanıcı kooperatifidir. Tanzanya’da kullanıcı kooperatifleri yoluyla su dağıtımının işlerliği görülmüştür. Kullanıcı kooperatiflerinde üyelerin kooperatifte direk yer alması, çalışmalarının karşılığı direk hayatlarını etkileyeceğinden işlerine daha fazla özen gösterdikleri gözlenmiştir.

Kredi Kuruluşları, Kooperatif Bankaları ve Kooperatif Sigortaları

Kredi kuruluşları, üyeleri tarafından sahip olunan ve kontrol edilen kooperatif finansal kuruluşlarıdır. Finansal kuruluşlar gibi hizmet verirler ancak kâr amacı gütmazler ve kooperatif ilkelerine bağlıdırlar. 19. Yüzyılda Almanya’da ortaya çıkmışlardır ve Kanada Quebec’de sürmüşlerdir. Finansal kooperatifler Avrupa ve Latin Amerika’da büyük market payına sahiptirler. Ayrıca Sahra Afrikası, Asya, Avusturalya ve Amerika’da da aktiflerdir. Dünya Kredi Birlikleri Konseyi (WOCCU)’ne göre 2016’da 109 ülkede 68,882 finansal kooperatif 235 milyondan fazla üyesine hizmet etmiştir ve total kazançları 1,7 trilyon dolara ulaşmıştır.

İşçi Kooperatifleri

İşçi ya da üretici kooperatifleri, çalışan sahipleri tarafından demokratik olarak yönetilen kooperatiflerdir. (worker-owners) Hindistan’da Hint kahvehanelerinin işletilme şekli işçi kooperatiflerine dayanmaktadır.

İşçi ve İşletme Kooperatifleri

İşçi ve İşletme Kooperatifleri yeni iş yaratılması konusunda çalışan bir kooperatif türüdür. Bu kooperatifler, girişimcilere yeni iş fikirleri geliştirilmesi desteğine yeni yaklaşımlar getirirler. Bu kooperatiflerde girişimciler işlerini kurduktan sonra ayrılmazlar, kalıp kooperatifin tam üyesi olurlar.

Yeni Nesil Kooperatifler

Geleneksel anlamdaki kooperatif kavramının modern kapitalist dünyaya göre yeniden dizayn edilmesiyle ortaya çıkmışlardır. Hibrit (karma) model olarak adlandırılırlar. Sınırlı sorumluluk şirketleri ile kamu yararına çalışan şirketler arasında karma model olarak tanımlanırlar. İlk olarak Kaliforniya’da geliştirilmişlerdir ve 1990’larda ABD ile Orta Batı’da yayılmışlardır. Öncelikli olarak tarım ve gıda alanında faaliyet göstermektedirler. Birincil ürünlere değer katma yöntemi olarak da bilinen mısırdan etanol, dürüm buğdayından makarna, keçi sütünden örme peynir yapımı gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler.

Kooperatif Birlikleri

Kooperatif Birlikleri, kooperatif federasyonlarının ikinci yaygın formlarıdır. Co-Operatives UK ve Cooperative Allience bu kuruluşlara örnektir.

2.3.2. Dünyada Kooperatifler

Çalışmanın bu bölümünde kooperatiflerin alternatif ekonomik modeller olarak dünyadaki örnekleri, finansal sürdürülebilirlikleri, toplulukları güçlendirme fırsat ve imkanları tartışılacaktır. Dünyada kadın kooperatifi ise dünya kadın kooperatifleri deneyimleri üzerinden incelenecek son olarak Türkiye kadın kooperatifi hareketinin

dünya kadın kooperatifi hareketinin neresinde yer aldığı, fırsatları, imkanları, riskleri incelenecektir.

Rochdale Society of Equitable Pioneers (Manchester, England, 1844) 'nın tanımladığı şekliyle kooperatifler hızlıca yayılan ve dünyanın her yerinde bulunan kuruluşlardır. Kooperatiflerin ana amacı yoksulluğu azaltmak ve önlemek, yeni iş fırsatları yaratmaktır. Kooperatiflerin yerelin ihtiyacı sonucu yereldekiler tarafından örgütlenmeleri, yerele yönelik refah sunumu gerçekleştirmeleriyle sürdürülebilir ekonomi için büyük bir potansiyel taşıdıkları düşünülmektedir.

UN DESA'nın 2016 verilerine göre, dünya çapında 761,222 kooperatif ve topluluk temelli organizasyon bulunmakta kooperatifler dünya çapında yüz milyon insana iş olanağı sağlamaktadır. Bu organizasyonların 813.5 milyon üyesi, 6.9 milyon çalışanı, total 18.8 trilyon USD ve yıllık 2.4 trilyon yıllık geliri bulunmaktadır.

Bununla birlikte; toptan ve perakende ticaret kooperatifleri, konut yapım kooperatifleri, su, elektrik ve sağlık kooperatifleri, işçi kooperatifleri, eğitim kooperatifleri, üniversite kampüs kooperatifleri, tiyatro kooperatifleri, çocuk bakım kooperatifleri, yaşlı ve özürlülere hizmet veren kooperatifler, bankacılık ve sigortacılık kooperatifleri olmakla birlikte; bilgi ve iletişim teknolojisi gibi sektörlerde, el sanatları, turizm ve kültürel alanda da giderek artan biçimde yeni kooperatif örgütlenmeleri gerçekleşmektedir.

Kooperatifler içinde bulundukları ülkenin sosyal, ekonomik, politik yapısı içinde şekillenmektedirler. Bu durum Kooperatiflerin politik bir yapı olması itibarıyla ülkelerin farklı politik sosyal kültürel ekonomik konjonktürlerinin doğal sonucudur. İnsanların mal üretme ve hizmet sunumu konusunda her alanda kooperatif yapılarda örgütlenebildiği görülmektedir. Kooperatiflerin hayatın çeşitli alanlarında çalışıyor olması ekonominin alternatif örgütlenişi üzerine umut vermektedir.

İngiltere Sanayi Devriminin ilk ortaya çıkış ülkesi olarak kooperatifçiliğin de başladığı ülke olmuştur. İngiltere'de ilk olarak tüketim kooperatifçiliği başlamış bunu Fransa'da üretim kooperatifçiliği, Almanya'da esnaf ve tarım kredi kooperatifçiliği takip etmiştir (Ültanır, 2019). 1862'de Almanya'da Friedrich Wilhelm Raiffeisen ve

Franz Hermann Schultz-Delitsch tarafından bağımsız bir kooperatif modeli geliştirilmiştir. 1972 itibariyle Almanya’da kooperatif bankaları kurulmaya başlanmıştır. Bu kooperatiflerin tarımda yaşanan hasat problemine bağlı olarak yaşanan zararların ve borçların karşılanması için kurulduğu sonrasında birikim ve borçlanma sandıklarına dönüştükleri görülmektedir (Ültanır, 2019).

Dünyadaki en etkili kooperatiflerden biri olan Mondragon Kooperatifi 1956 yılında İspanya’nın Bask bölgesinde kurulmuştur. Kooperatifin kurucusu Jose Maria Arizmendiarieta İspanya İç Savaşı’ndan sonra savaşta yıkıma uğrayan kenti toparlama amacı gütmektedir. Mondragon Kooperatifi yerel kaynakların yerel ihtiyaçları karşılamasına yönelik ortaya çıkmıştır ancak zamanla kooperatif ağına dönüşmüştür. Mondragon’un İspanya’nın Bask bölgesinde güçlü bir kooperatif ağı örgütlemesinin politik bir yanının olduğu görülmektedir. Katalonya, İspanya devletinden özerklik talebi olan, devrimci ruhlu insanların yaşadığı bir bölgedir. Katalonya İkinci İspanya Cumhuriyeti sırasında özerklik kazanmıştır, Katalan siyasetinin özerklik talepleri ise günümüze dek sürmektedir. 19. Yüzyıldan itibaren İspanya’nın en sanayileşmiş bölgelerinden biri olan Katalonya aynı zamanda güçlü bir emek hareketine sahiptir. Kooperatifçilik ilkelerinin kültürünü barındıran bu coğrafyanın dünyanın en büyük kooperatif oluşumlarından birine sahip olması bu politik bağlamda okunabilir. Mondragon’un Bask bölgesinden tüm dünyaya yayılarak 122 üretim sahası ve 9 şirket ofisi ile, 103 kooperatif, 122 üretim sahası, 10 destek birimi ve 13 uluslararası hizmet şirketini kapsamakta ve yaklaşık 74.000 kişiye istihdam sağladığı görülmektedir. Büyümesine ve genişlemesine rağmen kooperatiflerin temel ilkeleri olan açık katılım, demokratik örgütlenme, emek özerkliği, ücret dayanışması Mondragon’u geniş bir kooperatif çerçevesi içinde konumlandırmaktadır (Mondragon, 2013; aktaran: Aykaç, 2018).

Günümüz dünyasında nüfus artışı, ücretlerin düşmesi, emlak piyasasındaki dalgalanmalar ile temel bir insan hakkı olan barınma, sorun haline dönüşmekte ve giderek daha büyük insan grupları barınma hakkından mahrum kalmaktadır. Dünyadaki evsizlere dair sayılar, bu alandaki istatistikler hükümetlerce kapsamlı bir şekilde tutulmadığı için bilinmemekle birlikte güncel hayatta giderek daha fazla evsiz insanla karşılaşmaktadır.

Bu alanda çalışan yapı kooperatifleri barınma sorununa cevap olarak ortaya çıkmaktadır. Yapı kooperatifleri, özellikle büyük kentlerde barınma sorunuyla baş edebilmek için, üyelerin bir gelir havuzu yaratarak düşük bedelli konutlar inşa etmesine imkan sunar. Bunun en iyi örneklerinden birinin Bronx, New York'ta kooperatif sistemiyle inşa edilen Coop-City olduğu görülmektedir. Coop City'de inşaat 1964'te başlayarak 1973'de sonuçlanmıştır. Kooperatifin birinci amacı şehirdeki barınma soruna karşı çalışanlara düşük maliyetli ev seçenekleri sunmaktır. Coop-City dünyanın en büyük yapı kooperatifi örneği olsa da bugün dünyanın her yerinde farklı ölçeklerde yapı kooperatifleri üyelerine ulaşılabilir barınma imkanı yaratmaya çalışmaktadır (Aykaç, 2018).

Tarihsel deneyimlere dayalı kooperatif örgütlenmeleri dışında aktüel olarak toplumsal sorunlara ve ihtiyaçlara yönelik örgütlenen kooperatifler de görülmektedir. Barınma sorununa kooperatifler aracılığıyla verilen cevaplardan biri Evsizler Kooperatifidir. Sloveky'a da akademisyenlerin öncülüğünde kurulan Zadruga Stara Roba Nova Raba Kooperatifi temel prensibini ekonomik alandan dışlanan evsiz bireylere güçlenecekleri bir platform sunmak olarak açıklamaktadır (Kanlı, 2021). Dünyada sosyal olarak korumasız evsizler, atık kağıt toplayıcıları gibi grupların Kooperatif çatıları altında birleştirilerek sosyal ve hukuki destek mekanizmalarına erişerek güçlenmeleri anlamında güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinin kendi iç çelişkilerinden kaynaklanan ekonomik krizlerin kooperatif işletmelerde genellikle görülmediği saptanmıştır. Kooperatiflerin özel mülkiye dayalı olmamaları, demokratik yönetim yapılarıyla iş modelini kurumsal bir çerçeveden çıkarıp üyeleri, kullanıcıları tarafından benimsenen bir alana taşıdığı görülmektedir. Kooperatiflerin piyasanın büyüme ve birikim rejimi, sermaye sahibinin artı değer kazanması üzerine yapılmayan ekonomik faaliyetleri insan grupları tarafından benimsenmekte ve özümsemektedir. Bu noktada Arendt'in kavramsallaştırmasıyla iş ve faaliyet arasındaki ayrım ortadan kalkmaktadır (Arendt, 2016). Kooperatiflerin alternatif ekonomi modelinde iş durumu insan gruplarının yaşamlarını sürdürecektir geliri kazanmaları için zorunlu bir faaliyet olmaktan çıkarak kendi hayatlarını örgütlemelerine yönelik temel bir yaşam faaliyetine dönüşmektedir.

Kooperatiflerin ekonomik ve finansal krizler sırasındaki dayanıklı yapılarını bu sayede kazandıkları söylenebilir.

Quebec'deki Ekonomik Kalkınma Yenilik ve İhracaat bakanlığı tarafından yayınlanan 2010 yılındaki rapor, Ouebec'teki kooperatiflerin 5 yıllık hayatta kalma oranlarının %44 ve %62 olduğuna ulaşmıştır, bu oran klasik işletmelerde %20 ve %35'tir. Alberta Sosyal Ekonomi Araştırma Birliği'nin başka bir raporu Alberta'daki kooperatiflerin 3 yıllık hayatta kalma oranının %8.5 iken geleneksel firmaların %48 olduğu sonucuna ulaşmıştır. 2007 'de International Cooperative Allience 300 büyük kooperatifi listelemiştir; bu kooperatiflerden %80'i tarım, finans, perakende sektöründe iken kooperatiflerin yarısından fazlası Amerika, İtalya ve Fransa'dadır.

Avrupa Kooperatifler Federasyonu ve sanayi ve hizmetlerde faal olan işçilere ait işletmeler konfederasyonu tarafından yayınlanan 2012 raporu, Fransa ve İspanya'da işçi kooperatiflerinin ve sosyal kooperatiflerin ekonomik kriz sırasında geleneksel işletmelerden daha dayanıklı olduğunu göstermiştir.

2013'te Amerika Ulusal İstatistik Ofisi tarafından yayınlanan verilere göre kooperatif işletmelerin 5 yıldan sonra sürdürülebilirliği %80 iken diğer işletmelerin oranı %40'tır. Daha geliştirilmiş araştırmalar ise kooperatif işletmelerin 10 yıldan sonra sürdürülebilirliğinin %44 iken diğer işletmelerin ise %20 olduğunu göstermiştir.

Dünya Kredi Birlikleri Konseyi tarafından 2007 yılında yapılan bir araştırmada, ABD'deki kooperatiflerin 5 yıllık hayatta kalma oranları %90 iken diğer işletmelerin %3-5'tir. Bir tür kooperatif bankası olan kredi birlikleri ise mali kriz sırasında diğer bankalardan beş kat daha düşük başarısızlık oranına sahiptir ve küçük işletmelere kredi vermeyi 30 milyardan 60 milyara iki katından fazla arttırmıştır. Ayrıca araştırmalar kamunun büyük bankalara güveni %30 iken kooperatif kuruluşu olarak kredi birliklerine olan güvenin %60 olduğuna ulaşmıştır.

Avrupa'da Kooperatiflerin 2007-2008 finansal krizinde rakiplerine karşı daha yüksek performanslı çıktıkları görülmüştür. Kooperatif banka sistemi Avrupa bankacılık sektörünün %20'sine sahiptir ancak 2008 krizi sırasında tüm değerlerinin

sadece %7-8'ini kaybetmiştir. Kooperatif bankaları küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi vermektedir.

ABD'de Capital and the Debt Trap, kooperatif işletmelerinin diğer işletme türlerine göre daha uzun ömürlü olduğunu ve ekonomik sürdürülebilirliklerinin daha yüksek olduğunu raporlamıştır. Bu dayanıklılık kooperatiflerin üyeleri arasında riskleri ve ödülleri paylaşmalarına, birçok kişinin yönetimde söz sahibi olmasına ve üyelerin mülkiyet hissesi konseptine göre yorumlanmıştır. Kooperatif bankaları kriz durumlarında iyi işleyen konjonktür karşıtı tamponlar oluşturarak; üyelerini ve müşterilerini borç krizlerinden korumaktadırlar bu da demokratik yönetimleriyle açıklanır. Kooperatiflerin ortak mülkiyetleri ve katılımcı yönetimleri, emeği esnek hale getirir. Bu nedenle Kooperatiflerin daha uzun süre dayandıkları ve müşterilerin içinde faaliyet gösterdikleri toplulukların ihtiyaçlarına daha duyarlı olduğu görülmüştür. Geleneksel işletmelerde ise emeğin kısa dönemde işletmenin performansını arttırmaya yönelik örgütlenmesinin uzun dönemde maliyetli olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Cluida Sanchez ve Bruno Roelants'ın Sermaye ve Borç Tuzağı kitabı bir araştırma monografisi olarak ABD'de yayınladığı tarihte uluslararası ekonomiyi etkileyen bu kitapta istikrarsızlığın genel bir özeti sunulurken kooperatiflerin geleneksel şirketlerden daha iyi performans gösterdiğine dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak dünya kooperatif örnekleri yaşamın tüm alanlarında kooperatiflerin aktif organizasyonlar olarak çalıştıklarını göstermektedir. Kooperatiflerin serbest piyasanın krizlerinden etkilenmeyen örgütsel nitelikleriyle kadınların toplumsal dezavantajlı durumunu oluşturan kapitalist ve patriyarkal örgütlenme dışında bir alan açma potansiyelini taşımaktadır. Örneğin İtalya örneğinde görüldüğü üzere sosyal hizmet alanında çalışan kooperatif işletmelerin sosyal hizmetler olan bakım hizmetlerini kooperatif çatısı altında örgütlemesi anlamında iyi örnek oluşturmaktadır. Türkiye'de kadınların özellikle ev içi görünmez emek olarak bakım hizmetlerindeki rolü göz önüne alındığında bu faaliyetleri bir ücret karşılığı olmaksızın yapmalarından doğan güvencesiz durumlarının İtalya örneğinde olduğu üzere sosyal kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yoluyla giderilebileceği görülmektedir.

2.4. Türkiye’de Kooperatifçilik

Türkiye kapitalist üretim ilişkilerinin batı ülkelerine göre daha geç kurumsallaştığı geç kapitalistleşmiş bir ülke olarak adlandırılabilir. Gerek kapitalist üretim ilişkilerinin hakim üretim formu olmadığı Osmanlı Devleti döneminde iş geliştirme ve istihdam yaratma, gerekse de ilerleyen dönemde cumhuriyet Türkiye’sinde kapitalist üretim ilişkilerine alternatif olarak Kooperatiflerin denendiğini görülmektedir. Türkiye ekonomisinin geri kalmışlığı nedeniyle istihdam ve iş geliştirme her zaman bir sorun olagelmıştır. Bu arka planda Kooperatiflerin istihdam ve iş geliştirme modeli olarak Türkiye tarihi boyunca önerildiği görülmektedir. Kooperatiflerin Türkiye tarihindeki varlığı Osmanlı Devletinin II. Meşrutiyet yıllarına dek dayanır (Ültanır, 2019).

Türkiye’de Kooperatif hareketin temellerinin Osmanlı Devleti zamanında Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları ile atıldığı görülmektedir. Mithat Paşa, köylerdeki imece usulünden yararlanarak devlete ait boş arazilerde tarım yapılarak ürün yetiştirilirse, bu ürünlerin satışından elde edilecek paralarla bir sandık kurulabileceğini planlamıştır. Bu sandık yoluyla, çiftçiler elverişli şartlarla, ucuz faiz ve yeterli vade ile satış yaparak, köylünün tefecilerin elinden kurtulması sağlanmış olacaktır. Bu uygulama kapsamında Menfaat sandıkları denemesinin işlevini yitirmesiyle kaldırılmasından sonra Menafi Sandıkları kurulmuştur. Menafi Sandıklarının kaldırılmasından sonra çıkan nizamname ile Ziraat Bankası kurulmuştur. Ziraat Bankasının kurulmasından sonra İzmir’de Köy Bakkalları kurulması girişimi köy tüketim kooperatifçiliği kapsamında başlamıştır. Bu dönemde Vali Kamil Paşa köylüleri soyguncu tüccar ve gezici esnaf elinden kurtarıp, kendi kuvvetleri ve kaynakları ile kendi ekonomik durumlarını koruyacak bir yöntem olarak köylerde kooperatif bakkal kurmak üzere harekete geçirmiştir. Ahenk Gazetesinin bu fikri halka ilan ettiği ve köy bakkallarının zararını önlemek için okuyucuların düşüncelerinin sorulduğu görülmektedir (Ültanır, 2019).

Çalışmamızın sorularının sahasını oluşturan İzmir bölgesinde Köy bakkalları konusunun ele alınışı, tüccardan ve esnaflardan ekonomik olarak daha kötü durumda bulunan köylünün Köy Bakkalları yoluyla kendi öz kaynaklarına dayanarak daha

eşitlikçi bir ekonomik modelde birleştirilmesi, köylüden konuyla ilgili fikir istenmesi Kooperatiflerin ekonomik adalet ve demokrasi ilkelerinin Türkiye’de örgütlenme aşamasında uygulanmaya çalışıldığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet yıllarında dönemin düşünce ve fikir adamlarından Ahmet Cevat Emre, Kooperatifçilik düşüncesini araştıran, konuyla ilgili kaynaklardan çeviriler yapan ve kendi ülkesine de duyuran isim olmuştur (Kocabaş, t.y.). Ahmet Cevat Emre, Kooperatifçilik düşüncesinin Osmanlı Devletinin ekonomik gelişimi için çok önemli bir araçsallık sağlayacağına dair yazılar yazmıştır. Kooperasyon sisteminin özelliklerinden söz ederken yararlarını üreticiye ve tüketiciye açıklarken gerekli olan eşyayı üreticiden alarak arada kazanç elde eden tefecileri uzaklaştırıp, tüketicilere üretilenleri sunmanın en iyi yöntem olduğunu söylemiştir. Ona göre kooperatifçiliğin amacı, tüketicileri kendi kendinin taciri ve üreticisi yapmaktır. Bu uygulamanın Avrupa’da olduğu gibi uygulandığı takdirde ticaret, zanaat ve ekonomi alanında önemli bir yere gelineceğine inanılmakta, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu sorunların ancak Kooperatifçilik yoluyla çözülebileceği düşünülmektedir (Kocabaş, t.y.). Osmanlı Devleti’nde Kooperatifçilik alanında çalışan düşünürlerden İsmail Rıfkı ise Türkiye’de hangi çeşit Kooperatiflerin kurulması ile ilgilenerek ‘‘İtibar Kooperatifleri’’ kurulmasının gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti’nin bir tarım ülkesi olması itibariyle zirai kooperatiflere ağırlık verilmesinin gerektiği üzerinde durmuştur (Kocabaş, t.y.).

Osmanlı Devleti’nin ekonomik geri kalmışlığının o esnada dünyada gerçekleşen Sanayi Devrimine yetişememesi ve feodal dönemin akabinde kapitalist dünyanın üretim biçimi olan endüstriyel gelişme sürecine geçememesi olduğu göz önüne alındığında kalkınma yöntemini tarım üzerinden kurması anlaşılabilir görünmektedir. Endüstriyel devrimle birlikte tarımda makineleşmenin artmasıyla sanayi gibi tarımsal üretimde de geri kalan Osmanlı Devleti’nin zirai kooperatifler yoluyla daha eşitlikçi bir ekonomik model örgütleyerek kalkınma sağlanabileceği düşünülmüştür.

II. Meşrutiyet yıllarında Kooperatifçilik hareketine katkıda bulunarak, Kooperatiflerin milli ekonomide yer alması gerektiğini belirten ve bu düşüncayı

yaymak için örgütlenen “Kooperatifçilik Cemiyeti” Aynizade Tahsin, Fazıl, Zühtü, Mithat, Muhlis Etem, Yunus Nadi, Alaattin Cemil Bey tarafından kurulmuştur. O dönemde Kooperatifçilik konusuyla ilgilenen herkes küçük köylünün güvencesini sağlamak için tek yolun Kooperatifçilik olduğunu savunmaktadır (Ültanır, 2019).

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne bakıldığında ise Atatürk’ün Kooperatifçilik konusuyla yakından ilgilendiği görülmektedir. TBMM’nin açılmasından kısa bir süre sonra 7 Eylül 1920’de “Kooperatif Şirketler Kanun Layihası”nın meclise gönderilmesi Atatürk’ün konuya verdiği önemi göstermektedir. Ancak Kurtuluş Savaşı olması nedeniyle yasa tasarısının sadece 5 maddesi onaylanmış ve geri kalan maddeler tümüyle meclisten geçememiştir. Nitekim 1923’te toplanan I. İzmir İktisat Kongresinde kooperatifçiliğin geliştirilmesi tekrar gündemleştirilmiştir (Mülayim, 2013; aktaran: Ebru Özer, İlkay Altındağ Türkiye’deki Kooperatiflerin İstihdama Katkısı).

Çalışmada daha önce bahsedildiği üzere maddi koşulların sonucu olarak nesnel koşullar değişmektedir. Ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde maddi koşulların iyileşmesiyle nesnel koşullar olan sosyal hayat, bilimsel gelişmeler, kültür ve sanat hayatı da gelişmektedir. Türkiye, sanayi devrimini tamamlayamamış bir ülke olması itibarıyla bilimsel, kültürel ve sosyal gelişmelerde de dünyanın gerisinde kalmış bir ülkedir. Genç Türkiye Cumhuriyeti’nde, diğer konularda yapıldığı gibi Kooperatifçilik alanında da gelişmiş ülkelere uzmanların gönderilmesi ve Kooperatifçilik yapısının incelenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin temel amaçlarından biri ekonomik gelişmenin sağlanması olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti’ni devralan genç cumhuriyetin bu gelişmeyi sağlamak üzere yeterli kaynağı bulunmamaktadır. Nitekim tarımın sanayiye hammadde sağlayacak bir konumda olmaması itibarıyla 1929 yılında zirai kredi kooperatifleri kanunu çıkarılarak kırsal kesime yönelik kaynak oluşturulması amaçlanmıştır (Ültanır, 2019). Türkiye Cumhuriyeti’nin endüstrileşememiş dünya kapitalist ekonomik düzenine geç eklemlenmiş bir ülke olarak geri kalmışlığı çerçevesinde, kalkınma modeli olarak kapitalist ekonomiye alternatif oluşturan kooperatifçilik modelini seçmesi anlam kazanmaktadır. Genç cumhuriyetin altı

yaşında olduğu zamanlarda dünyada görülen 1929 dünya ekonomik buhranı sonrasında kapitalist ülkelerin ekonomik durgunluk dönemine girerek ekonomide daha adil bir yapının kurulmasına yönelik sosyal refah devleti düşüncülerinin canlanmaya başladığı görülür.

Türkiye’de kooperatifçilik düşüncesinin kronolojik gelişimine bakıldığında erken cumhuriyet döneminin Türkiye’deki kooperatifçilik uygulamalarının tarihi açısından önemli olduğu görülür. Kooperatifçiliğe ilişkin olarak gerçekleştirilen ilk yasal düzenlemeler bu dönemde hayata geçirilmiştir. Özellikle 1930’lara kadar kooperatifçilik ile ilgili gelişmelerin büyük çoğunluğunun Osmanlı’nın son dönemindeki ilerlemelere benzer şekilde tarım ve tüketim alanlarında gerçekleştirildiği görülür. Kooperatifler milli ekonomi anlayışı doğrultusunda, yerli sermayeyi güçlü hale getirme politikasıyla aktif kılınmaya çalışılmıştır.

1930 sonrasında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin ve kooperatifçiliğe ilişkin faaliyetlerin önemli bölümü yine tarımsal alanda yoğunlaşmıştır. Özellikle dünya 1929 krizinden sonra tarım ürünleri ihracatında yaşanan düşüşün ardından başta kırsal kesimler olmak üzere pek çok kesimde sıkıntılar baş göstermesiyle büyük buhran sonrasında tarımsal ürün fiyatlarının ciddi oranda düşmesi ve 1930-1946 arasındaki dönemde sektörde yaşanan olumsuzluklar gösterilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yılları ile 1930’lardaki politikalar dolayısıyla kooperatifçilik konusundaki devletin rolü oldukça fazladır. Özellikle 1946 ile birlikte Türkiye’nin korumacı-devletçi sanayileşme ve kalkınma modelinin yerine ekonomide serbestleşmeyi temel alan politikaların yaygınlaştığı görülür. Bu durumun temelindeki neden devletin ekonomideki rolünün azaltılması olduğu söylenebilir. Türkiye’de kapitalizm serbest ticaret tedbirleri yoluyla ve devletçi-planlamacı stratejinin terk edilmesiyle yeniden yapılanır (Uslu, 2015). Kapitalist gelişmeye dönüş o zamana kadar nerdeyse bütün gelişimini devlet desteğinde yapmış olan ve üzerinde devletin ciddi kontrolü bulunan kooperatiflerin bir durgunluk içine girmesine neden olmuştur. Bu dönemde sayıları çok olmasa da kooperatiflerin kurulduğu görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında tüketim kooperatiflerinde yaşanan artışın ardından Türkiye’deki kooperatifçilik bir durgunluk dönemine girmiştir. Bu dönemde

kooperatifleri ilgilendiren ilk yasal düzenleme 1956 yılındaki Ticaret Kanunudur. Bu dönemde, Kooperatifçilik hem anayasada yer almış hem de ardından çıkan 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu tarımsal alanların dışında faaliyet gösteren kooperatiflerin yasal dayanağını oluşturmuştur. Bu Kanunun çıkarılmasının ardından Türkiye genelinde pek çok kooperatifin kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

1963 yılında yürürlüğe konan birinci beş yıllık kalkınma planında kooperatifçiliğe ciddi bir önem verildiği görülmektedir. 1963-1967 yılları arasında kapsayan bu planda; kalkınma için toplum yapısını ve değer sistemlerini geliştirmek için uygun ortamın oluşturulması ve bunun için de toplum kalkınması metodunun uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Toplum kalkınması kooperatif gibi örgütlerin kurulması ve idare ile kurulan diğer toplulukların iş birliğinin sağlanması şeklinde tarif edilmiştir. Bunun yanında, tarımda gelişmenin sağlanabilmesi ve üretimin artırılması için kooperatifleşme hareketinin önemine dikkat çekilmiş olup gelir dağılımındaki sorunların adil vergilendirme ve toprak reformunun yanında kooperatifleşme ile çözülebileceği belirtilmiştir. Yine, ormancılık, balıkçılık, tarımsal ürünlerin pazarlanması konularında kooperatiflerin destekleneceğinden bahsedilmiştir.

Maddi koşulların insan düşüncesinin gelişimini belirlemesi çerçevesinde Türkiye'nin Osmanlı Devleti döneminde dünyadaki endüstrileşme sürecine katılmamasıyla beraber gerçekleşmeyen maddi koşulların iyileşmemesinin yanında Avrupa'da gerçekleşen ve insanlığın sosyal, bilimsel, kültürel sıçra dönemi olarak adlandırılan Rönesans, Reform gibi süreçleri de geçirmemiştir. Bu çerçevede insan gruplarının kendi bilinç yükselmeleri ve hak talepleri sonucunda gerçekleşen sosyal, politik ve kültürel anlamda büyük devrimler geçirmemiş bir ülke olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin ekonomik geri kalmışlığı politik anlamda da geri kalmışlığı doğurmuş, demokrasi kültürü gelişmemiş ve yerleşmemiştir.

Mevcut kapitalist liberal ekonomi, piyasanın tam rekabet kurallarının işler olması için bulunduğu ülkede demokrasi ortamının olması gerektiğini savunur. Bu nedenle liberal düzenler devlet eliyle sağlanacak kamu güvenliği, özgürlük ve barış ortamını savunurlar. Gelişmemiş ülkelerde piyasa koşullarının işleyememesinin bulunan savaş ve kaos ortamıyla alakalı olduğu belirtilir. Türkiye'de demokrasi

kültürünün zayıf olmasının mevcut kapitalist liberal ekonominin bağımsız gelişimini olumsuz yönde etkilemesi başka bir çalışmanın konusunu oluşturmakla birlikte Kooperatiflerin gelişiminin de olumsuz etkilendiği görülmektedir.

Türkiye’deki kooperatifçiliğin gelişimine ve mevzuatına bakıldığında; Anayasası’nın 171. Maddesi’nde “Kooperatifçiliğin Geliştirilmesi” başlığı altında “Devlet, millî ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” denerek, bir Kalkınma yöntemi olarak kooperatifçiliğin geliştirilmesinin, desteklenmesinin hedeflendiği görülmektedir.

Demirci’ye göre Türkiye’de Kooperatifler kuruluşundan itibaren devlet vesayeti altındadır. Bu nedenle de Türkiye’de Kooperatifler devletin müdahalesi ile gelişen ve devletin kalkınmasını hızlandırmak istediği kesimlerde yardımcı olduğu bir örgüt yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirci, 1981, aktaran: Özer, Altındağ, 2017).

Türkiye’de Kooperatifler kurum kültürlerini oluşturan otonomi, demokrasi, eşitlik ve adalet ilkeleri kapsamında değil ekonomik geri kalmışlığa yönelik bir kalkınma modeli önermesi bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmamızda incelendiği üzere Kooperatiflerin başarısının ilkelerine ve kurum kültürlerine bağlı olduğu göz önüne alındığında Türkiye’de Kooperatiflerin gelişme gösterememesi anlaşılır olmaktadır.

Türkiye’de Kooperatiflerin son yıllardaki durumu değerlendirildiğinde Cumhuriyet döneminin kamu ağırlıklı iktisadi anlayışı doğrultusunda neoliberal iktisat anlayışıyla 1980’lere kadar mevcut hükümetlerin küçük köylülüğü desteklediği görülmektedir. 24 Ocak 1980 kararları sonrasında ise neoliberal politikaların tarımsal üretim sürecinde etkili olduğu ve tarımsal kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirildiği, tarımda dışa bağımlılığın arttığı görülmektedir. Özellikle 1999 tarihli Stand-By antlaşmasının ardından Türkiye’nin tarım politikalarındaki yaklaşımının IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kapitalizmin temsilcisi konumundaki kurumların etkisinde şekillenmiştir. Bu dönem pek çok kamu iktisadi teşebbüsünün özelleştirildiği, tarım satış kooperatiflerinin ve tarımsal birliklerin işlevsizleştirildiği;

tütün, şeker pancarı, fındık, çay gibi birçok tarımsal ürünün üretiminin azaltılarak Dünya Bankası ve IMF tarafından onaylanan tarım politikalarına terkedildiği dönemdir. Bu uygulamaların tarım üreticilerinin ürettiği ürünlerden elde ettiği geliri azaltarak, üreticileri tamamıyla piyasa şartlarına terk ettiği görülmektedir (Teoman ve Tartıcı, 2012:164).

Türkiye'nin demokrasisinde yıkıcı etkisi bulunan 12 Eylül darbesi ardından kooperatifler, olumsuz müdahaleler ile karşılaşmıştır. Bu dönemde, kooperatifler gibi geniş halk kitlelerinin bir araya geldiği örgütlenmeler devletin otoritesi için bir tehdit olarak algılanmıştır. Devletin insan gruplarının demokratik hareketlerine yönelik engelleyici tutumu nedeniyle Kooperatifler bir dizi kapatma ile karşı karşıya kalmıştır. 1980 sonrasında dünya çapında toplumsal hareketlerin mevcut durumu değerlendirildiğinde Berlin duvarının yıkılması, iki kutuplu dünyanın çözülüşü sonrasında emek mücadeleleri ekseninden kimlik hareketleri, etnik grup hareketleri, çevre hareketleri gibi üçüncü kuşak haklar olarak adlandırılan haklara dair örgütlenmelere evrilmiştir. Kadınların toplumsal hareketi olan feminist hareketin de bu dönemde yükseldiği görülür. Türkiye'de Kadın Kooperatifleri hareketi 2000'li yılların başında depremin ardından ilk olarak Düzce ve Kocaeli illerinde kadın girişimciler tarafından taban örgütlenmeler olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de aktif olarak faaliyette bulunan Kooperatifler değerlendirildiğinde Çaykur, Pankobirlik, Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Ovacık Belediyesi'nin öncülüğünde örgütlenen Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Marmarabirlik gibi büyük organizasyonlara sahip kooperatif yapılanmaları görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 2019 yılında yayınlanan on birinci kalkınma planında sosyal ve yenilikçi kooperatiflerin destekleneceği, kooperatif destek sistemi geliştirilerek finansal destek araçlarının sağlanacağı, kooperatifçilik konusunda kamuoyunda farkındalık yaratmaya yönelik çalışmalara ağırlık verileceği belirtilmiştir (On Birinci Kalkınma Planı, çevrimiçi, 2019, OnbirinciKalkinmaPlani.pdf (sbb.gov.tr), 18.07.2022). Ayrıca çalışmamızın sorusunu oluşturan kadın kooperatiflerine yönelik eğitim, girişimcilik ve danışmanlık destekleri geliştirilip, gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadın kooperatiflerinin teşvik edileceği belirtilmiştir. Kooperatif alanında çalışan kuruluşlar, bu alanda savunuculuk yapan sivil toplum örgütleri ve

kadın kooperatiflerinin beklentilerine rağmen Temmuz 2019'dan bugüne Kooperatiflerin faaliyete geçmesini kolaylaştıracak hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmemiştir.

Türkiye'de ekonomik gelişimin sağlanması, sürdürülebilir kalkınmanın tesisi, istihdamın artması açısından önemli bir yere sahip olan kooperatiflerin nitelikleri gözetilerek, faaliyetlerinde etkinlik sağlamak amacıyla hazırlanan KOOP-DES Programı kurulmuştur (Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı, 2020, çevrimiçi, T.C. Ticaret Bakanlığı, 05.05.2022).

Kooperatif Destek Programı kapsamında, Kooperatiflere dair bilgilerin elektronik ortama aktarılması, online olarak sürdürülebilir hale getirilmesi, Kooperatifçilik sektörüne ilişkin sağlıklı verilerin elde edilmesi, Kooperatiflerle ilgili politikalar üretilmesinde kullanılacak raporların oluşturulması, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile karşılıklı bilgi paylaşımının sağlanmasının amaçlandığı belirtilmektedir (Kooperatif Bilgi Sistemi, 2019, çevrimiçi, T.C. Ticaret Bakanlığı, 05.05.2022). Türkiye'de kooperatifçilik sistemine kayıtlı faal olarak çalışan 9.333 kooperatif ve 1.401.190 üye bulunmaktadır.

Türkiye'de Kooperatifçilik hizmetlerinden sorumlu üç ayrı bakanlığın bulunduğu görülmektedir. Tarımsal amaçlı kooperatifler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının, yapı kooperatifleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığının, tarım dışı amaçla kurulan yapı kooperatifleri haricindeki kooperatifler ise Gümrük ve Ticaret Bakanlığının sorumluluğundadır (Ticaret Bakanlığı, 2015).

Türkiye'de kurulan kooperatiflerin istihdama katkısının ne ölçüde olduğu üzerine yapılan çalışmalar, inşaat emek yoğun bir sektör olmasına bağlı olarak inşaat kooperatiflerinin istihdama olumlu etki göstereceğini düşünmektedirler. Ayrıca çiftçilerin maliyetlerini düşürmek için kooperatifler kurma eğilimine girmelerinin olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir. Türkiye'de işletme, üretim ve pazarlama kooperatiflerinde ise sayıca artışın olduğu görülmektedir. Kadın Kooperatifleri de işletme ve üretim kooperatifleri olarak değerlendirilen kooperatifler olarak artış eğilimi göstermektedir. Türkiye'de son yıllardaki gelişmelere bakıldığında ise Kooperatif hareketin değiştiğini, konut ve tarım alanı haricinde kurulan Kooperatif

sayısının arttığını göstermektedir. Özellikle kendini sosyal kooperatif olarak tanımlayan çalışmamızın sorusunu oluşturan kadın kooperatiflerinin de çatı örgütlenmesi sosyal kooperatiflerin kurulumunda artış söz konusudur.

Türkiye’de artan kadın kooperatifleri dünya ve Türkiye kadın hareketi olan feminist mücadelenin kazanımlarıyla kadınların kamusal alanda görünürlük taleplerinin artmasıyla büyümektedir. Diğer yandan neoliberal döneme geçişle birlikte ücretlerin düşmesi, fiyatlardaki artış gibi nedenlerle 1970 öncesinin sadece erkeğin çalıştığı eve ekmek getiren erkek modelin nesnel şartların zorlaması ile değişiminin etkisinin olduğu görülmektedir. Türkiye’de son yıllarda ev geçiminin sağlanması, ailelerin hayatlarını idame ettirme kaygısıyla dünya görüşü, ideolojisi farketmeksizin kadınların da iş hayatına katıldığını ya da katılmak istediği görülmektedir.

Türkiye’de kooperatiflerin iktisadi ağırlıklı olarak kuruldukları ve temelde tarım konut gibi alanlarda büyüdükleri görülmektedir. Gelişmiş ülke örnekleri incelendiğinde ise Kooperatiflerin sadece iktisadi alanda değil; sanat, kültür, eğitim, sağlık ve enerji konularında da faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Bu ülkelerde, kooperatifçilik anlayışının sosyal ve ekonomik gelişmenin anahtarı olarak görüldüğünü ve sürdürülebilirlik anlayışının temel lokomotifleri olarak kabul edilip ülke genelinde yaygınlaştırıldığı görülür. Bu anlamda; kooperatifçilik hareketinin bu ülkelerde elde ettiği başarıları bakıldığında, ülkelerin refah ve gelişmesine yaptığı katkının arkasında, bir taban hareketi olarak bu gizli ateşleyici gücün; ‘kooperatifçilik’ anlayışının yattığını söylemek yanlış değildir. Ülkemizde de her ne kadar özellikle son yıllarda kooperatif türlerinde çeşitlenmeler (Gayrimenkul İşletme Kooperatifleri, Eğitim Kooperatifleri ve Yenilenebilir Enerji Üreten Kooperatifler gibi) yaşansa da bu henüz gelişmiş ülkeler seviyesine ve etkinliğine ulaşamamıştır. Topluma yeterince anlatılamamış, yerel düzeyde sahiplendirilememiştir (Kanlı, 2016).

Çalışma sorumuzun örnekleminin yer aldığı İzmir bölgesinde Kooperatifler alanında kamuoyuna örnek olan uygulamalar bulunmaktadır. Tire Süt Kooperatifi ile İzmir Büyükşehir Belediyesi arasında yapılan ‘‘Süt Kuzusu’’ projeleriyle 1-5 yaş arasındaki çocuğu bulunan ailelere süt dağıtımı gerçekleştirilmektedir. İBB bu uygulamanın yanında İzmir’deki kadın kooperatifleriyle yakın ilişki içinde

bulunmakta, gıda standartları doğrultusunda üretilen kooperatif ürünlerinin belediye tarafından hizmet alımı yapılmaktadır. İBB'nin Kooperatifler ile kurduğu model kamuoyunda "İzmir Modeli" olarak anılmaktadır. Örneğin Tire Süt Kooperatifinde yer alan kadın üreticiler için İzmir'in çevresindeki kentlere yönelik geziler düzenlenmesi, Türkiye'nin her bölgesinden gelecek gençlerle birlikte oluşturulması planlanan "Gençlik Parlamentosu"nun doğrudan ICA'nın "eğitim, öğretim, bilgilendirme" ilkeleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir (Çiçek, 2018).

Ovacık Kooperatifinde de kadın istihdamına öncelik verildiği ve bakliyat paketlenme sürecinde ambalaj olarak kullanılan bez torbaların kadınlara yaptırılarak kadın istihdamına katkı sağladığı görülmektedir.

Çiçek'e göre Türkiye'de yer alan büyük kooperatif örgütlenmelerin ürettikleri ürün arzı ve fiyatının belirlenmesinde etkin olmaları, bünyelerinde yer alan fabrikalarda sendikalaşmaya yönelik olumsuz tavırları, ürünlerinin pazarlanmasında tüketim kooperatifleri yerine büyük market zincirleriyle ilişkiler geliştirmeyi tercih etmeleri gibi sebeplerle kooperatif anlayışının ruhuna aykırı şirketleşen kooperatif modeli oluşturduğuna yönelik eleştiriler de mevcuttur. Ancak endüstriyel tarımın yarattığı şirketleşen kooperatifler karşısında gıda güvenliğini önceleyen ve çevre duyarlılığına sahip ekolojik bir tarım üretimini odağına alan Ovacık Kooperatifi gibi umut verici örnekler de bulunmaktadır.

Ayrıca Türkiye'de tarımsal kalkınma kooperatiflerinin temel işleyiş mekanizması olarak çiftçiyi/üreticiyi odağına almakta olduğu, işçi sınıfını (tarım işçileri ve fabrika işçileri) ve tüketici kesimin çıkarlarını geri plana itmekte olduğuna yönelik eleştiriler vardır. Ayrıca hem büyük toprak sahibi hem de küçük toprak sahibi üreticilerin birlikte yer aldığı pek çok tarımsal kalkınma kooperatifinin eşit oy ilkesinin göstermelik bir düzeyde işlediğine ve daha çok anonim/limited şirket mantığında işleyen yönetim süreçleriyle, erkek egemen yapıların varlığına dair eleştiriler de bulunmaktadır (Çiçek, 2021).

Türkiye'de Kadın Kooperatiflerine bakıldığında ise kadın kooperatiflerine dair yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri olan çalışmada Kadın Kooperatifleri üç kategori altında toplanmıştır. Birincisi belli kurumlar tarafından kurulmasına öncülük

edilmiş ve yönetimlerinin bu kurumlarca sağlandığı kooperatiflerdir. İkincisi kâr amacı gütmeyen, sosyal fayda yaratma amaçlı faaliyette bulunan kadın kooperatifleridir. Üçüncüsü ise yerel örgütlenmelere dayalı yerelde faaliyet bulunmak üzere kurulan kadın kooperatifleridir. Bu kategorileştirme üzerinden gidilecek olursa kadın kooperatiflerinin ilk örneği sosyal politika uygulaması olarak belediyeler, sivil toplum kuruluşları organizasyonlarınca desteklenen kadın kooperatifi örnekleridir. İkinci örneği kapitalist ekonomik modelin kâr modeline alternatif olarak sosyal fayda yaratma üzerine çalışan kadın kooperatifleridir. Üçüncü örnekte ise kadınların öz örgütlenmelerine dayanan taban örgütlenmesi olarak kadın kooperatifleri görülmektedir.

Türkiye’de Kooperatiflerin güncel durumu değerlendirildiğinde hukuki statü olarak kurumlar vergisi kanununa tabi tutularak, yöneticilerine kâr paylaştırmaması kıstası üzerinden Sosyal Girişimcilik firması tüzel kişiliği içinde değerlendirilmekte ve vergiden muaf tutulmakta oldukları görülmektedir.

Kadın kooperatifleri bağlamında değerlendirildiğinde Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanat, Kooperatifçilik Müdürlüğü Kadın Kooperatifleri ile ilgili alanda çalışan kooperatiftir. Kooperatifçilik alanında fon sağlayıcı uluslararası organizasyon eliyle yürütülen projeler kapsamında Türkiye’nin çeşitli illerinde faaliyet gösteren SADA (Gaziantep), Cemre (Eskişehir), Kekik (Mardin) gibi Kooperatiflerin uygulama aşamasında Kadın Kooperatifleriyle işbirliğine gidildiği görülmektedir.

Çalışmamız kapsamında Türkiye’de Kadın Kooperatifleri gelecek bölümde daha detaylı incelenecek olup kadın kooperatiflerinin toplumsal hareketlerin arzusu yerel örgütlenmelere dayalı ortaya çıkmış olmaları itibarıyla Türkiye’de geleneksel anlamda uygulanmakta olan kalkınma aracı olarak Kooperatifçilik modeline alternatif oluşturması beklenmektedir. Türkiye’de kooperatif ilkelerinin ruhuna uygun olarak örgütlenecek kooperatif birliklerinin kadın ve çevre duyarlı bir model oluşturması beklenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN KOOPERATİFÇİLİĞİ

3.1. Dünyada Kadın Kooperatifçiliği

Dünyada son yıllarda sosyal ve dayanışma ekonomisinin bir bileşeni olan kooperatifçilik hareketi önemli bir gelişme göstermiştir. Küresel ve ulusal düzeyde gerçekleşen ekonomik büyümeye rağmen, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler yıllar içerisinde artış göstermektedir. Piyasa mekanizmaları ve devlet eliyle yaratılan özel ve kamu sektörünün bireylere yeterli iş alanı yaratma hacmi yetersiz kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet baskısına dayalı olarak tarih boyunca istihdama katılımları erkeklere kıyasla düşük oranda seyretmiş kadınlar da giderek iş hayatına daha fazla dahil olmakta ve emek piyasasına kadın emek gücü arzı artmaktadır. Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmasına rağmen, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanmaktadır. Ekonomik, sosyal kaynaklara erkeklerle eşit biçimde erişemeyen,

eğitim olanaklarından yararlanamayan, işgücüne katılamayan veya düşük ücretle olumsuz koşullarda çalışan kadınlar kronik yoksulluk döngüsünde kalmaktadırlar. Bu arka planda kadın emeği ve kadınların istihdama katılımı tüm dünyada en önemli toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarından birisidir. Kadın kooperatifleri, kadın istihdamında alternatif bir ekonomik aktör olarak bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Dünyadaki kadın kooperatifi hareketleri yerelden örgütlenmelere dayalı olanlar, uluslararası organizasyonlar tarafından proje ve fonlarla desteklenenler, kamu kurumları tarafından sosyal hizmetlerin sunumunda aktör olmak üzere desteklenenler olarak çeşitli dinamiklerle ortaya çıkmıştır.

Dünyadaki kadın kooperatif deneyimleri incelendiğinde kadın kooperatifleri genellikle sosyal kooperatifler kategorisinde değerlendirilmektedir. Sosyal kooperatiflerin düşük sermaye yatırımlı işletme modelleri, esnek ve otonom çalışma yönetimleri ile kadınlar için de ideal bir çalışma alanı yaratacağı beklenmektedir. SEWA Hindistan Serbest Meslek Derneği verilerine göre dünyanın birçok yerinde sosyal kooperatifler gıda güvenliği, finans, konut, sağlık, çocuk bakımı gibi alanlarda kadınlara uygun fiyatlı ve erişilebilir hizmetler sunarken, kadınların temel ihtiyaçlarını karşılarlarken çalışmalarını sağlamaktadır. Dünyada sosyal kadın kooperatiflerine en iyi örnek olarak SEWA gösterilebilir. Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Kooperatifi (SEWA)'nın kökleri Hindistan'ın en eski ve büyük Tekstil Çalışma Derneği, bir kadın sendikacı olan Anasuya Sarabhai önderliğinde 1954 yılında kurulan Tekstil İşçileri Sendikası'na (TLA) dayanmaktadır. Hindistan'da kadınların ilk örgütlenmesi olarak 1970'lerde karşılaştıkları sömürüye itiraz etmeleri sonucunda yükselen toplumsal bir hareket Ahmedabad'da kumaş pazarında araba çekerek ve başlarının üzerinde bir çatı olmadan, sokaklarda yaşayan kadınlar, tüccarlar ile bir toplantı yapıyorlar. Bu toplantı Ela Bhatt tarafından yerel bir gazetede makale olarak yayınlanıyor. Her ne kadar kumaş tüccarları, aleyhlerinde ortaya atılan iddiaları reddederek bir karşı haber yayınlasalar da kadınlar bu tabloda görünür hale geliyorlar. Bu toplantı ve onu takip eden bütün adımlar sonrasında Aralık 1971'de Serbest Çalışan Kadınlar Birliği (SEWA) doğmuş oluyor. SEWA'nın bünyesinde altı farklı kategoride faaliyet gösteren kooperatifler bulunmaktadır. (Kooperatif Yapısı İçinde Güçlenen Kadınlar,

çevrimiçi, 2022, [Kooperatif Yapısı İçinde Güçlenen Kadınlar: SEWA – Sosyal Ekonomi](#), 20.07.2022)

SEWA'nın üyeleri, hayatta kalabilmek ve geçimlerini sürdürülebilmek için kendi emekleriyle hayatta kalan yoksul, eğitimsiz ve sosyal olarak korumasız kadınlardan oluşmaktadır. 1970'li yılların Hindistan'ında sınıfsal farklılıkların belirgin olduğu bir konjonktürde, yoksulluk ve eşitsizlikle başa çıkmaya çalışan kadınlar kooperatif çatısında bir araya gelerek örgütlü bir güç oluşturuyorlar. SEWA bir üst kadın birliği olarak pek çok kooperatifi başta pazarlama, kooperatiflerin yönetim kapasitesinin geliştirilmesi ve hükümet politikalarına müdahil olma gibi konularda destekliyor. Nisan 1992'de Birliğin ilk toplantısına farklı alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerden 900 kadın katılıyor. 31 Aralık 1992'de ise Hindistan'ın ilk Kadın Federasyonu Gujarat Eyaleti Kadın SEWA Kooperatif Federasyonu Limited kuruluyor ve 1996 yılında, Federasyon Hindistan Ulusal Kooperatif Birliği'ne üye oluyor. SEWA Federasyonu, kadınların işletmelerini en az diğer şirketler kadar verimli yönetmesini sağlayarak, rekabet edebilecekleri bir ortam öngörüyor. Kadınlara düşük maliyetli, kaliteli danışmanlık hizmetleri sunan bir hizmet sağlayıcı olmayı amaçlıyor. Eğitimler, toplantılar, atölye çalışmaları, etkinlikler, tanıtım ziyaretleri vb. çok sayıda hizmet bu amaçla kadınlara veriliyor. SEWA, kadınların ticarete aktif katılımını sağlama ve aracıları ortadan kaldırarak üretici ve tüketiciler arasında doğrudan bir ilişki kurmalarını destekleme fonksiyonunu da üstleniyor. Bu amaçla Kooperatif kadınlara muhasebe, denetim, pazarlama, planlama vb. gibi alanlarda beceri kazandırma konusunda da eğitimler sağlıyor. Bu noktada kadınların bilgi ve teknolojiye erişimini de destekleniyor. Özellikle son 40 yılda kardeş kuruluşlar ile birlikte çalışarak, yoksulluğa karşı bütünleşik hareket etmenin en etkili yöntem olduğunu ortaya koyuyorlar.

Dünyada sosyal kadın kooperatifçiliği anlamında en etkili oluşum olan SEWA'nın toplumsal hareketlere dayanan gelişimi Kooperatiflerin sosyal dayanışma ekonomisi bağlamında ihtiyaçlara yönelik ihtiyaç sahipleri tarafından ortaya atılan çözümler olduğunu gösterir niteliktedir. Kadın kooperatifi faaliyetlerinin destekleyici kuruluşları kamu/ uluslararası organizasyonlar/özel sektör değişmekle birlikte temelde

kadının görünmez emeğini görünür kılma amacıyla faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Toplumsal cinsiyet baskısına dayalı görünmez emek ve toplumsal yeniden üretimin aktörleri olan kadınlar, Kooperatif çatısı altında örgütlenerek emeklerini görünür kılmakta, emeklerini somut bir değere dönüştürmekte bu yolla gelir, itibar ve toplumsal statü kazanmaktadırlar.

Emperyalist ve sömürgeci baskılara dayalı olarak dünyanın sosyal ve ekonomik yönden geri kalmış bölgesi olarak adlandırılan Afrika'da ise ILO tarafından kadınlara yönelik kooperatifçilik projeleri destekleniyor. Afrika'da yapılan fizibilite çalışmalarında kadınların bilgi eksikliği, toprak mülkiyeti yoksunluğu, finansal okuryazarlık eksikliği, üretim girdileri gibi sebeplerle iş piyasasına aktif katılım gösteremedikleri tespit ediliyor. Bu veriler sonucunda bölgede ILO tarafından başlatılan bir proje ile 5.000'den fazla kadına yardım ediliyor. Burkina Faso'nun Bulkiemde ve Sanguine eyaletlerinde yürütülen projeler ile mikro finans derneklerinin kurulması yoluyla kadınların Kooperatif modeli yoluyla iş girişimleri destekleniyor. Proje sonrasında yapılan araştırmada görüşülen kadınlar projenin hayatlarında çok yönlü bir etki bıraktığını, kadınların ve ailelerinin sosyal statülerini arttırdığını, aynı zamanda güçlü bir karşılıklık ve dayanışma duygusu yarattığını paylaşıyorlar. Kadınların kooperatif projesi yoluyla eğitim ve öğretim programlarına katıldıkları, gelir getirici faaliyetlerde bulundukları ve bu sayede hane içinde ve bölgede, belediye meclislerinde, komitelerde karar alma süreçlerine aktif olarak katılmaya başladıkları bulguları yer alıyor.

Dünyadaki kadın kooperatifi örneklerinin kadınların halihazırda emek yükünü taşıdıkları ancak karşılığında gelir elde etmedikleri bakım hizmetleri, tarımda ücretsiz işçilik gibi alanlarda faaliyet göstererek kadın emeğini alternatif bir ekonomik modelde görünür kılma yoluyla örgütlenmesi Kooperatiflerin ortaya çıktıkları tarihsel pratikler ve sosyal dayanışma ekonomilerinin ilkeleriyle kesişimsel örneklerdir. Dünyanın geri kalmış bölgeleri olarak adlandırılabilir Hindistan, Tayland, Nijerya, Etiyopya kadınların kooperatifler yoluyla yerelden örgütlenmelerle ve uluslararası projeler yoluyla geçim kaynaklarına erişimleri için kooperatif modelinin uygulandığı örnekler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde kadın kooperatifleri sosyal hizmet

alanlarında, tarım ve gıda alanında çeşitli faaliyetlerle geçim kaynakları yaratma amacıyla kooperatif çatısı altında örgütlenmektedirler.

Nepal'in sosyo-kültürel olarak kaynakların bölüşümüne dair güçlü bir kültüre sahip olan bir bölge olduğu görülmektedir. Nepalliler enformel karşılıklı yardım gruplarında emek paylaşımı ve farklı etnik gruplarla kırsal alanlarda tasarruf ve kredi birliği konusunda uzun bir birlikteliğe sahiptirler. Dhikuri, Parma, Dharama Bakari, Guthi gibi örnekler Nepal'deki geleneksel enformel kooperatif örneklerindendir. Bununla birlikte modern kooperatif örneklerinin Kalkınma ve Tarım Bakanlığına bağlı Kooperatif departmanının kurulmasıyla birlikte 1953'de başladığı görülmektedir (Awasthi, 2016).

Uganda'da eşinden ayrılmış/eşini kaybetmiş kadın grupları "Kadının Güçlenmesi Projesi" olarak adlandırılan büyük bir kooperatif girişimi başlatmıştır. Toplu olarak, bu kadınlar, sosyo-ekonomik kırılganlıklarını azaltmak için kadın çiftçiler olarak geçim kaynaklarını iyileştirmelerine olanak tanıyan tarımsal girişimlere girmeye karar vermişlerdir. Amaçlarının erkeklerden bağımsız olarak gelir elde etmek olduğu görülmektedir (H. Ferguson, T. Kepe, 2011).

Uzun yıllardır ekonomik kriz görülen Yunanistan'ın Syros adasında kurulan Kastri Kooperatifi, 20 kadının evlerinden çıkarak gelir getirici bir faaliyet kurma niyetleri ile yerel bir manastırın içinde kurdukları restoranda her gün geleneksel Yunan yemekleri yapması ile başlamıştır. Kooperatifin yüksek gelirleri sayesinde manastırın restorasyonu sağlanmıştır. Ayrıca bu mutfakta üretilen yemeklerin satılmayan kısımları hayır kurumlarına verilmiştir. Yunanistan'daki ekonomik krize rağmen Kooperatifin yıllık gelirlerinin 40.000 €'ya ulaştığı ve sosyal girişimci kooperatiflere örnek gösterildiği görülmektedir (ec.europa.eu, 2017, aktaran; Güneş, 2017).

Çalışmanın önceki bölümlerinde işaret edildiği üzere Kooperatiflerin yerel örgütlenmelere dayalı olarak toplumsal özneler tarafından örgütlenmeleri ve bir sosyal politika aktörü olarak faaliyetlerini sürdürmeleri dünyadaki kadın kooperatifleri bağlamında değerlendirildiğinde birçok farklı kökten beslenerek sürmektedir. Dünyadaki kadın kooperatifi örnekleri, kadınların görünmez emeklerini görünür kılma

amacıyla Kooperatif çatısı altında örgütlenerek toplumsal yaşamın aktif özneleri olduklarını gösterir niteliktedir. Sosyal Dayanışma Ekonomisi kapsamında kadın güçlenmesi için kadın kooperatiflerinin ekonomik faaliyet yürütme, kamusal yaşama katılma, sosyal ilişkiler geliştirme, dayanışma ve karşılıklılık ilişkileri kurma bağlamında güçlü araçsallıklar sağladığı görülmektedir. Kooperatiflerinin gelişim süreçlerini ise Kooperatif ilkelerine bağlılıkları, kadınların bu süreçteki aktif öznellikleri ve destekleyici kuruluşlar olan kamu, özel sektör ve uluslararası organizasyonların Kooperatiflerin ilkesel nitelikleri olan otonomiye bağlı olarak kadın kooperatiflerine destek mekanizmalarını kurmasının oluşturacağı söylenebilir.

3.2. Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği

Çalışmamızda açıklanmaya çalışıldığı üzere kooperatifler kar odaklılıktan çok sosyal yönünün ön plana çıkmasıyla alternatif bir ekonomi modeli olarak toplumsal fayda sağlamakta hem de istihdam biçiminin niteliğiyle insana yaraşır işleri desteklemektedir. Bu mahiyetiyle kooperatifler kamuda ve özel sektörde istihdamı sınırlı olan kadınlara iş hayatına ve sosyal hayata katılma konusunda fırsatlar sunmaktadır. Yasal çalışma yaşı olan 15 yaşından büyük kişilerin değerlendirilmesi itibariyle, Türkiye’de erkek bireylerin çalışma yaşamına katılma oranı %68.2 iken bu oran kadınlarda %30.9 civarında kalmaktadır (İstatistiklerle Kadın, 2020, çevrimiçi, 2020, TÜİK Kurumsal (tuik.gov.tr), 20.07.2022). Kadınların istihdam oranının düşüklüğü, yaşamak için hiçbir gelire sahip olmayan, hayatını başka bir erkeğin babanın/kocanın ya da yakın ve yahut sosyal yardımlarla sürdüren, ekonomik ve sosyal olarak bağımsızlığı olmayan geniş bir kadın nüfusunun olduğunu göstermektedir.

Kadın istihdamının düşüklüğü bu alanda politika ve uygulamalar hayata geçirmenin aciliyetini ve önemini ortaya koymaktadır. Türkiye’de kamu yönetimi politikalarına bakıldığında kadın istihdamının arttırılmasında kooperatifçilik modelinin uygulanmasının amaçlandığı Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-23) ve Kadının Güçlendirilmesi Strateji Belgesi Eylem Planı’nda (2018-23) kadın yoksulluğunun azaltılması ve kadının ekonomik sosyal güçlenmesinde kooperatifçilik modeli üstünden çalışıldığı belirtilmektedir. Çalışmanın yapıldığı 2022 yılında Ticaret Bakanlığına bağlı 536 kadın girişimi ve

işletme kooperatifi, Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı ise 105 kırsal kalkınma kooperatifi olup ortaklarının çoğunu kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye'deki kayıtlı kooperatif toplam ortak sayısı ise 10.881'dir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2021).

Türkiye'de kadın kooperatifçiliği hareketi, 2000'li yılların başında depremin ardından ilk olarak Düzce ve Kocaeli illerinde bizzat kadın girişimciler tarafından tabandan gelen bir hareketle başlamıştır (Ültanır,2019). Yerelden örgütlenmelere dayalı bu hareket akabinde kadın kooperatifçiliği kavramının ortaya çıktığı görülmektedir. Kadın kooperatiflerinin 1999 yılında kurulmaya başlamasından sonra, Türkiye Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nı oluşturması bu alandaki çalışmalara hız kazandırmıştır (Kurşuncu, Yılmaz, 2020: 149).

Türkiye'de kadın kooperatiflerine dair resmi bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak Türkiye Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg) kadın kooperatiflerini “ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır” şeklinde tanımlamaktadır. (Simurg, 2015, aktaran: Duguid, Durutaş ve Wodzicki, 2015) Simurg'un bu tanımı kadın kooperatiflerinin “kadınlar tarafından kadınlar için” anlayışını temel almaktadır. Bu modelin İtalya, İsveç ve diğer Avrupa ülkelerinde bulunan sosyal kooperatif tanımlarıyla da örtüştüğü görülmektedir.

Kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı dezavantajlı durumları itibariyle kooperatif çatısı altında örgütlenmelerinin “sosyal kooperatifçilik” kategorisine dahil edildiği söylenebilir. Sosyal kooperatif tanımı göz önüne alındığında kadın kooperatiflerinin de kadınların yaptıkları faaliyetlerde iş ve yaşam arasında suni bir ayrıma gitmeden ihtiyaçlara yönelik, ihtiyaç sahipleri tarafından, ihtiyacın giderilmesi modeliyle kadının alternatif bir ekonomik model kapsamında sosyalleşerek ve dayanışarak faaliyete geçmesini sağladığı görülmektedir.

Kadın kooperatifi ifadesi, kadınlar tarafından kurulmuş ve işletilmekte olan kooperatifleri ifade ederken, aynı zamanda belirli kadın gruplarının istihdam arayışları, gelir getirici faaliyet ve sosyal yaşama katılım biçimleri ile de

özdeşleştirilmiştir. Türkiye bağlamında, kadın kooperatiflerinin ekonomik etkinlik alanlarının diğerlerinden farklı olması ve sosyal amaçlarının ekonomik amaç kadar ön planda olması, “kadın kooperatifi” adı altında özel bir kategori tanımlamanın gerekçesi gibi görünmektedir. Diğer kooperatifler, genellikle tarım, inşaat ve tüketim alanlarında kuruluyorken, kadın kooperatifleri ağırlıklı olarak, el sanatları, ev-eksenli üretim ve sosyal hizmet sunumu alanlarında faaliyet göstermektedirler. Kadın kooperatiflerinin temel faaliyet alanları arasında, gelir getirici niteliği daha arka planda olmakla birlikte, yoksulluk azaltma, sosyal hizmet sunumu ve örgütlenme de yer almaktadır. Bu faaliyetlerin çeşitli sebeplerle, birbirinden ayrı düşünülmesi zordur. Yoksulluk çeken, sosyal hizmetlere ulaşmakta güçlük yaşayan kadınların yardımlaşma ve güçlenme temelinde örgütlenmesi bu modelin temel hedefidir. Kooperatiflerin kalkınmaya olası getirilerinin, yoksulluk azaltma, istihdam artışı, sosyal içerme, sürdürülebilir çevre ve kalkınma olduğu sıklıkla ifade edilmektedir (Igiraneza 2013; aktaran KEİG). 1. Bu hedefleri kadın güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yorumladığımızda, (1) kadın yoksulluğunun azaltılması, (2) kadın istihdamının artırılması, (3) çeşitli sebeplerle kamu veya sivil toplum politikası ile ulaşılması güç kadınların sosyo-ekonomik hayata dâhil edilmesi ve (4) kadının aktörlüğüne dayalı alternatif kalkınma modellerinin geliştirilmesi maddelerine ulaşılmaktadır (KEİG, Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler).

Türkiye’de kadın kooperatifleriyle yapılan araştırmalarda kadınların kooperatiflerde yer alma amaçları kendilerince ‘Ortakların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını, ekonomik faaliyetler, ürün ve hizmet üretip pazarlamak yoluyla karşılamak, bu sayede, onların ekonomik, sosyal ve kültürel çıkarlarını korumak, iyileştirmek ve desteklemek ve ortakların sağlıklı ve iyi bir çevrede yaşamasını sağlamak’ olarak tanımlanmaktadır (Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu, 2015).

Türkiye’de Kadın Kooperatiflerine dair kapsamlı bir çalışma bu alanda çalışan en aktif kuruluşlardan biri olan Kadın Emekğini Değerlendirme Vakfı tarafından Dünya Bankası işbirliğinde yayınlanmıştır. Araştırma raporunun anket sonuçları, kadın kooperatiflerinden 63 aktif kadın kooperatifinin 23’ünün yereldeki kadınlar tarafından kurulduğunu geri kalan kadın kooperatiflerinin ise ya bir projenin sonucunda faaliyete

başlayan ya da ilk etapta bir STK ya da kamu kurumu tarafından kurulan örnekler olduğunu göstermektedir. Anketten elde edilen verilere göre kadın kooperatifi kurmanın ilk üç nedeni doğrudan kadınların sorunlarını çözmekle ilgilidir. Bu nedenler, kadınlara iş sağlamak, kadınları sosyal açıdan güçlendirmek ve kadınların ortak sorunlarına çözüm bulmak olarak sıralanmıştır. Kadınlara iş sağlamak, aktif kooperatiflerin %81'i ve inaktif kooperatiflerin %63'ü tarafından başlıca üç neden arasında gösterilmektedir. Kadınları sosyal açıdan güçlendirmek, aktif kadın kooperatiflerin %79'u, inaktif kadın kooperatiflerinin %68'i tarafından yine ilk üç neden arasındadır. Son olarak kadınların ortak sorunlarına çözümler yaratmak aktif kadın kooperatiflerinin %56'sı, inaktif kadın kooperatiflerinin %48'i için ilk üç neden arasında yer almaktadır. Bu araştırmanın en önemli bulgusu olarak Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin yalnızca ekonomik amaçlı örgütsel yapılar ile yalnızca sosyal amaçlı olanlar arasında konumlandığına ulaşılmasıdır. Araştırma Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin çoğunun kadınlar tarafından kurulduğu, işletildiği ve sahiplenildiğini anlatmaktadır. Bu Kooperatifler çok çeşitli faaliyetler yürütmektedirler. Bu nedenle araştırma kapsamında “çok amaçlı kadın kooperatifleri” olarak adlandırılmaktadırlar. Rapora göre çok amaçlı kadın kooperatiflerin bu çeşitli faaliyetlerinden en önemli ikisi, bir yandan kadınlara iş olanakları sağlarken diğer yandan kadınlar için sosyal bir çıkış noktaları olmalarından kaynaklanmaktadır. Ortaklarının çoğunluğu evli, 40-60 yaş arası, 1-3 çocuğu olan farklı eğitim düzeyine sahip kadınlardır. Çoğu için kooperatifleri bağımsız ilk gelirlerini kazandıkları kaynaktır. Bu gelir hem hanehalkı hem de özdeğerleri açısından önem taşımaktadır ((Duguid, Durutaş ve Wodzicki, 2015).

Türkiye'de kadın kooperatifleri alanında yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında kadın kooperatiflerinin küçük ölçekli olduğu; ortak sayıları çoğunlukla 25'in altında olduğu görülmektedir. Türkiye'de kadın kooperatiflerinin en önemli destek kaynağı kendileridir; bu destek eğitim, fon veya dayanışma niteliğinde olabilmektedir. Kadın kooperatiflerinin Türkiye'deki genel kooperatifçilik sektörü ile veya kamu kurumları ile ilişkileri kuvvetli değildir. Birçok iç ve dış güçlkle karşılaşmakta, bu da kapanmalarına neden olabilmektedir. Başlıca iki güçlük, mali güçlükler, özellikle sermaye oluşturma kadın kooperatiflerine yönelik genel anlayışın yetersiz olmasıdır. Kadın kooperatifleri ayrıca iş yönetimi becerilerinin ve operasyonel

kapasitenin yetersizliği, kooperatiflerin en iyi ne şekilde ortaklarının yararına hizmet edebileceği ile ilgili yeterli bilgilerinin olmaması gibi çeşitli iç güçlüklerle de karşılaşmaktadırlar.

Türkiye’de kadın kooperatifleri alanında uygulanan kamu politikalarına bakıldığında ise gıda üretimi yapan kadın kooperatiflerinin ve derneklerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi için kamu kurumları yerelde çeşitli çalışmalar yürütüldüğü görölmektedir. Bu amaçla yerel yönetimler, Tarım İl Müdürlükleri, Valilikler, Kalkınma Ajansları, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu gibi kurumlar da kadın kooperatiflerini çeşitli biçimlerde desteklemektedir. Genel itibariyle belediyelerin kooperatif ve dernekleri desteklemek adına geliştirdikleri en önemli hizmet, mekân tahsisidir. Kooperatiflerin ve derneklerin en önemli sorunlarından biri olan pazara erişim sorununa ilişkin bazı belediyeler, kendi dükkanlarında kooperatif ürünlerini satmakta ya da satış ve sergileme izni vermektedir. Yerel yönetimler diğer kamu kurumlarıyla da iş birliği içerisinde, kadın kooperatifleri ya da derneklerine yönelik, içerisinde hem eğitim hem üretim aşamalarının yer aldığı bazı tarımsal üretim projeleri yapmaktadırlar. Bu projelerde eğitimin yanı sıra fide ya da üretim araç gereci hibe edilebilmekte, kooperatif ya da derneklerden belli bir süre için belli bir ürünün üretilmesi beklenmektedir. Bu projedeki sorunlardan en önemlisi üretilen ürünün satışının sağlanacağı pazara ulaşma olanaklarının önceden planlanmamasıdır. Ticaret İl Müdürlükleri, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi’nin ve kadın derneklerinin bağlı olduğu kurumlar olduğundan bu kooperatiflerin ve derneklerin desteklenmesi konusunda sorumluluğu olan kurumlardır. Buna rağmen, işletmecilik konusunda verilen muhasebe, e-ticaret gibi eğitimler dışında etkin bir girişimleri olmadığı görölmektedir (Kurşuncu, Yılmaz, 2022: 153-154).

Türkiye’de kadın kooperatifçiliği incelendiğinde tabandan örgütlenen yerel hareketlerle başladığı akabinde kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları tarafından kadın istihdamının geliştirilmesinde politika olarak benimsenmeye başladığı görölmektedir. Kadın kooperatifleri, bir işletme kurulması için gerekli olan mekân ihtiyacı, finansal yeterlilik ve sürdürülebilirlik, insan kaynağı anlamında birçok

sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Kadın istihdamının arttırılması için politika olarak benimsenen kadın girişimciliğinin arttırılması hedefi kapsamında kadınların işletmeyi kurmak için ilk gelir kaynağı olarak kullanabilecekleri mikro kredi uygulamaları da sürdürülmektedir. Kadın istihdamının arttırılması amacıyla sürdürülen projeler kadınların bir işletme kurarak gelir kazanmasına odaklanmaktadır. Ancak bir iş modelini sürdürmek için gerekli bilgi, beceri ve imkana erişimleri kısıtlı olan kadınların güçlendirilmesi gibi nüanslar eksik kalmaktadır. Kadın kooperatiflerinin sadece gelir getirici model olarak benimsenerek desteklenmesi, destekleyici kuruluşlar olan kamu kuruluşları, belediyelerin kooperatifçilik ilkelerinden başlıcası olan otonomi ilkelerini gözetmediği, kadın kooperatiflerinin desteklenirken otonomilerinin zedelenerek destekleyici kuruluşlar tarafından absorbe edildiği alanda yapılan araştırmalar sonucunda getirilen eleştirilerdendir. Kadınların otonomisinin zarar gördüğü durumlarda ise kadınların sürdürülebilir iş yapma, kooperatif faaliyetlerine istek ve özenle düzenli olarak katılma, kooperatif modeli üzerinden iş hayatında sorumluluk alma gibi motivasyonları kırılmakta ve kadın kooperatifi deneyimleri başarısızlığa uğramaktadır.

Bu arka planda ulaşılabilecek sonuç Türkiye’de kadın kooperatifleri yoluyla kadın güçlenmesinin ancak kadın öznelliğinin arttırılması yoluyla ve kooperatif modelinin ilkeleri gözetilerek desteklenmesi olduğudur. Türkiye’de kadın kooperatiflerinin günümüz ekonomik ve sosyal krizler dünyasında halihazırda ekonomik olarak stabilitesini kuramamış ve bireylere istihdam alanı sağlamakta yetersiz kalan ülke gündeminde daha çok yer tutacağı bu alandaki politika ve uygulamaların artacağı söylenebilir. Kooperatiflerin, kadın kooperatifi modelinde bahsedilene referansla sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal olan çok amaçlı yapılarının gözetilmesi bu modellerin kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesinde gerçek amacına hizmet edeceği düşünülmektedir.

3.3. Kadın Güçlenmesi Bağlamında Kadın Kooperatifleri

Çalışmanın bu bölümünde kadın kooperatifleri yoluyla kadın güçlenmesi kooperatiflerin kadınların hayatına sosyal, ekonomik, kültürel etkileri bağlamında tartışılacaktır. Sosyal Dayanışma Ekonomisi yoluyla kadın güçlenmesi, kadınların

dezavantajlı konumunun kapitalist liberal sistemin sınırlılıkları içerisinde geliştiği, sosyal ve ekonomik anlamdaki sınırlılıkların kaldırılıp alternatif bir ekonomik modelin örgütlenilmesi durumunda kadınların görünmez emeklerinin görünür olması, sosyal ve ekonomik hayata katılarak aktif öznelliklere kavuşarak güçleneceği fikrine dayanmaktadır.

ILO ve ICA Pekin'deki Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nı takiben, kooperatiflerin kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine etkilerini küresel ölçekte değerlendiren bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu konferansta kadın güçlenmesi 12 farklı kritik alanın gözetilerek aksiyona geçmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunlar; yoksulluk, ekonomi, eğitim, öğretim, kararlara katılma kapasitesi, silahlı çatışma, kız çocukları, şiddet, insan hakları, medya, kadın güçlenmesidir (Nippierd, t.y.).

Ekonomik kalkınma, bir ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal refahının geliştiği süreçtir. Kadının (ya da toplumsal cinsiyetin) kalkınma ile ilişkilendiriliş pratiklerine ve anlayışlarına dair oldukça kapsamlı ve birbirinden farklı bakış açıları içeren bir yazın söz konusudur (Serdaroğlu, Yavuz, t.y.). Kısaca özetlenecek olursa Kalkınmada Kadın perspektifi kadınların kalkınmaya entegrasyonunu var olan eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir adım olarak ortaya koysa da, bu yaklaşımı izleyen Kadın ve Kalkınma perspektifi kadınların zaten üretimin içerisinde olduğunu ve asıl olarak üretim ilişkilerindeki sömürünün eşitsizlik yarattığını öne sürmektedir. Kadınların sadece üretim emeklerine odaklanan bu iki yaklaşımın aksine Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma perspektifi ise bizlere kadınların yeniden üretim emeklerini de içerecek şekilde odağını genişleten ve tüm bu üretim süreçleri içerisinde kadınların güçlenmesini merkeze alan bütüncül bir değerlendirme önermektedir. Bu bağlamda kadınların istihdama giriş biçimlerinden birisi olan kadın kooperatifleri kadınlar için yarattığı güçlenme imkânları açısından ele alınmaktadır.

Günümüzde güçlendirme anlayışı yoksul ve marjinalleşmiş insanların durumunu değiştirmek için neyin gerekli olduğunu anlamak için giderek daha fazla bir araç olarak kullanılmaktadır. Güçlendirme, yaşam bağlamında işteki güç dinamiklerinin farkına varmak, becerileri geliştirmek, kişilerin hayatları üzerinde

makul bir kontrol elde etme becerisini geliştirmek, başkalarının haklarını ihlal etmeden bu kontrolü kullanmak ve toplumdaki diğerk kişilerin güçlendirilmesini desteklemek olarak tanımlanır. Kişisel, yakın ve yakın ilişkiler olarak güçlendirmenin başlıca üç boyutu vardır. Kalkınma uygulayıcıları ve planlamacıları tarafından kullanılan katılım, kapasite geliştirme, sürdürülebilirlik veya kurumsal gelişim gibi diğerk kavramlarla güçlendirme kavramının pek çok ortak noktaya sahip olduğu görölmektedir. Bununla birlikte, bu kavramları iktidar kavramlarını ve iktidarın dağılımının altını çizerek şekilde kullanmanın endişe verici bir boyutu vardır, çünkü çekiciliğine rağmen bu terimler, güç eşitsizliğinin gerçeklerini görmezden gelmenin veya gizlemenin bir yolu haline gelebilir (Awasthi, 2016).

Güçlenme, kişilerin dış dünyayı anlama ve yorumlama kapasitesine sahip olabilecekleri bilgi ve eğitim olanaklarına erişmesi bu sayede kendi hayatlarını nasıl sürdüreceklerine dair bilgi ve farkındalığa, hayatları üzerinde söz söyleme kapasitesine sahip olmaları olarak tanımlanabilir. Çalışmamızda kadın güçlenmesi kapitalist liberal modelin kadın emeğini değersiz ve görünmez kıldığı ve üretimi, toplumsal yeniden üretimin tüm diğerk biçimlerinden ayrı konumlandırarak kadınların toplumsal statüsünü dezavantajlı hale getirmesi arka planda tartışılmaktadır. Feminist literatürde ortaya çıkan toplumsal yeniden üretim yaklaşımı, kadınların türün biyolojik yeniden üretimini sağlama, insan yavrusunu üreterek hem insanı hem de toplumu yeniden üretme, eşin/ babanın bakım yükünü üstlenerek emek gücünün yeniden üretimini gerçekleştirme gibi alanlarla kadınların toplumu yeniden ürettiğini tanımlar. Toplumsal yeniden üretimin üç boyutlu olduğu kabul edilir. Türün biyolojik üremesi; emek gücünün yeniden üretimi ve tedarik ve bakım ihtiyaçlarının yeniden üretimi. Bu bağlamda kadınların yeniden üretim emeği, kapitalizmin varlık koşulunu sağlayan başlıca unsurlardandır (Laslett, Brenner, 1989, 2022).

Dayanışma temelli ekonomik model, sermaye birikiminden ziyade yaşam sürecinin yeniden üretimini hedefler. Sosyal dayanışma ekonomileri yoluyla kadınların karşılıksız emeklerinin karşılık bulması daha bağımsız bir yaşamın olanaklarını yaratma potansiyeline sahiptir. Kooperatiflerin çalışma ilkelerinin özgürlükçü, eşitlikçi, çevre ve kadın duyarlı olması kadınlara güçlenme için alan açmaktadır. Kooperatiflerde benimsenen eşit işe eşit paylaşım, gelirin adil olarak

bölünmesi, kadınların dezavantajlı konumunu yaratan kapitalist ekonomik sistemin rekabetçi ve kar odaklı yapısından uzak, liberal sistemin temsili sınırlılıklarından bir üye bir oy ilkesi yoluyla ayrılarak yaşamı toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında örgütlemenin yollarını açmaktadır.

Kooperatifler karar alım süreçlerinde gücün paylaşılmasında adaleti öngörürler. Toplumda sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda karar verme gücü erkeğe odaklanmaktadır. Toplumsal olarak gücün ve iktidarın paylaşımında zengin-fakir, kadın-erkek ayrımı yapılmaktadır. Bu bağlamda, kadınlar ve yoksullar kaynaklara uygun erişime sahip olmamakta ve uzun yıllardır ekonomik faaliyetlerden ayrılmaktadırlar (NCDB, 2006, aktaran; Awasthi, 2016).

Kapitalist liberal ekonomik model, uzun çalışma saatlerine ve insan ihtiyaçları için değil birikim ve kar için örgütlenmesi itibariyle insani gelişmeyi engellemektedir. Çalışmamızda daha önce bahsedildiği üzere bireylerin kendilerini geliştirecek fırsata sahip olmamaları demokrasi kurumunu da tehlikeye sokmakta, kendisi için neyin değerli ve yararlı olduğunu öngörecekt bilgi ve kapasiteden yoksun bireyler tarafından değerlendirilemediği için liberal demokrasinin temsil mekanizması yetersiz kalmaktadır. Kadınlar toplumsal cinsiyet baskısına dayalı rolleri dolayısıyla, bakım yükünü en çok üstlenen görünmez emek kesimi olarak kendilerini geliştirme fırsatından erkeklere oranla daha geride kalmaktadırlar. Kooperatiflerin iş modelinde eğitim ve gelişmeyi önceleyen yapısı sayesinde kadınlar kooperatiflerde çalışırken eğitim alabilme, kendilerini geliştirebilme imkanı yakalayabileceklerdir. Bu bağlamda sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşlarının, kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımları dolayısıyla toplumların demokratikleşmesini sağlayacağı söylenebilir.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde kadınlar ekonomik boyutta önemli bir role sahiptir. Ancak kadınlar ekonomik hayata önemli etkileri olmalarına rağmen yeterince demokratik fırsatlara sahip değillerdir. Bu durum kadınların gerçek potansiyellerini göstermelerini engellemektedir. Örneğin Afrika'da kadınlar gıda üretiminin yüzde seksenini karşılamasına rağmen eğitim alma, kredilendirme, enformasyon kaynaklarına ulaşma konularında herhangi bir kurumsal etkileşime girememektedirler. Bu da sonuçta etkinliklerini zayıflatmaktadır. Geçmişte dünyada

kadınların kurumsal yapılara katılımları çok daha zayıf olmasına rağmen artık günümüzde bu yapı olumlu yönde değişmektedir. Bu özellikle tarımsal kooperatiflerin vasıtası ile olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimin fakir ve az gelişmişlik yapısını düzeltilmesinde kadınların ekonomik ve demokratik katılımı çok önemlidir (OCDC, 2007: 18, 2020).

Kadınlar kooperatifin işletmecisi, üyesi, çalışanı dolayısıyla gerçek sahipleri olarak kooperatif işletmeleri sahiplenecekleri beklenmektedir. Bu arka planda Kooperatif modellerin kadınlar tarafından içselleştirilip sahiplenerek başarıya ulaşacağı beklenmektedir. Günümüz dünyasının içinde bulunduğu krizin, sadece ekonomik olmayıp geniş insan gruplarının ifade özgürlüğü, demokratik hakların kullanılması gibi alanlarla da bağlantılı olduğu düşünüldüğünde sosyal ve ekonomik sistemin alternatif örgütlenmesinin insanlığın sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sunacağı görülmektedir.

“İnsanı odağına alan, bizzat insan toplumlarının ve çevrenin iyiliği için çalışan yeni bir ekonomik düzene ihtiyacımız olduğu aşikardır. Artık insanlar ekonomi için değil, ekonomi insanlar için hizmet etmelidir.” (Akbulut, 2020: 38)

Kapitalizmin köklerinin özgür emeğin sermaye sahibi tarafından ücret karşılığında kiralanması olduğu düşünüldüğünde emek, iş ve eylemin birbirinden ayrılmadığı, üretim araçlarının sermaye sahipleri tarafından özelleştirilmediği bir ekonomik düzende kadınları baskı altına alan sosyal ve ekonomik pratiklerin değişip dönüşerek kadınların özgürleşmesinden ve güçlenmesinden bahsedilebilir. Kooperatifler ilkesel nitelikleriyle, patriyarkanın tarihsel egemenliğinde şekillenen kapitalist ekonomiye bir alternatif sunarak kadınlara alan açacak potansiyeldedir.

Sonuç olarak toplumsal cinsiyet baskısına dayalı kadın ezilmişliğinin kapitalist patriyarkal kökleri göz önüne alındığında kadınların alternatif bir ekonomik modelde örgütlenmesinin kadın güçlenmesi için önemli bir araçsallık sağlayacağı varsayılabilir. Sosyal dayanışma ekonomisi kurumları gibi yeni yaklaşımlar, dünyanın içinde bulunduğu kriz ortamında bu krizin başlıca sorumlularından kapitalist ekonominin karlılık ve birikim rejimine alternatif olarak ortaya çıkan yapılarıyla, kadın ve çevre duyarlı yaklaşımla ekonomiyi yeniden örgütlemenin mevcut kriz ortamına çözüm önermek için zorunlu olduğunu göstermektedir. Kadınlar sosyal dayanışma

ekonomileri yoluyla kapitalist liberal ekonomi biçiminin dışında ekonomik faaliyetlerin örgütlenmesiyle kendilerini baskılayan sosyal ekonomik düzene bir alternatif önerme imkânı kazanmaktadırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR'DE FAALİYET YÜRÜTEN KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEKLERİ VE KADIN GÜÇLENMESİNE ETKİLERİ

4.1.Araştırma Yöntemi

Tezin bu bölümünde İzmir'de faaliyet yürüten kadın kooperatifleri özelinde, kooperatiflerin kadınların ekonomik ve sosyal yaşamına katkısı irdelenmiştir. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemi yoluyla Kooperatif ortağı kadınlarla görüşmeler yapılarak araştırma sorusuna dair bilgi üretilmiştir. Bu bilginin üretilmesi için kadınlara aşağıdaki sorular sorulmuştur:

1. Kooperatif örgütlenmelerde yer alma fikirleriniz nasıl ortaya çıktı? Kadın Kooperatifi fikri geliştirme, uygulama aşamasında yaşadığınız deneyimler nelerdir?
2. Kooperatifinizi faaliyetleri, çalışma yöntemleri, finansal işleyişi, yönetim stratejileri nelerdir?
3. Kooperatifinizi yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerinin örgütlenişi, bu ilişkilerin fırsat ve riskleri nelerdir? Bu kuruluşlar Kooperatifler yoluyla kadın güçlenmesine destek sağlıyor mu?
4. Kooperatifinizin karşılaştıkları riskler, ihtiyacı olan destek mekanizmaları nelerdir?
5. Kooperatifiniz kadınların sosyal ve ekonomik yönden güçlenmesini nasıl etkilemektedir?

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay yöntemi seçilmiş, veri toplama tekniği olarak ise derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılmasının amacı Kooperatifteki kadınların deneyimleri, düşünceleri, görüşleri ve duygularını paylaşmalarını sağlamaya çalışmaktır. Nitel araştırmalar kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları içerisinde bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana çıkarmaktadır.

Araştırmada, derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bilgilerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, kadın

kooperatifi üyeleri ile yapılan görüşmelerde sorulara gelen yanıtlar kendi içinde gruplanarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın Aşamaları

Araştırma öncesinde araştırmanın evreni olan İzmir ilinde fizibilite çalışması yapılarak kadın kooperatifleri incelenmiştir. Evren, bir araştırmanın sorularını cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin elde edildiği gruptur. Örneklem ise evreni temsil etmek üzere evrenden seçilerek üzerinde inceleme yapılan gruptur.

Bu çalışmanın örneklem evrenini Türkiye'nin İzmir ilinde faaliyet sürdüren kadın kooperatifleri oluşturmaktadır. Kadın Kooperatiflerinin çalışma faaliyetleri ve alanları farklılaşmakla beraber ortak özellik olarak İzmir ilinde faaliyet sürdürmeleri ve ortaklarının tümünün kadınlardan oluşmasıdır.

Bu amaçla İzmir ilinde faaliyet gösteren Balçova Kadın Kooperatifi, Pagos Kadın Kooperatifi, Urla Kadın Kooperatifi, Turna Kadın Kooperatifi ve Halka Kooperatif seçilmiştir. Halka Kooperatif diğer örneklemlerden farklı olarak kurucu ortakları arasında kadınlar dışında erkekler de bulunan ancak Kooperatifin tüm uygulama süreçlerinin kadınlar tarafından yürütüldüğü ve kadın güçlenmesi amacıyla kurulan bir kooperatiftir. Örneklemde seçilen dört kadın Kooperatifi de gıda alanında hizmet vermekte olup istisnai olarak Halka Kooperatifi hizmet alanında faaliyet göstermektedir. Örneklem alanı Kooperatiflerden Balçova Kadın Kooperatifi ve Urla Kadın Kooperatifi yerel yönetimlerin desteğiyle kurulmuş kadın kooperatifleri iken Pagos Kadın Kooperatifi o yerelde kadınların aşağıdan örgütlenmesi ile kurulmuş bir kadın kooperatifidir. Turna ve Halka kooperatifleri ise sivil toplum kuruluşu olan uluslararası organizasyonların desteği ve işbirliğinde kurulmuş ve işletilmektedirler.

Araştırma Süreci ve Veri Toplama

Araştırma örnekleminin belirlenmesinden sonra soru hazırlama aşamasına geçilmiştir. Araştırma soruları katılımcıların deneyim paylaşımı yapabilecekleri, kadın kooperatifinde bulunma sürecinin avantajlarını ve dezavantajlarını paylaşabilecekleri açık uçlu sorulardır.

Birinci soruda kadınların kooperatif tipi örgütlenmelerde yer almak üzere motivasyonlarını anlamak amaçlanmış, ikinci soruda kooperatif işletmesinin organizasyonel yapısının işleyişini anlamaya dair sorular sorulmuş, üçüncü soruda kooperatif işletmelerin yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerinin fırsat ve risklerini tespit etmeye yönelik sorular sorulmuş, dördüncü soruda merkezi idareye, uluslararası organizasyonlara öneri niteliği taşıyabilecek kooperatif işletmelerinin ihtiyacı olan destek mekanizmalarına dair sorular sorulmuş, beşinci soruda ise kooperatif işletmelerin kadınların hayatına olan etkisini tespit etme amaçlı sosyal ve ekonomik güçlenmeye dair sorular sorulmuştur.

Görüşmeler öncesinde, Kooperatiflerin resmi e-posta adreslerine görüşmenin amacını ve içeriğini açıklayan bir mail göndererek görüşme talebinde bulunulmuştur. Kooperatif ortaklarının ve yönetim kurulu müsaitliklerine göre görüşme randevusu oluşturulmuştur. Balçova, Urla, Pagos Kadın Kooperatiflerinin yönetim kurulu üyeleriyle görüşülürken Turna ve Halka Kooperatiflerinin kuruluş süreci uluslararası organizasyonlar desteğiyle sosyal politika uygulamaları amacıyla örgütlenmesi itibarıyla Kooperatif yönetim kurulu ortakları ile değil Kooperatif ortaklarıyla görüşülmüştür.

Görüşme süreci başlarken görüşülen Kooperatif üyesi kadınlara görüşmenin amacı bir kez daha anlatılmış, ses kaydı yapılacağı iletilmiş, yazılı ve sözlü onay alınarak görüşme sürecine geçilmiştir. Görüşme esnasında soruların içeriğine detaylı açıklamalar yapılarak sorulara açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. Görüşme süresince konuşmacının paylaşımlarına müdahale edilmemiş ve bu sayede kapsamlı paylaşımlar yapmaları sağlanmıştır.

Son olarak ise nitel veri analizi için ses kaydı alınan beş adet görüşme deşifre edilmiştir. Deşifre edilen görüşmelerin analizi betimsel analiz yapılmıştır. Deşifre edilen kayıtlarda önemli olduğu düşünülen ve alıntı yapılacak bölümler belirlenmiştir.

Görüşmelerin analizine geçmeden önce görüşme yapılan kooperatiflerle ilgili kısa arka plan bilgisi verilecektir. Türkiye’de kadın kooperatifleri genel olarak Ticaret Bakanlığı veya Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde kurulmaktadır. Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulan kadın kooperatifleri çoğunlukla “Kadın Girişimi Üretim

ve İşletme Kooperatifi” olarak kurulmaktadır. 2011 yılında Ticaret Bakanlığı tarafından kadın kooperatifleri için yayınlanan bir genelge ile Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifleri adı altında örnek ana sözleşme kabul edilmiştir. Kadın Kooperatiflerinin ana sözleşmesinde kooperatiflerin amacı “ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak” olarak belirtilmiştir. Bu kapsamda 2013 yılı itibariyle “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” unvanıyla yeni kooperatifler kurulmaktadır (Atakan, Çoban, 2022).

Görüşülen Kooperatiflerden Balçova, Urla, Pagos, Turna ‘kadın girişimi ve üretimi işletme kooperatifi’ hukuki statüsünde çalışırken Halka Kooperatif sınırlı sorumlu kooperatif statüsünde faaliyetlerini sürdürmektedir. Halka Kooperatif çalışma şekli itibariyle esas olarak İşçi Kooperatifi statüsünde yer almakta ancak Türkiye’de işçi kooperatifleri ayrı bir statü olarak belirtilmemektedir.

Balçova Kadın Kooperatifi belediyenin önyak olması ile kurulmuş bir kadın kooperatifidir. Balçova Belediye Başkanı Mehmet Ali Çankaya, göreve geldikten bir yıl sonra kadınların el becerilerini ve sosyal dayanışmayı arttırmak amacıyla semt evlerini kurmuştur. Semt evlerinin kısa sürede kadınlara kazandırdığı sosyal ve ekonomik değerlerle Türkiye’ye örnek model oluşturduğu görülmüş ve daha sürdürülebilir ve kurumsallaşmış, kadınların inisiyatif aldığı bir yapıya büründürülmesi gayesi ile, Balçova Belediye Başkanı Mehmet Ali Çalkaya’nın ön ayak olması ve kadınların da katılımıyla 2012 yılında Kooperatif çatısı altında örgütlenmiştir. Balçova Kadın Kooperatifi 40 Ortakla kurulmuştur. Bu araştırmanın yapıldığı 2022 yılı Ekim ayı itibariyle de 100 ortakla üretim yapmaktadır. Balçova Kadın Kooperatifi, üretim ve işletme kooperatifi statüsü ile çalışmaktadır. Üretim alanlarını başta gıda olmak üzere el işleri -ahşap boyama, tel kırma, amigurimi-belirtmektedirler. Kooperatif ortakları hangi alanda bilgi ve deneyim sahibiyse o alanda ihtiyaç odaklı çalışmaktadır.

Pagos Kadın Kooperatifi kuruluşu Konak bölgesinde semt merkezlerinin açılmasıyla başlıyor. Semt evlerindeki çeşitli kurslara katılan kadınlar kendilerini geliştiriyorlar. Kadınların kendilerini geliştirmeleri ekonomik motivasyon yaratıyor ve gelir getirici bir işte örgütlenmek istiyorlar. Konak Belediyesinin desteğiyle ürünlerini semt pazarındaki tezgahlarda satmaya başlıyorlar. Semt pazarında tezgahlarda yapılan satış ivmesinin düşmesiyle 2019'da Kooperatif çatısı altında örgütlenmeye karar veriyorlar. Pagos Kadın Kooperatifi, üretim ve işletme kooperatifi statüsü ile çalışmaktadır. Faaliyet alanları başta gıda mamulleridir ayrıca Kooperatifin ortaklarından el işi alanında çalışanlar da vardır. Pagos Kadın Kooperatifi, midye dolma alanında uzmanlaşmış olup midye dolma üretimi patenti almışlardır. Kuruluşta 7 ortak olarak başlayan Kooperatif şu anda 16 ortak olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Urla Kadın Kooperatifi, dönemin Urla Belediye Başkanı Sibel Uyar'ın öncülüğünde 2014'te kuruluyor. Öncelikle Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı, Urla belediyesiyle iletişime geçerek Urla'da kurulacak bir kooperatifin kadınlar için çok yararlı olabileceğini söyleyerek belediyeyi bu konuda harekete geçmek üzere cesaretlendiriyor. Akabinde belediye bir afiş asarak Kooperatif duyurusu yapıyor. Katılmak talebi olan kadınlara KEDV'in kooperatifçilik eğitimleriyle kuruluş süreci başlıyor. Urla Kadın Kooperatifi, üretim ve işletme kooperatifi statüsü ile çalışmaktadır. Kuruluş sürecine 70 kadınla başlayan Kooperatif şu anda 160 ortakla faaliyetlerini sürdürüyor. Urla Kadın Kooperatifi gıda, unlu mamuller, reçel, enginar gibi yöresel lezzetler, el işi ürünler ve tekstil alanında üretim yapmaktadır.

Ticari ünvanıyla, sınırlı sorumlu Halka temizlik işleri kooperatifi Avrupa Birliğinin finansal desteği Dünya Bankasının genel idaresinde ve Impact Hub İstanbul uygulayıcı ortaklığında 2019 yılında İzmir'de kuruluyor. Amacını İzmir'de yaşayan kadınlarla birlikte temizlik sektöründe hizmet veren yönetiminden çalışanına kadar tüm süreçlerin kadınlar tarafından yürütüldüğü bir sosyal girişim modelini açığa çıkarmak olarak sıralıyor. Halka'nın kurucularını sivil toplum profesyonelleri oluştururken Kooperatifin ortaklarını kooperatif çatısı altında çalışmak isteyen Türkiyeli ve Suriyeli kadınlar oluşturuyor. Halka Kooperatif 7 kurucu ortak ile

kurulmuş olup şunda 14 ortak olarak faaliyetlerini sürdürüyor. Kooperatif aynı zamanda kadınlar arasında sosyal uyum kurulmasına da hizmet etmeyi amaçlıyor.

Turna Kadın Kooperatifinin kuruluş süreci ve örgütlenme fikri BM Gıda ve Tarım Örgütü ve Japonya Hükümeti finansal desteğiyle ortaklaşa çalışma ile alınan bir karar ile çıkıyor. Kooperatifin kuruluşunu destekleyen proje motivasyonu, kadınların istihdama katılımı için Kooperatif aracılığıyla bir sosyal politika oluşturmak. Bu anlamda Kooperatiflerin kadın istihdamının desteklenmesinde bir sosyal politika önlemi olarak kullanılmasına örnek oluşturuyor. 2020 yılında 10 Suriyeli 10 Türkiyeli kadın ortak ile kuruluyor. 2022 Aralık ayı itibariyle beş ortak – 4 Türkiyeli, 1 Suriyeli-aktif olarak faaliyete devam ediyor. Kooperatifin ortaklarını kooperatif çatısı altında çalışmak isteyen Türkiyeli ve Suriyeli kadınlar oluşturuyor. Kooperatif aynı zamanda kadınlar arasında sosyal uyum kurulmasına da hizmet etmeyi amaçlıyor. Turna Kadın Kooperatifi, üretim ve işletme kooperatifi statüsü ile çalışmaktadır. Turna Kadın Kooperatifinin başlangıçta temel faaliyet alanını midye dolma üretimi oluşturuyor. Akabinde gıda ürünleri, unlu mamulü üretimine de başlıyorlar. Kooperatifin açılışı İzmir'in Alsancak semtinde proje ortakları ve İzmir İl Tarım Müdürlüğü'nün katıldığı midye dolma üretimi tesisinin açılmasıyla yapılıyor.

Çalışmamızda önceki bölümlerde de belirtildiği üzere sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşları, kişilerin mevcut ekonomik düzende karşılanmayan ihtiyaçlarını karşılama amaçlı bir araya gelerek örgütlenmeleri yoluyla ortaya çıkan organizasyonlardır. Bu organizasyonlar, yerelden örgütlenmeler yoluyla ortaya çıkabildiği gibi merkezi idare, yerel yönetimler, uluslararası organizasyonlar gibi politik aktörler tarafından sosyal politikalar yoluyla da desteklenmişlerdir. Sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşlarının nitelikleri itibariyle organizasyonel kurumsal niteliklerinin zayıf olduğu daha çok alternatif örgütlenme modeli kapasitelerinin güçlü olduğu görülmektedir.

Görüşülen kadın kooperatiflerinden üçü -Balçova, Pagos, Urla- Türkiyeli kadınlar tarafından kurulan kadın kooperatifleri olup Halka Kooperatif ve Turna Kadın Kooperatifinin ise uluslararası organizasyonlar olan sivil toplum kuruluşları ortaklığında kurulduğu ve göçmen kadınlara yönelik sosyal politikalar kapsamında özellikle göçmen kadınları hedefledikleri görülmektedir. Bu arka planda yerel

yönetimlerin genellikle T.C. vatandaşı olan kadınlara kooperatif organizasyonlarda yer almak üzere destekledikleri uluslararası organizasyonlar eliyle yürütülen projelerin hibe ve fon kaynaklarına bağlı olarak kurulan kooperatiflerin ise göçmen, mülteci statüsündeki kadınları destekledikleri görülmektedir. Göçmen nüfusun Türkiye’de geçici koruma statüsü içerisinde olması sebebiyle mültecilik statüsünün getirdiği hak ve sorumluluklardan yararlanamamaları bu grupları vatandaşlık haklarından mahrum bırakmakta ve sosyal güvencesizlik yaratmaktadır. Türkiye’de son yıllarda uluslararası organizasyonların fon ve hibelerine bağlı olarak yürütülen projelerin göçmen/mülteci ağırlıklı olarak faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Göçmen/mülteci grubun sosyal korumadan yoksunluğu göz önüne alındığında özellikle kırılgan gruplar olan göçmen kadınlara yönelik faaliyette bulunan Halka, Turna gibi kooperatiflerin faaliyetleri anlam kazanmaktadır.

4.2. Kuruluş Motivasyonu ve Kurumsallaşma

Çalışmamız kapsamında kadın kooperatiflerine, sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının niteliklerini ve bu organizasyonların kadınların hayatına olan etkisini belirleme amacıyla sorular yöneltilmiştir.

Birinci soruda kadınlara Kooperatif örgütlenmelerde yer almak üzere fikirlerinin nasıl ortaya çıktığı, Kadın Kooperatifi fikri geliştirme, uygulama aşamasında yaşadıkları deneyimler sorulmuştur. Bu soruyla Kooperatif tipi örgütlenmelerde yer almak üzere kadınların motivasyon kaynaklarını ve bu süreçte yaşadıkları deneyimler yoluyla SDE organizasyonu olan kadın kooperatiflerinin örgütlenme süreçlerini öğrenmek amaçlanmıştır. Tezin birinci bölümünde SDE organizasyonlarının modern devlet öncesinde de var oldukları ancak modern devlet örgütlenmesi ve sosyal politika kavramının ortaya çıkması sonrasında sosyal politika uygulaması olarak desteklendiklerinden bahsedilmiştir. Görüşülen Kadın Kooperatiflerinden Balçova, Urla, Pagos’un yönetim kurulunda bulunan kadınlar Kooperatif tipi örgütlenmelerde yer almak üzere fikirlerinin ortaya çıkmasını bulundukları bölgedeki belediyenin Kooperatif organizasyonlara dair farkındalık artırıcı eğitimler düzenlemesi ve akabinde Kooperatif kuruluşuna yönelik olarak kadınları teşvik etmesi olduğunu belirtmişlerdir.

Görüşmelerin analizine geçmeden önce, araştırmaya konu olan kadın kooperatiflerini tanıttak olursak; Aşağıda Tablo 1’de özetlendiği gibi; görüşülen kadın kooperatiflerinden Balçova, Urla Kadın Kooperatifleri yerel yönetimlerin duyurusuyla kadınların örgütlenmesiyle kurulmuş, Pagos Kadın Kooperatifi kadınların kendiliğinden örgütlenmesiyle kurulmuş, Halka Kooperatif ve Turna Kadın Kooperatifi ise uluslararası organizasyonlar olan sivil toplum kuruluşlarının fon ve hibe desteğiyle kurulmuş kooperatiflerdir. Bu kooperatiflerin kuruluş süreci örgütlenmesinin kurucu ortaklar olan STK temsilcileri tarafından yürütüldüğü, akabinde kooperatif kurulduktan sonra duyurusunun yapıldığı ve kadınların davet edilerek kooperatiflere dahil edildikleri görülmektedir. Kadınların direk kurucu ortak olarak yer almadıkları kooperatif kuruluş sürecinden sonra dahil olmaları itibarıyla bu kooperatifteki kadınların yönetim kurulunda yer almadıkları ancak kooperatifin ortağı oldukları görülmektedir. Ayrıca Halka ve Turna Kadın Kooperatifinde kadınlar diğer üç kooperatifteki kadınların aksine Kooperatif tipi organizasyonları Kooperatif kurulma süreci öncesinde değil Kooperatif duyurusunu duyduktan sonra öğrenmektedirler.

Tablo 1. İncelenen Kooperatiflerin Kuruluş Süreci ve Çalışma Alanı

Kooperatif	Statü	Kuruluş Yılı	Kuruluş Motivasyonu	Kuruluştaki Ortak Sayısı	2022 Ekim Ortak Sayısı	Çalışma Alanı / Sektör
Halka	Sınırlı Sorumlu	2019	Avrupa Birliği Dünya Bankası	7	14	Temizlik
Balçova	Kadın Girişim ve Üretimi İşletme Koop.	2012	Belediye	40	100	Gıda ve Eliği
Urla	Kadın Girişim ve Üretimi İşletme Koop.	2014	Belediye ve KEDV	70	160	Gıda ve Eliği
Pagos	Kadın Girişim ve Üretimi İşletme Koop.	2019	Belediye Semt Evi ve Semt Pazarı	7	16	Gıda ve Eliği

Turna	Kadın Girişim ve Üretimi İşletme Koop.	2020	BM Japonya Hükümeti	20 (10 Türkiyeli, 10 Suriyeli)	5	Gıda ve Midye Dolma üretimi
-------	--	------	---------------------	--------------------------------	---	-----------------------------

Bu durum Halka Kadın Kooperatifine ortak olan göçmen kadın tarafından şu şekilde dile getirilmektedir.

“Ben bir dernekten duydum Kooperatifleri. Kooperatif fikrini beğendim ama ne demek olduğunu tam bilmiyordum. Sonra bir reklamda Halkayı gördüm. Birkaç arkadaşımın orada çalıştığını duydum. O yüzden güvenli bir yer olduğunu düşündüm. Halkayı araştırdım öncelikle. Beni görüşmeye çağırdılar. Görüşmeye geldiğimde bana Kooperatifin ne demek olduğunu anlattılar. Tercüman çevirdi, açıkladı. Anladım, inandım onlara.”

Görüşülen Kadın Kooperatiflerinden iki kooperatifin -Balçova, Pagos- kuruluş hikayesi kadınların bulundukları bölgede semt evleri açılmasıyla başlamıştır. Semt evleri olarak adlandırılan bu organizasyonlarda mahallelinin gıda ihtiyacından kırtasiye ihtiyacına çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması yoluyla sosyal hizmetler verilmektedir. Semt evlerinde ayrıca kadınlara yönelik meslek geliştirme kursları açılmaktadır. Kurs içeriklerine bakıldığında; ahşap boyama, dikiş, hasta yaşlı bakımı gibi daha çok geleneksel kadınlık rolleriyle özdeşleştirilen alanlara yönelik kurslara ilaveten girişimcilik, finansallaşma, kooperatifçilik gibi çağdaş dünyanın gereklerine uygun vizyoner kursların da açıldığı görülmektedir. Kadınlar bu kurslar yoluyla hem evden çıkarak sosyalleşebilmekte hem de yapabilirliklerini arttırmaktadırlar .Pagos ve Balçova kadın kooperatiflerinin kuruluşu öncesinde semt evlerinde bir araya gelen kadınlar zaman içerisinde semt evlerinde ürettikleri ürünlerini, -ev eksenli üretilen unlu mamuller, el işleri gibi- üretimlerini ekonomik bir yapıya dönüştürme amacıyla yine Belediye tarafından desteklenen pazarlarda, tezgahlarda satarak ekonomik olarak bütçelerine katkı oluşturmaya amaçlıyorlar. Bu pazarlarda ve tezgahlarda edindikleri deneyim akabinde ise çalışmalarını daha organizasyonel bir yapıya kavuşturma amacıyla Kooperatif çatısı altında örgütlenmeye karar veriyorlar. Kadınlar belediye tarafından açılan kurslar yoluyla Kooperatif tipi örgütlenmelerden haberdar olduklarını ve ekonomik bir faaliyette bulunma sürecinde Kooperatiflerin organizasyonel olarak daha esnek yapılar olmaları itibarıyla kadınlık rollerinin gereği

olan bakım yükü, ev içi emek süreçlerini ihmal etmeden Kooperatif örgütlenmelerde yer alabileceklerini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Urla Kadın Kooperatifi'nin kuruluş süreci ise Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'nın, Urla Belediyesiyle iletişime geçerek Urla'da kurulacak bir kooperatifin kadınlar için çok yararlı olabileceğini söyleyerek belediyeyi bu konuda harekete geçmek üzere cesaretlendirmesiyle başlıyor. Akabinde Urla belediyesi bir afiş asarak Kooperatif duyurusu yapıyor. Urla Kadın Kooperatifi öncesinde de semt pazarlarında kadınlar üretimlerini satarak ekonomik faaliyette bulunuyor ancak bu organizasyonun Kooperatif olma süreci belediyenin desteğiyle başlıyor. Kooperatife katılma talebi olan kadınlara KEDV'in kooperatifçilik eğitimleriyle kuruluş süreci başlıyor.

Balçova kadın kooperatifinde de kadınlar semt merkezlerinde edindikleri deneyimleri Kooperatif örgütlenmelere taşırken belediyenin desteğini alarak kooperatifleşmeye gidiyorlar. Pagos Kadın Kooperatifi ise belediye desteğiyle kurulacak bir kooperatifin özerk yapısını koruyamayacağını düşünerek belediye desteğinde kurulmayı kabul etmeyerek, üç kadın ortağın ve kooperatif kuruluş sayısına ulaşmak için gerekli olan yedi kişiye ulaşabilmek için dışardan dört kadının desteğini alarak kurulmuştur.

Görüşülen üç kadın kooperatifi de -Pagos, Urla, Balçova- gıda ve el işleri üretimleri üzerine çalışan kooperatiflerdir. Kadınların gıda üretimi konusunda halihazırda bilgi ve deneyim sahibi olması Kooperatiflerinin faaliyet alanını seçmede belirleyici olmuştur. . Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin gereği olarak ev ve çocuk bakımı sürecini ihmal etmeden Kooperatif tipi organizasyonlarda esnek çalışma düzeni içerisinde yer alabilecek olmaları onları teşvik etmiştir. Ancak bu durumun kadınların katma değeri düşük gıda mamulleri, el yapımı işler gibi alanlara sıkışmalarına yol açtığı görülmektedir. Kadınlar fazla risk almadan halihazırda bilgi ve deneyimleri olan bir alan olan gıda üretimi, el işleri gibi alanlarda Kooperatif faaliyetlerini sürdürmekte ancak bu faaliyetlerden kazandıkları gelirlerden de tatmin olmamaktadırlar. Kooperatiflerin kuruluş süreci öncesinde destek veren yerel yönetimlerin kooperatifler uygulama aşamasına geçtiğinde destekleri sınırlı kalmaktadır. Örneğin Avrupa'da sosyal kooperatifçilik örneğinde merkezi yönetimler

bakım, kreş gibi hizmetleri kadın kooperatiflerinden sağlamakta böylece kadınlar hem bilgi ve deneyim sahibi oldukları bir alanda faaliyet sürdürmekte hem de geleneksel faaliyetlerin yürütüldüğü kooperatiflere göre daha tatmin edici gelirler kazanmaktadırlar. Avrupa’da sosyal kooperatifçilik örneğinde görülen bakım hizmetlerinin kadın kooperatiflerinden sağlanmasının kadın kooperatiflerini toplumsal cinsiyet rollerine ithaf edilen görev ve sorumluluklarla özdeşleştirme riski var olduğu görülmektedir. Diğer yandan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri itibarıyla görünmez emek olarak ücret karşılığı olmadan güvencesiz sürdürdükleri bakım emeğinin Kooperatif organizasyonlar aracılığıyla sosyal güvenceye kavuşturulma fırsatı da bulunmaktadır. Hatta bu durum görüşülen Balçova Kadın Kooperatifi kurucu ortağı tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Klasik kadın kooperatif anlayışından kırıp çıkmamız gerekiyor. Yani unlu mamüller üreten börek çörek yapan kooperatifler dışında kadın kooperatifleri ihtiyaçlara yönelik çalışmalar da eksikler de görülebilen yapılar olmalıdır. Çünkü biz metropoldeyiz. Mesela üniversite öğrencilerinin ihtiyacı olabilir. Çamaşır yıkama atölyesi gibi, ev yemekleri yapan yerler gibi. Ya da bakım işlerine yönelik, gündüz bakımevi belki işte hasta, yaşlı bakım, gündüz bakım evinde hastasını bırakabileceği yapılar. Bu yapılara kooperatiflerin yönelmesi gerektiğini düşünüyorum ama kurulmuş bir yapı var ve bunu kırmak çok zor. Bunun da birkaç nedeni var. Birincisi kadın kooperatiflerindeki kadınlar daha çok eğitim düzeyi düşük, eğitimi alamamış yarım bırakmış işte çocuğu olmuş çocuğundan dolayı evde belli bir süre pek çok şeyden dışarıda kalmış, sonradan çocuğu okula başlayınca ben ne yapabilirim diyen ve Kooperatife emeğini koyan kadınlar. Ama mesela bu bahsettiğim gündüz bakım evi için bakım kreş için veya bir çocuk gelişimi mezunu ihtiyacımız var veya beslenme uzmanına ihtiyacımız var. Tabi bütün bu yapıyı oluşturmak biraz sıkıntı ya bunu ortaklarımızdan oluşturacaksınız ya da dışarıdan hizmet alacaksınız. Dışardan hizmet almakta maliyeti çok yüksek olan birşey. Biz zaten maliyeti toparlama üzerine hareket ediyoruz. Dışarıdan alacağımız hizmetler bizim sürdürülebilirliğimizi de tehlikeye sokacağı için. Görev alanının faaliyet alanınız biraz değiştirelim, büyütelim düşünüyoruz zaman zaman ama atak olamıyoruz açıkçası bazı şeyler bizi korkutuyor. Yani o anlamda atılım yapamadığımız için kendi içimizde çekinik kalıyoruz. Bu da pazar payımızı küçültüyor. Bir zaman sonra büyüymediğimiz için ortaklarımız batıyor.”

Görüşmelerde kadın kooperatiflerinin kurulma süreçlerinin yerel yönetimler, STK’lar tarafından desteklendiği görülmektedir. Kadınlar Kooperatif organizasyonlarına dair farkındalıklarını önce bu kurumlar tarafından sürdürülen eğitimler yoluyla kazanmış akabinde faaliyete geçmişlerdir. Ayrıca kadınların kooperatif kuruluş ve katılım sürecine çekinceyle yaklaştığı ve eşlerinden,

yakınlarından tepki topladıkları görülmektedir. Ancak zamanla bu durum yakınları tarafından kabullenilmiş, kooperatife katılım sürecinde yaşanan bu deneyim kadınların kendi hayatları üzerinde söz söyleme ve karar vermeleri anlamında kadın güçlenmesine örnek teşkil etmiştir. Bu durum Pagos kadın kooperatifinin kurucu ortağı tarafından şu şekilde dile getirilmiştir.

“Mesela eşleri bile değiştirdik. Yani daha önceden mesela benim kocam kooperatif kurulurken bana demişti ki ya kooperatif ya ben mesela. Ben demiştim ki, kooperatif, yani rest çekmişim. Kızım da bunu duymuştu ve mesela kızım bunu hep söylerdi. Annem kooperatif dedi. Ben de öyle yapacağım. Yakın çevremiz en başlarda bizi küçümsemişti. Yapamazsınız diyenlere 3 - 4 senedir ayakta kalarak tersini gösterdik. Amacımız dönüştürmek, kadınların hayatlarına dokunmak. Şimdi aslında bunu daha iyi anladılar. Çünkü gerçekten biz 3-4 senedir emek veriyoruz ve hiçbir şey kazanmıyoruz ve gerçekten Kadifekale’deki kadınların hayatını iyileştirmek için bunu yapıyoruz. Hani bir şey kazanılmaya başladığında mahallede kaçak yolla midye yapan kadın gelecek bizimle sigortalı çalışacak, daha rahat koşullarda çalışacak. Yani bu şekilde sosyal olarak çok güzel bir farkındalık yarattık.”

Görüşmeler kadınların kooperatif örgütlenmelerinde yer almak üzere fikirlerinin gelişmesinin yerel yönetimler, STK’lar tarafından sağlanan Kooperatif örgütlenmeleri tanıtıcı farkındalık arttırıcı çalışmalar, eğitimler, tanıtımlar yoluyla yaratıldığı ancak kadınların Kooperatif organizasyonlara dair bilgilenererek faaliyete geçmeleri akabinde motivasyonlarının kendileri tarafından sürdürüğünü göstermektedir. Kooperatif organizasyonların geliştirme, uygulama sürecindeki deneyimleri ise Balçova ve Urla Kadın Kooperatiflerinde kadınların belediyenin desteği ile kuruldukları, Kooperatiflerinin az ortaklı yapıyla başladıkları ancak zaman içerisinde ortak sayılarının arttığı görülmektedir. Halka ve Turna kooperatifleri ise halihazırda kurulmuş olan bir kooperatif yapıya katılma şeklinde gerçekleştiğinden daha çok var olan bir organizasyona katılma şeklinde ilerlemiştir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği üzere Kooperatifler, sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm arayışında ortaya çıkan kuruluşlardır. Çalışmanın Kooperatif üyesi kadınlarla birebir görüşme sürecinde de kadınların Kooperatif kurma motivasyonlarının ev içi sıkışmışlıktan kurtularak sosyalleşmek, el emeği ürünlerine ve üretimlerine pazar bulmak ve bu yolla ekonomik olarak güçlenmek olduğu görülmüştür. Çalışmada Kooperatiflerin sosyal dayanışma ekonomisinin temel

organizasyonlarından biri olarak insan gruplarının yoksulluğun yıkıcı etkilerini önlemek, geçimlerini idame ettirmek, gıdaya, ürünlere, hizmetlere erişimlerini sağlamak amacıyla öz örgütlenmeleri yoluyla ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Bu arka planda Kooperatiflerin ortaya çıkış koşullarını mevcut ekonomik sistemin insan ihtiyaçlarına cevap vermemesinin oluşturduğundan bahsedilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen kadınların da iş yaşamına katılımda karşılaştığı zorluklar nedeniyle alternatif bir ekonomik örgütlenme içerisine girdikleri görülmektedir. Kooperatif çatısında yer alan kadınlardan bazıları eğitim durumlarının düşüklüğü sebebiyle bazıları emekli olmaları, istihdama katılmada yaş engeline takılmaları ve ortak olarak ev içi bakım yükleri nedeniyle mesai saatleri içerisinde çalışılacak iş hayatına katılmakta zorluk çekmektedirler. Kooperatiflerin alternatif, esnek çalışma modelleriyle kadınlara iş yaşamında alan açtığı görülmektedir.

4.3. Örgütlenme Deneyimi

İkinci soruda kadınlara Kooperatiflerinin faaliyetleri, çalışma yöntemleri, finansal işleyişi, yönetim stratejileri sorularak Kooperatiflerinin organizasyonel şemasına dair bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Kooperatiflerin organizasyonel yapısı itibarıyla alternatif bir örgütlenme modeli oluşturduğu ön kabulü sorgulanmıştır.

Görüşmelerde kadın kooperatiflerinin üyelerince hiyerarşi barındırmayan yatay örgütlenmeler olarak tanımlandığı görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına göre Kooperatiflerin yasal düzenlemesi 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na tabidir. Kooperatifler, Ticaret Odalarına (Sanayi ve Ticaret İl Müdürlükleri), Kooperatif Genel Müdürlükleri, Tarım ve Köy İşleri Başkanlığı kurumlarına başvurarak kurulmaktadır. Kooperatiflerin organizasyonel ilkeleri gereği Kooperatifte üyelik ve ortaklık aynı anlama gelmekte, üye olmak ortak olmak anlamına gelmektedir. Ortaklar kuruluşta ortaklık payı bedelini (1000 TL) ödemekle yükümlüdürler ve akabinde düzenli olarak yıllık aidatlarını (100 TL) ödemekle yükümlüdürler. Kooperatiflerin kuruluş süreci ve tüzel kişilik kazanabilmesi için yedi ortağa sahip olması gerekmektedir. Kooperatif kuruluşların denetimi Ziraat Odası ve Gümrük Ticaret Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.

Görüşülen, kooperatiflerden Balçova, Urla, Pagos kadın kooperatifleri 7 kurucu ortağının 1000 lira olan kuruluş sermayesini yatırmasıyla kurulmuştur. Halka ve Turna Kadın Kooperatifleri ise STK'lar tarafından proje kapsamında kurulduğu için kadınlar kuruluş sürecinde sermaye payı yatırmayıp kurulum sonrasında kooperatife dahil olmuşlardır. Kooperatiflerin kuruluş sürecinde sermaye ortaklığına sahip olduğu gibi yönetim süresince de demokratik ilkelere bağlı kalmayı ilkesel boyutta sahiplendiği görülmektedir. Kooperatiflerin organizasyonel şeması Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulundan oluşmaktadır. Genel Kurul, kooperatif ortaklarının tamamının yani oy kullanma hakkına sahip ortaklarının oluşturduğu kuruldur. Genel kurul kooperatifin tüm ortaklarını temsil eden ve karar alan en yetkili organdır. Genel kurulda alınan kararların toplantıda bulunsun ya da bulunmasın tüm ortakları kapsadığı görülmektedir. Genel kurulun ortaklara kooperatif yönetimi ile ilgili bilgiler vermek, kooperatif yönetim ve denetim kurullarını seçmek, görev yapan yönetim ve denetim kurullarının çalışmalarını incelemek amacıyla toplandığı görülmektedir. Yönetim kurulu ise kanun ve ana sözleşme hükümlerine göre kooperatifin faaliyetlerini yürüten ve kooperatifi temsil eden yürütme organıdır. Ortaklar arasından seçilerek oluşturulan yönetim kurulunun kooperatifi temsil yetkisi bulunmaktadır. Denetim kurulu ise Kooperatif içinde yapılan işlem ve faaliyetlerin denetim görevine sahip kuruldur.

Kooperatifler, T.C. mevzuatına göre Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 2. Maddesi 1163 sayılı Kooperatifler kanuna göre kurumlar vergisi mükellefi olarak kabul edilmektedir. Kooperatifler, bildirim, muhasebe defteri tutma, vergi levhası asma, fatura ve diğer belgeleri kesme düzenleme, muhafaza ve ibraz, beyanname verme gibi tüm yasal yükümlülöklere tabidirler.

Kadın Kooperatiflerine yönelik Türk Ticari Kanununda yasal bir düzenleme olmadığı için normal bir ticari işletmenin sahip olduğu tüm yükümlölökleri barındırdıklarını söyleyen Urla Kadın Kooperatifi, özellikle faaliyetleri büyödükçe vergi yüklerinin de arttığını belirtmektedir. Kooperatiflerinin organizasyonel yapısını ise şu şekilde ifade etmektedir:

“Yönetim stratejimiz eşitlik ilkesine dayanıyor. Yöneticilerimize kooperatif ortakları bizim kooperatifte esas alınan şey eşitlik ilkesidir. Yani her ortak eşittir, yönetim stratejimiz bu. Finansal işleyişte ise tüm ortaklar kurulurken katkı koydu. Ayrıca yıllık aidatlarımızı da düzenli ödüyoruz.”

Kooperatiflerin finansal işleyişi Kooperatifler kanuna göre gelir gider farkından pay alma şeklinde gerçekleşmektedir. Kooperatifler organizasyonel yapıları itibariyle kar odaklı olarak çalışmamakta, ürünlerinin, hizmetlerinin satışından kazandıkları gelirlerinden, üretim maliyeti olan giderlerini düşükten sonra kalan kısım kazançlarını oluşturmaktadır. Yapılan görüşmelerde Pagos, Urla, Balçova, Turna Kadın Kooperatiflerinde finansal işleyişin kanuni düzenlemeye göre gelirden giderlerin düşülmesi yoluyla kalan tutarın ortaklar arasında bölünmesiyle işletildiği görülmüştür. Gelir gider payının bölünmesi, Kooperatifin ortaklarının emeklerine göre belirlenmektedir. Kooperatif ortaklarının gün, çalışma saati ve emeklerinin karşılığına göre gelir gider farkından pay aldıkları bunun da günlük yevmiye usulüyle yapıldığı görülmektedir.

Kadın Kooperatiflerinde ortak olarak üretim yapılan tüm alanların kiralık mekanlar olması, kullandıkları alanların kiralarının, stopajlarının çok yüksek olması itibariyle üretimlerinin hacmi büyüse de ortaklara düşen pay aynı oranda yükselmemektedir. Kadın kooperatifleri ortak olarak giderlerini düşükten sonra gelirlerinin çok az bir oranda kaldığını bu gelirin de ancak kadınların kooperatife gidip gelmek için harcadıkları günlük harcırahlarını karşıladığını belirtmektedir. Pagos, Urla, Balçova, Turna kadın kooperatiflerinde ortak olarak Kooperatifteki kadınların günlük yevmiye ile çalışması usulü benimsenmektedir. Halka kooperatifte ise işçi kooperatifi finansal işleyişi uygulanmaktadır. Kooperatifte aktif olarak çalışan kadınlar temizlik hizmeti karşılığında maaşlı çalışan olarak çalışmaktadırlar.

Pagos Kadın Kooperatifi, kooperatif bütçesini kendi ev bütçeleri gibi varsayıp yönettiklerini halen daha üretim maliyetlerine, vergilere, kooperatif giderlerine yüksek oran ayırdıklarını diğer kooperatiflerde üyelerinin kooperatiflere dışardan katkı koyduğunu ancak onların kendi bütçelerinden kooperatife katkı koyacak bir bütçeleri olmadığını belirtmişlerdir.

Kooperatifler organizasyonel olarak büyümeyi amaçladıklarında ise sermayeleri olmaması sebebiyle destek mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadırlar. Görüşmecilerden Pagos Kadın Kooperatifi, kooperatiflerine daha fazla sayıda kadını ortak ederek, üretim hacimlerini arttırmayı planladıklarını ancak bu süreçte gerekli olan üretim tesisi kurulması, dükkan kiralaması süreçleri için gerekli sermayelerinin bulunmaması itibariyle Ticaret Bakanlığında bir hibe projesine başvurarak destek aldıklarını belirtmiştir. Bu destekle bir dükkan tutarak üretim izni almayı ve üretim faaliyetlerini büyütmeyi hedeflemektedirler.

Balçova Kadın Kooperatifi kooperatiflerin yatay olarak örgütlenen yapılar olarak kadın kooperatiflerinde üst yönetim bulunmadığını belirtmiştir. Bu durum Kooperatifin kurucu ortağı ortağı tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

“Kadın Kooperatifleri yatay olarak ortakların bir araya gelmesiyle örgütleniyorlar ve çalışma koşullarını kendileri belirliyorlar. Çalışma yöntemlerine ihtiyaç odaklı olarak kendileri karar veriyorlar. Ne üretilebileceğini, kimin ne kadar süreyle çalışabileceğine kendileri aralarındaki anlaşmayla karar veriyorlar. Mesela biz yönetim kurulu üyeleri olarak görev süresi boyunca satın alma, pazarlama, eğitim, sözleşme süreçlerinde Kooperatifi yasal olarak temsil ediyoruz. İmza yetkisi yönetim kurulu olarak bizde bulunuyor. Ancak yönetsel olarak yetkiyi ortaklardan temsili olarak alıyoruz. Denetim kurulu üyeleri ise ayda bir yönetim kurulu üyeleriyle birlikte toplanarak o ay yaşanan sorunları, çözüm önerilerini tartışıyorlar. Mesela biz kurucu ortaklarımıza diyoruz (genel kurul), yarın bir gün sizde yönetim kurulunda olabilirsiniz, sözünüzü söyleyin”

Kooperatiflerin organizasyonel yapısı itibariyle genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulu arasında hiyerarşik ilişkilerin bulunmaması, kişilerin birbirine alan açması kooperatiflerin demokratik yönetim ilkelerini gösterir niteliktedir. Genel kuruldaki ortakların yönetim kurulundaki ortakları kooperatif kurumunu gelecekte temsil etmek üzere cesaretlendirilmesi demokratik işleyişi ve kooperatiflerin sosyal dayanışma ilkelerini göstermektedir.

Kadın Kooperatifleri, kuruluş süreçlerinden bağımsız olarak uygulama süreçlerinde farklılaşmaktadırlar. Örneğin görüşülen Balçova, Pagos, Urla üç Kooperatif de yerel yönetimler olan belediyelerin desteklemesine rağmen kadınların bir araya gelerek kendi irade beyanlarıyla kurulmuştur. Kooperatiflerin uygulama süreçlerinde ise yerel yönetimlerle olan ilişkileri farklılaşmaktadır. Örneğin Pagos

Kadın Kooperatifi organizasyonel olarak bağımsızlığın altını çizirken Urla Kadın Kooperatifi ve Balçova Kadın Kooperatifi belediye ile ortaklaşma konusunda daha ılımlı bir görüş benimsemektedirler. Halka ve Turna Kadın Kooperatifleri ise proje kapsamında kurulmuş olmaları itibarıyla dış kurumların kooperatifle işbirliği içinde çalışmasını kabul ederek Kooperatif faaliyetlerine başlamışlardır.

Kooperatifler, Kooperatifçilik alanını düzenleyen temel kanun olan 1163 sayılı kanuna tabidirler. Kooperatifler Kanunun 98. maddesine göre, kanunda aksine açıklama bulunmayan konularda 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunundaki (TTK) anonim şirketlere ilişkin hükümlerin hepsi kooperatifler hakkında da uygulanmaktadır. Kadın kooperatiflerine özel bir kanun hükmü bulunmaması Kooperatiflerin ticari işletmeden farklılaşan sosyal fayda, demokratik yönetim, ortak yararın arttırılması ilkeleriyle zıtlık oluşturmaktadır. Ticari bir işletmenin kar güdüsü aksine sosyal fayda amacıyla çalışan kooperatifler, ağır vergi yükleri altında ezilmektedirler. Bu durum Urla Kadın Kooperatifi kurucu ortağı tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Mesela bizim üretim tesislerimiz, ürünlerimizi sattığımız sahildeki kafeteryanın alanı hepsi kira. Zaten kanuna tabiyiz, kirallarımız, stopajlarımız önemli yer tutuyor. Bazen devlet kurumlarından, uluslararası kuruluşlardan hibe alabiliyoruz onlar bizi finansal açıdan destekliyor. Biz normal bir ticari işletme gibi üretim yapmıyoruz. Ürettiğimiz unlu mamullerde, yöresel gıdalarda kullanılan hammadde hep fazla ve doğal yani en kalitelisinden. Dolayısıyla ürettiğimiz ürünlerin satışından çok fazla para kazanmıyoruz çünkü giderimiz fazla. Satışlardan kazanılanlar üretim için hammadde teminine gidiyor yine.”

Kadın kooperatiflerine yönelik yapılan ILO araştırmasının bulguları da bu duruma referans vermektedir.

Türkiye’de kooperatifçilik mevzuatının kadın kooperatifçiliği açısından ortaya çıkardığı önemli güçlükler, yasanın kooperatiflere mali ve örgütsel yeterlilikler açısından şirketler gibi muamele etmesi ve farklı yeterlilikler ve ölçeklerde faaliyet gösteren kooperatiflerin, farklı kooperatif tiplerinin ve sosyal fayda sağlamak üzere çalışan kooperatiflerin kendilerine has özelliklerine uygun farklılaşmış düzenlemelere sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Dünyada, kadın kooperatifçiliği, yerelde küçük kadın kooperatifleri gibi küçük ölçekli kooperatifler, kentsel alanda ev eksenli çalışan ve ev işçisi kadınların bir araya getiren işçi kooperatifi gibi özellik arz eden kooperatif tipleri ve sosyal bakım alanında çalışan sosyal amaçlı kooperatifler vasıtası ile gelişmektedir. Bu kooperatifçilik biçimleri “büyük ölçekli yapı/üretici işletmecisi” normuna göre geliştirilenden farklı yasal çerçevelere ihtiyaç duymaktadır.” (Çoban, Atakan, 2022: 51)

Görüşülen kooperatiflerden Balçova ve Urla Kadın Kooperatiflerinde ortaklar farklı alanlarda üretim yapmaktadırlar. Ortaklar kendi isteklerine, uzmanlık alanlarına göre Kooperatifin faaliyet alanı olan gıda üretimi ya da el işleri üretimine katılmaktadırlar. Mesela Urla Kadın Kooperatifinde bazı ortaklar üretim atölyelerinde erişte, kuru gıda, reçel gibi mamul üretimine katılırken diğer ortaklar Kooperatifin Urla sahilindeki işletmesi olan kafeteryanın işletme sürecine katılarak orada servis, ürün satışı yaparak kafeteryayı işletmektedirler. Balçova ve Pagos Kadın Kooperatiflerinde de durum aynı şekilde ilerlemektedir Pagos Kadın Kooperatifi görüşmenin yapıldığı zamanlarda İzmir ilinde bir derneğin sergi sürecine katılıyor. Kamusal alanda tezgahlarını açarak satış gerçekleştiriyorlar. Kooperatifin ortağı iki kadın gıda mamulleri satarken başka bir ortak el yapımı ürünlerinin satışı için tezgâh açıyor. Turna Kadın Kooperatifi sadece gıda üzerine çalışması ve Halka Kooperatif de sadece temizlik alanında çalışmaları itibariyle ortakların faaliyetleri farklılaşmadığı görülmektedir.

Urla Kadın Kooperatifi, zaman zaman ortaklardan bazılarının kendi üretim alanı dışında da üretim yapma talebinde bulunduğunu ve bu durumun hoş karşılanmadığını belirtiyor. Herkesin yetkinliğinin olduğu konuda üretim yapmasının kalite standardını yakalamakta temel ilke olduğunu, dikey hiyerarşi olmamasına rağmen kalite standardından sapmamak adına ortakların farklı alanlarda üretim yapmamasının gerekliliğinin altı çiziliyor. Bu durum da Kooperatiflerin demokratik işleyişlerine, alternatif ekonomik örgütlenmelerine rağmen ekonomik bir işletmede bulunması gereken kalite standardı gibi ilkeleri Pazar paylarını korumak için koruduklarını göstermektedir. Yönetim stratejisi olarak sosyal dayanışma ekonomisi alanında çalışan farklı kooperatifler ile işbirliği, ortaklık kurmak ve ürünlerini farklı bölgelerde, pazarlarda satışa sunmak kadın kooperatiflerinin ortak stratejisi olarak açıklanıyor. Bu durum Balçova Kadın Kooperatifi ortağı kadınlar tarafından şu şekilde dile getiriliyor:

“Geliştirme ve uygulama konusunda belirlediğimiz yönetim ile ürettiğimiz ürünleri pazarlama ve tanıtım için çabalar sarf ettik. Ürünleri satabileceğimiz yerleri gezerek onlarla görüşmeler yaptık. Bazı TV kanallarını Kooperatife davet ettik, belgeseller çektirdik bunun gibi çalışmalar yaptık. Ancak hala finansal açıdan aslında çok iyi olduğumuz söylenemez, yaşanan ekonomik sorunlar satışlarımızı kötü anlamda etkiliyor.”

Görüşmeler sonucunda ortak olarak daha önce de belirtildiği gibi kadınların Kooperatif organizasyonları seçme motivasyonlarının kooperatiflerin esnek çalışma, demokratik işleyiş ilkeleri olduğu görülmüştür. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak üstlendikleri bakım işlerinden vakit buldukça üyesi oldukları Kooperatiflere giderek üretimde ve faaliyette bulundukları görülmektedir. Alternatif bir ekonomik organizasyon olarak örgütlenmenin avantajları yanı sıra dezavantajlarının da bulunduğu, kadınların kooperatif faaliyetlerinden tatmin edici gelirlere ulaşamadıkları görülmektedir. Ancak kadınlar ekonomik olarak tatmin olmamasına rağmen sosyal olarak tatmin olmanın getirdiği motivasyonla Kooperatif işletmelerde yer almaya devam etmektedirler. Görüşmecilerin kadınların ev işlerinden, bakım işlerinden vakit buldukça hem para kazanması hem de sosyalleşmesi için Kooperatife katkı koymalarını önerdikleri görülmektedir. Kooperatif işletmelerin kapitalist piyasada tutunabilmesi için gerekli olan verimlilik, rekabet edebilirlik gibi şartları sağlamamakla birlikte finansal ve organizasyonel olarak sürdürülebilirliğini korudukları görülmektedir. Kooperatiflerin sosyal fayda amaçlı organizasyonlar olarak kanuni düzenlemelerle desteklenmesinin kadın kooperatiflerinin finansal ve organizasyonel sürdürülebilirliğine büyük çapta katkı sunacağı görülmektedir.

Kooperatiflerinin yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerinin örgütlenişi, bu ilişkilerin fırsat ve riskleri ile bu kuruluşların Kooperatifler yoluyla kadın güçlenmesine desteklerini belirleme amaçlı soru yöneltilmiştir.

Kadın Kooperatiflerinin kuruluş ve uygulama süreçlerinde yerelden örgütlenmeleri ve yerel yönetimlerin, uluslararası organizasyonların sosyal politika ve uygulamalarıyla desteklenmesi eş zamanlı olarak ilerlemektedir. Kooperatifler organizasyonel yapıları itibarıyla yerel örgütlenmelerden güç almakta ancak varlıklarını devam ettirebilmek ve gelişmek üzere sosyal politika aktörlerinin desteklerine de ihtiyaç duymaktadırlar. Görüşülen tüm kadın kooperatiflerinde ortak olarak, yerel yönetim ya da uluslararası organizasyonlar tarafından bilgilendirici eğitimler aldıkları görülmektedir. Görüşülen kadın kooperatiflerinden Balçova, Halka, Urla, Turna kadın kooperatiflerinin ortak yapısı heterojen bir yapıya sahiptir. Balçova

ve Urla kadın kooperatiflerinde emekli memur, öğretmen, mimar gibi üyelerin yanında eğitim düzeyi düşük, eğitime erişememiş kadınlar da bulunmaktadır. Halka ve Turna Kadın Kooperatiflerinde göçmen ve Türkiyeli kadınlar bir arada çalışmaktadır. Pagos Kadın Kooperatifi ise kuruldukları bölge olan Kadifekale'nin demografik yapısı itibarıyla kooperatif üyelerinin homojen bir yapıya sahip olduğunu hepsinin yoksul, dezavantajlı, eğitim imkanlarına erişemeyen kadınlar olduğunu belirtmektedir.

Pagos, Balçova, Urla Kadın Kooperatifleri üyeleri Kooperatifin kuruluş süreci öncesinde KEDV tarafından Kooperatifçilik alanında eğitim almışlardır. Turna ve Halka Kooperatif ise kadınlara Kooperatiflere katılım süreçlerinde eğitim vermektedir Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı, kadın kooperatiflerine en kapsamlı eğitim veren kurumların başında geliyor. Ayrıca Kadın kooperatifleri KEDV'in eğitimlerinde, belediyelerin Kooperatif buluşmalarında bir araya gelerek birbirini tanıma fırsatı buluyor. Bu tanışmaların ilk başlarda önyargılar barındırdığını, kadınlar arasında rekabeti körüklediğini aktaran Pagos Kadın Kooperatifi üyesi, zamanla bu önyargıların yıkıldığını ve diyalog ortamının geliştiğini aktarıyor. Görüşülen kadınlar ortak olarak sivil toplum kuruluşları ve belediye tarafından sağlanan girişimcilik, liderlik, stratejik planlama, kooperatifçilik, hijyen, ürün tasarımı, aşçılık, pastacılık, gıda güvenliği, satış pazarlama gibi eğitimlerin Kooperatifteki kadınların gelişimi için büyük katkısı olduğunu belirtiyor.

Pagos, Balçova, Urla, Turna kadın kooperatifleri İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından kooperatifleri destekleme amaçlı İzmir'in Alsancak semtinde kurulan Kültürpark Üretici Pazarı olarak adlandırılan pazarda her hafta herhangi bir ücret ödemeksizin tezgâh kurumuna katılıyorlar. Kadınların ürünlerini pazara sunma açısından Belediye tarafından sağlanan bu desteğin çok olumlu olduğu kadın kooperatifleri tarafından ortak olarak dile getiriliyor.

Halka ve Turna Kadın Kooperatifleri ise, Suriyeli ve Türkiyeli kadınların iş piyasasına dahil edilmeleri amacıyla STK'lar ve uluslararası organizasyonlar destekleriyle kurulan kooperatifler. Bu nitelikleriyle uluslararası organizasyonların kadın istihdamını desteklemek üzere sosyal politikalar yoluyla Kooperatifçilik modelini uygulamasına dair örnek oluşturuyorlar. Ancak görüşmecilerden Turna

Kadın Kooperatifi uluslararası organizasyonlar tarafından kuruluş aşamasında desteklenen Kooperatiflerine desteğin uygulama aşamasında sürdürülmediğini belirtiyor. Halka Kooperatif ise kadın güçlenmesi anlamında desteklendiklerini ancak yine de bu desteklerin pazarda tutunma anlamında yetersiz olduğunu belirtiyor.

Halka Kooperatif, uluslararası organizasyon ve STK işbirliğinde kurulması itibariyle zaten halihazırda kadın güçlenmesi anlamında bu kuruluşlarca destekleniyor. Proje kapsamında bakım sorumluluğu olan kadınların da katılmasının teşvik edilmesi için proje ofisine bir çocuk dostu alan da açılmış. Kadınlar kooperatife eğitim alma amacıyla geldiklerinde 3 yaşından büyük çocuklarını bu alanda bırakabiliyorlar. Çocuk dostu alan, kadınların çocuk bakım yüküyle sınırlanmayıp kooperatif yoluyla iş yaşamına katılımları için iyi bir uygulama örneği oluşturuyor. Proje ayrıca pazar bulma sürecinde de kooperatifi destekliyor. Hayata Destek Derneği tarafından, BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği) desteğiyle yürütülmekte olan ‘‘Türkiye’de Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeliler ile Uluslararası Koruma Başvuru ve Statü Sahiplerinin Güçlendirilmesi’’ projesi kapsamında, proje yararlanıcısı kooperatif ve sosyal girişimlere yönelik çeşitli kapasite geliştirme destekleri sağlanıyor. Halka Kooperatifi de sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için proje kapsamında destekleniyor. Ayrıca Halka Kooperatifi, ABD Dışişleri Bakanlığı Nüfus, Mülteciler ve Göç Bürosu tarafından finanse edilen ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Türkiye ofisi tarafından uygulanan ‘‘Türkiye’de Mülteciler ve Ev Sahibi Topluluklar için İnsana Yakışır İşlerin Desteklenmesi Projesi’’ kapsamında, iş ekipmanları ve makineleri alımı ile desteklenmiş. İzmir Büyükşehir Belediyesi Meslek Fabrikası profesyonel temizlik sektörüne yönelik mesleki eğitimler sunarak kadınların güçlenmesine katkıda bulunmuş. Genç İşi Kooperatifçilik ise sosyal kooperatifçilik alanında kapasite geliştirme ve danışmanlık hizmeti sunuyor. Proje ekibinin yönetimi ise Inovation For Development tarafından iş ve stratejik işbirlikleri geliştirme konularında danışmanlık destek sunuluyor.

Yerel yönetim, merkezi yönetim ve STK’lar tarafından desteklenmenin kadın güçlenmesine olumlu anlamda etki ettiğini ancak yine de yetersiz kaldığı görüşmeciler tarafından ortak olarak paylaşılıyor. İzmir Büyükşehir Belediyesi, sosyal dayanışma ekonomisi ekosisteminin geliştirilmesi için iyi örnekler sunan bir belediyeçilik örneği

sergiliyor. Örneğin; İBB tarafından kurulan Halkın Bakkalı olarak adlandırılan işletmede İzmir’de yer alan Kooperatiflerden satın alımlar gerçekleştirilerek kooperatiflerin pazar payları destekleniyor. Görüşmeciler ortak olarak belediye tarafından verilen desteklerin çok olumlu olduğunu ancak geliştirilmesi gerektiğini belirtiyorlar. Bu durum Balçova Kadın Kooperatifi ortağı tarafından şu şekilde dile getiriliyor.

“Şöyle bir şey var Türkiye’de özellikle kadın kooperatiflerinde maddi anlamda da çok zorluklarla birlikte yaşıyoruz. Maddi anlamda desteklendiğinde daha rahat kadın kooperatifleri. Çünkü sorunları yeterli pazarı bulamamak. Evet üretiyor ama yeterli pazarı bulamadığınızda gelirimizi elde edemediğimizde ortakların ücretlerini zamanında ödeyemiyoruz, kiramızı, vergimizi ödeyemiyoruz, tedarikçilerimizin ödemelerini zamanında yapamıyoruz. O yüzden de yerel yönetimlerle işbirliği içinde olmak bizi besleyen ve destekleyen bir durum. Bizde Balçova’da aslında bu anlamda yerel yönetimlerle işbirliği içindeyiz. Şimdi belediyemiz zaten destekliyor. Bu anlamda şanslı olduğumuzu düşünüyorum. Belediyemiz iyi destekliyor. Şöyle ki diyelim işte kurabiye ile ilgili bununla ilgili alımları bizden yapıyor direk belediye. Özel günlerinde mesela bizden siparişlerini veriyor ya da vatandaşa dağıtacağı erişte makarna reçel şeyleri zaman zaman erzak paketleri bu konuda belediyemizle işbirliği içerisinde çalışıyoruz. O da sizi destekleyen bir şey. Yine belediyemizin şirketi var bizim. Kafeterya ve restoran üzerine çalışan bir şirket var mesela, onlar da nikah, nişan, düğün gibi etkinliklere ev sahipliği yapıyorlar onlar da bizden tedariklerini yapıyorlar. O yüzden hani yerel ve kamu kurumlarıyla bir arada olmak çalışmak kooperatifleri hakikaten besleyen bir olgu. Bununla birlikte özel işbirlikleri de elbette çok önemli. Bunu da nasıl yapıyoruz? Çevremizde bulunan tabi bizim ürettiğimiz ürünlere uygun mesela hangi şarküteri var, orada neler satılıyor işte erişte mantı ve çay satılıyor. Onlara gidip numunelerimizi bırakıyoruz, fiyatları veriyoruz. Uygun olursa onlarla da işbirliği içerisinde çalışmalarımızı yapıyoruz. O yüzden hem kamu hem yerel işbirlikleri bizi besleyen bir durum yoksa yani pazar bulmakta hakikaten zorlanıyoruz.”

Görüşmecilerden farklı olarak Pagos Kadın Kooperatifi ise yerel yönetimlerle ilişkilerin riski olarak kooperatiflerin yönetsel, demokratik özerkliklerinin sarsılması olduğunu dile getiriyor. Pagos Kadın Kooperatifi, kuruluş sürecinde kadınların kendi motivasyon ve güçleriyle hareket ettiklerini ancak akabinde belediye tarafından gelen taleplerin Pagos’un Kooperatifçilik ilkelerine zarar verme riski taşıdığını ve reddedildiğini paylaşıyor. Bu durum Pagos Kadın Kooperatifi ortağı tarafından şu şekilde dile getiriliyor:

“Bizim ilk kurulum sürecimizde Konak Belediyesi’ne geldi, dedi ki biz de Belediye olarak bir kooperatif kurmak istiyoruz. Bize dediler ki Pagos’u bırakın Konak Kadın Kooperatifi olarak bize dahil olun. Biz dedik ki hayır, biz belediye

ortaklı bir kooperatifte yer almak istemiyoruz. Bizim amacımız, misyonumuz, vizyonumuz belli. Biz bu yolda ilerleyeceğiz. Siz ayrı bir kooperatif kurmaktansa siz üye olmak isteyen kadınları çağırın Pagos’a ortak olsunlar, sonra bizi destekleyin. Belediye tarafı yok dediler, olmaz. O zaman dedik tamam, biz de Pagos’tan vazgeçmiyoruz. Pagos Kadın Kooperatifi olarak devam edeceğiz. Hatta Konak Belediyesi’nin Kadın Aile müdürü bizi çok everdi. Hani dostane bir ilişkimiz de vardı yani. O bize hatta bu teklifi yaptı, biz istemedik. Sonrasında zaten onu değiştirdiler. Onun yerine başkasını getirdiler. Belediye içinde bayağı bir şeyler dönüyor. Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer geldi, çok güzel destekler verdi. Bütün kadın kooperatiflerine karısı Neptün Hanım da dahil çok güzel destekler verdi. Büyükşehir Belediyesi bize çok güzel destekler verdi. Mesela İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kadın Kooperatiflerinin ürünlerini satın alıyor Halkın Bakkalında satıyor. Üretici pazarının kurulu hiç para vermeden mesela stant parası vermeden geliyoruz burada her hafta tanıtımımızı yapıyoruz, satışımızı yapıyoruz. Pagos kalede Pagos üretici pazarının kurulduğu ilk zamanlar oradan da çok güzel paralar kazanıldı, konserler oldu, tanıtımımızı yaptık, bir kere farkındalık oldu kale içinde. Yani bu hani bizim ticari çıkarımızın dışında Kadife Kale halkının da bu algısı yıkıldı. Hani Kadifekale kötü bir yer işte oraya kimse gidemez yapamaz gibi. Bu algı da yıkıldı. Bu bölge içinde bir dönüşüm oldu. Büyükşehir Belediyesi’nden çok güzel destekler gördük, görüyoruz. Etkinliklerde mesela Enternasyonel fuarında hiçbir stant ücreti vermeden gene kadın kooperatiflerine yer verdi. Ama Konak Belediyesi’nden böyle bir destek görmedik, görmüyoruz. Bu da neden? Çünkü bize önce bir teklif etti, hani Pagos değil de Konak Kadın Kooperatifi kuralım diye. Biz bunu istemediğimiz için biz özerkliğimizden ödün vermediğimiz için bizi biraz rakip olarak gördüler ve desteği kestiler. Şuan hala belediye güdümünde kadın kooperatifleri desteklenirken biz üretici pazarına kendi taksi paramızı verip gidiyoruz.”

Görüşmeciler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla örgütlenen ilişkileri fırsatlar olarak görmekle birlikte bu destek mekanizmalarının yetersizliğini kooperatiflerinin sürdürülebilirliğini riske attığını belirtmektedir. Örneğin Avrupa’da sosyal kooperatifçilik örneğinde görüldüğü üzere merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin kadınlardan sistematik bir hizmet satın alımı gerçekleştirmemesi itibariyle desteklerin kooperatiflerin finansal işleyişine katkısı sınırlı kalıyor. Kadın Kooperatifleri, gıda alanında yaptıkları üretimlerinin düzenli hizmet alımlarıyla desteklenmelerini ya da çocuk-yaşlı- hasta bakımı gibi bakım emeğine yönelik alanlarda kadın kooperatiflerinin kurulmasının desteklenmesini fırsatlar olarak sıralıyorlar. Görüşmeciler ortak olarak Kadın Kooperatiflerinin kapsamlı ve sistematik politikalarla desteklenmemesinin, finansal sürdürülebilirliklerinin riskleri olarak görüyor.

Ayrıca Pagos Kadın Kooperatifi paylaşımı örneğinde görüldüğü üzere yerel yönetimlerin kadın kooperatiflerine doğrudan müdahalesi kadın kooperatiflerine dair risk oluşturuyor. Kooperatif örgütlenmelerin başarılarını ilkelerine borçlu olduğu güncel örneklerle ve sosyal bilimsel verilerle desteklenmektedir. Kadın kooperatiflerinin kuruluş ya da uygulama süreçlerine doğrudan müdahalenin Kooperatif organizasyonların temel motivasyon kaynaklarından olan yerellik, demokratik işleyiş, hiyerarşi barındırmayan ilişkilere bağlılık gibi sosyal dayanışma ekonomisinin ilkelerine risk unsuru taşımaktadır. Kooperatiflere, çalışmamız özelinde kadın kooperatiflerine sağlanacak desteklerin, kooperatiflerin ilkeleriyle uyumlu bir biçimde örgütlenerek kooperatiflerin alternatif bir organizasyon olarak sürdürülebilirliklerini sağlayacağı görülmektedir.

4.4. Sürdürülebilirlik ve Bağımsız Ayakta Kalma

Dördüncü soruda Kooperatiflerinin karşılaştıkları riskler, ihtiyacı olan destek mekanizmalarını tespit etmek amaçlanmıştır. Görüşülen Kooperatifler yakın zamanda karşılaştıkları en büyük riski pazar payı bulamamak olarak göstermektedir. Ortak olarak Türkiye'nin son yıllarda içine düştüğü ekonomik kriz itibarıyla ekonomik stabilitenin olmaması, döviz kurundaki dalgalanmaların da çok büyük risk oluşturduğu paylaşılmıştır. Kadın kooperatiflerinin desteklenerek hibe aldığı projelerin genellikle uluslararası organizasyonlar tarafından fonlandığı ve destek tutarlarının da kur bazında olduğu göz önüne alındığında bu risk kadınlar için büyümektedir. Pagos Kadın Kooperatifi bu durumu şekilde dile getiriyor:

“Hani mesela projelerimiz onaylandı fakat projelerimizin onaylanmadan önce biz projelerimizde kullanacağımız ekipman için fiyat tekliflerimizi almıştık. Bu tekliflerden dört beş ay sonra projemiz onaylandı. Biz teklifleri aldığımızda avro doların fiyatı düşüktü ama destek geldiği zaman kur yükselmişti. Burada bir risk oldu. Biz bu sefer ne yaptık? Alacağımız ürünleri düşürdük işte ve farkı da biz cebimizden ödemek zorunda kaldık. Eksik kalan ekipmanlarımızı tamamlayabilmek için başka projelere başvurduk.”

Kooperatiflerin karşı karşıya kaldığı diğer risklerden biri ise ekonomik olarak stabilitenin sağlanamamış olmasıdır. Özellikle imalat yapan, dışarıdan hammadde alıp üretim yapanlar fiyat istikrarsızlığı nedeniyle ürün fiyatlarının sürekli değiştiğini bu durumda fiyat istikrarsızlığı yaratarak müşterilerine karşı güven ortamını zedelediğinden şikâyet etmektedirler. Kadın kooperatiflerinin sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşu yapıları gözetildiğinde kendi içlerinde ve müşterileriyle kurdukları güven ilişkisi büyük önem taşıyor. Görüşmeciler ekonomik kriz nedeniyle sağlıklı fiyat politikası oluşturamamanın Kooperatif işletmelerle müşterileri arasındaki güven ilişkisini zedelediğinden bahsetmektedirler.

Kooperatifler ortak olarak, en önemli destek mekanizması olarak ekonomik süreçlerin iyileştirilmesi için ürünlerini satışa sunabilecekleri pazar ihtiyaçlarının olduğunu belirtiyorlar. Kooperatifler, kapitalist pazarda rekabet gücü düşük kuruluşlar ve bu nitelikleri itibarıyla sürdürülebilirlikleri riske giriyor. Görüşülen kooperatiflerde ortak olarak görülen bir diğer ortak risk olarak kuruluş aşamalarında eğitimlerle, finansal ve sosyal açıdan desteklenen Kooperatiflerin uygulama aşamasında yeterli desteği görememeleri. Sosyal dayanışma ekonomisi ekosisteminin geliştirilip iyileştirilerek kadın kooperatiflerine, sosyal satın alma süreçleri kapsamında belediyeler, STK'lar, özel sektör kuruluşları tarafından hizmet alımı yoluyla pazar açılmasının gerekliliğini dile getiriyorlar. Ürünlerini üretmeleri için kullandıkları alan desteği proje kapsamında verilen Turna Kadın Kooperatifi, sürdürülebilirlik konusunda sorunlarının olduğunu ekonomik krize bağlı olarak satışlarının düşmesi sonucu Kooperatiflerinin varlığının tehlikeye girmesini şu sözlerle paylaşıyor.

“İhtiyacımız olan en önemli destek mekanizmaları ürünlerimizi sunmak için doğrudan satışını yapabileceğimiz alanlardır. Son zamanlarda satışların çok fazla düşmesi sonucu üretim maliyetlerini dahi karşılayamaz hale gelmemiz işimizi zorluyor.”

Halka Kooperatif kuruluşu itibarıyla proje ortaklarınca desteklenmiş ancak fon desteğinin bitmesi itibarıyla kurucu ortakları tarafından kendi finansal sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışan bir kooperatif. Kooperatifin gelirini temizlik hizmeti yoluyla kazanılan gelirler oluşturuyor. Bu anlamda en önemli ihtiyacı Halka'nın sosyal girişim modeliyle kapitalist ekonomide kendine pazar bulması

oluşturuyor. ILO ve Innovation for Development ortaklığında yayınlanan Sosyal Satın Alma Rehberi, kooperatiflerin ve sosyal girişimlerin özellikle kamu satın alma süreçlerine nasıl dahil edilebileceğine ve tedarik zincirlerinde sürdürülebilir bir şekilde nasıl yer alabileceğine odaklanarak somut uygulamalar oluşturmaya çalışıyorlar. Halka kooperatif, sosyal satın alma yoluyla desteklenerek bir sosyal işletme olarak desteklenmeye ihtiyaç duyuyor. Görüşülen kooperatif ortağı bu durumu şu şekilde dile getiriyor:

“Bizim esas ihtiyacımız müşteri devam edebilmek için. Müşteri varsa her şey çözülüyor. Evet ama işte yoksa zorla bir adım atabiliriz.”

Urla Kadın Kooperatifi ise ürünlerine pazar bulma konusunda yaşadıkları sorunlara ilaveten Kooperatiflerin ticari bir işletme olarak vergi yükümlülüklerinin çok ağır olmasının işletmelerinin pazarda diğer kuruluşlarla rekabet gücünü düşürdüğünü, kar odaklı örgütlenen oluşumlar olan kapitalist işletmelerle ihtiyaca yönelik örgütlenerek sosyal fayda gözeten Kooperatif kuruluşların aynı vergi yükümlülüğüne tabi olmasının adaletsiz olduğunu altı çiziyor. Bu durum Urla Kadın Kooperatifi kurucu ortağı tarafından şu şekilde dile getiriliyor:

“Urla Kadın Kooperatifi de diğer kadın kooperatifleri gibi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı, 6102 sayılı Ticaret Kanunu uyarınca bir ticaret şirketi olarak değerlendiriliyor. Hem 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hem de 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ile Ticaret Kanunu uyarınca çeşitli yasal yükümlülükleri bulunuyor. Kooperatiflerin sosyal amaçlarının ön planda olması merkezi idare, yerel yönetimler tarafından sürekli dile getirilse de sosyal yönleri onları ekonomik yükümlülüklerden muaf tutmuyor. Urla Kadın Kooperatifi üretim hacmi itibarıyla büyük bir kooperatif ancak buna rağmen Türk Ticaret kanununda Kooperatiflerle ilgili bir düzenleme bulunmaması itibarıyla vergide herhangi bir indirim, iyileşme almıyor.”

Balçova Kadın Kooperatifi, kooperatiflerinin pazarda yer bulmakta zorlanmalarının ve pazar paylarının düşük olmasının kadın kooperatiflerini birbirine rakip kıldığını dile getiriyor. Sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşlarının temel ilkelerinden olan dayanışma ilkesine karşı bu durum Kooperatiflerin kapitalist pazardaki işletmelere evrilmesi riskini taşıyor. Kooperatifler sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşu ilkeleri gereğince dezavantajlı grupların iş piyasasına katılmalarıyla örgütlenen oluşumlar. Kadın Kooperatiflerindeki kadın ortaklar da

düşük eğitim, eğitimini tamamlama, emeklilik sonrası yaşlılık gibi çeşitli dezavantajları nedeniyle Kooperatif yapılarda yer alıyorlar. Kadınların bilgi, beceri ve kapasitelerinin düşük olmasına bağlı olarak üretime ve faaliyete geçecekleri alanlar kısıtlı kalıyor ve bu durum da aynı alanlarda üretim yaparak birbirlerine rakip olmalarına sebep oluyor. Bu durum Balçova Kadın Kooperatifi ortağı tarafından şu şekilde dile getiriliyor:

“Bir diğer risk dediğimiz özellikle metropol kooperatifi. İzmir’de mesela Bornova, Balçova, Karşıyaka, Bayraklı gibi daha çok metropol kooperatiflerinin karşı karşıya olduğu sıkıntı da şu: Aslında biz birbirimize rakip oluyoruz. Çünkü ürettiğimiz ürünler genelde aynı. Çünkü bende unlu mamul üretiyorum Bayraklı da unlu mamul üretiyor Karabağlar da unlu mamul üretiyor. Yani bir yere gittiğimizde bir yere tezgâh açtığımızda bende erişte getiriyorum o da erişte getiriyor. Yani biz aslında birbirimize rakip oluyoruz. Bu bizim pazar payımızı kıran ve küçülten bir risk. Ve o yüzden de özellikle metropol kooperatiflerinin biraz daha çalışma alanlarını değiştirmeye ihtiyacı var. Pazara başka faaliyet alanlarında, değişik ürünlerle çıkmak da bilgi ve birikim gerektiriyor. Ancak bu da mümkün değil çünkü öncelikle kadın kooperatiflerindeki kadınlar daha çok eğitim düzeyi düşük, eğitimini alamamış, eğitimini yarım bırakmış işte çocuğu olmuş çocuğundan dolayı evde belli bir süre pek çok şeyden dışarıda kalmış, sonradan çocuğu okula başlayınca ben ne yapabilirim diyen ve Kooperatife emeğini koyan kadınlar. Ama mesela diyelim gündüz bakım evi için bakım kreş için veya bir çocuk gelişimi mezunu ihtiyacımız var veya beslenme uzmanına ihtiyacımız var. Tabi bütün bu yapıyı oluşturmak biraz sıkıntı ya bunu ortaklarımızdan oluşturacaksınız ya da dışarıdan hizmet alacaksınız. Dışardan hizmet almakta maliyeti çok yüksek olan birşey. Biz zaten maliyeti toparlama üzerine hareket ediyoruz. Dışarıdan alacağımız hizmetler bizim sürdürülebilirliğimizi de tehlikeye sokacağı için. Görev alanının faaliyet alanınız biraz değiştirelim, büyütelim düşünüyoruz zaman zaman ama atak olamıyoruz açıkçası bazı şeyler bizi korkutuyor. Yani o anlamda atılım yapamadığımız için kendi içimizde çekinik kalıyoruz. Bu da pazar payımızı küçültüyor. Bir zaman sonra büyüyemediğimiz için ortaklarımız batıyor.”

Pagos Kadın Kooperatifi ve Balçova Kadın Kooperatifi yakın zamanda karşılaştıkları risklerden bir diğeri olarak ise pandemiye göstermişlerdir. Pagos Kadın Kooperatifi pandemi öncesinde üretim için gerekli dükkan alanlarını kiralamış ama pandemiyle beraber gelen kapanmanın riskiyle dükkanlarını kapamak zorunda kalmışlar. Pandemi sürecinin kapanmaları hafifledikten sonra tekrar dükkan kiralama sürecini başlatmışlar. Ticaret Bakanlığı desteğiyle Kadın Kooperatiflerine uygulanan hibe yardımıyla yararlanabilmek için bir alan ihtiyaçları olduğunu, bu şartı yerine getirebilmek için öncelikle borç yoluyla dükkanı kiraladıklarını akabinde projeden gelen destekle ödemeyi planladıklarını aktarıyorlar. Balçova Kadın Kooperatifi ise

pandemi döneminde ortaklarının yaş ortalaması itibariyle pandemiden etkilenebilecek kırılgan kesimi oluşturduğunu ve bu nedenle üretime ara verdiklerini belirtiyor. Üretici yapılar olması itibariyle pandemi dönemindeki kısıtlamalarla üretimleri durdurmalarının tüm faaliyetlerini sekteye uğrattığından bahsediyorlar. Pandemiden sonra başlayan açılmalarda bazı pazarları kaybetmek, pandemi süreci içerisinde ise müşterilerine üretime devam edemeyip ürün verememeleri itibariyle pazardaki müşterilerini kaybetmeleri kendileri için büyük risk oluşturuyor. Pandemi süreci sonrasında Kooperatiflerini yeniden tanıtmak ve yeni alanlar, pazarlar açmak durumunda kalmalarının kendileri için en önemli risklerden birisi olduğunu belirtiyorlar.

Görüşmecilerin ortak risk olarak ürünlerine, faaliyetlerine pazar bularak ekonomik sürdürülebilirlik sağlamayı ve Kooperatiflerin organizasyonel yapısının özgünlüğü gözetilmeyerek ticari işletmelerle aynı vergi yükümlülüklerine tabi tutulmak olduğu görülüyor. Sosyal dayanışma ekonomisi ekosistemine dair kamuoyunca ve politika yapıcılarla farkındalığın gelişmesiyle beraber Kooperatiflerin bir sosyal dayanışma ekonomi sistemi kuruluşu olarak ihtiyacı olan destek mekanizmalarına sahip olacağı öngörülmektedir. Ekonominin, birikim ve kar odaklılık yerine ihtiyaçların giderilmesine yönelik olarak dayanışma ilkeleri içinde sürdürüldüğü sosyal dayanışma ekosisteminin gelişmesiyle beraber kadın kooperatifleri de kapitalist pazardaki diğer işletmelerle rekabet etmek durumunda kalmaksızın SDE ekosistemi içerisinde var olabileceklerdir. SDE ekosisteminin ise bu ekosistemdeki organizasyonların büyüyerek birbirleriyle ilişkilerini kapitalist pazarın rekabet ve büyüme odaklı ilişkileri yerine ekonominin ihtiyaçlara yönelik ihtiyaç sahipleri tarafından örgütlenmesiyle dayanışma usulüyle kurabilecekleri öngörülmektedir. Pagos Kadın Kooperatifi, görüşmenin yapıldığı tarihlerde Darağaç Derneğinin kamusal alanda ücretsiz olarak düzenlemiş olduğu sergi kapsamında mahallede tezgah açarak ürünlerini satmışlardır. Bir dernek faaliyeti olması itibariyle SDE usulüyle düzenlenen kültür sanat faaliyetlerinde Pagos Kadın Kooperatifi de satış yaparak gelir kazanmış ve SDE ekosistemindeki iki organizasyon birbirleriyle dayanışma usulü içinde ortaklaşmışlardır. SDE kuruluşlarının ve kadın

kooperatiflerinin bu tarz işbirliklerini arttırma yöntemiyle SDE ekosisteminin büyüyüp gelişmesinin sağlanabileceği görülmektedir.

4.5. Kadın Güçlenmesinde Kooperatiflerin Rolü

Beşinci soruda Kooperatife katılımlarının kadınların sosyal ve ekonomik yönden güçlenmesine etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Türkiye’de kadın kooperatifleri 2000 yılından itibaren faaliyet gösteren yapılardır ancak çok hızlı bir şekilde gelişme göstermişlerdir. Görüşmeciler ortak olarak diğer sorularda da paylaşmış oldukları karşı karşıya oldukları finansal riskler ve kapitalist piyasada var olmanın getirdiği zorluklar sebebiyle ekonomik yönden güçlenmelerinin kısıtlı olduğunu paylaşmışlardır. Görüşmecilerde ortak olarak diğer paylaşılan ise sosyal yönden kendilerini çok güçlenmiş hissettikleridir. Çalışmada incelendiği üzere feminist literatürde kadın güçlenmesi; kadınların kendi hayatlarına dair karar verebilme yetisini edinmesi olarak tanımlanmaktadır. Kadın güçlenmesi, kadınların Kooperatif organizasyonlarda yer alarak toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak ev içi sıkışmışlıklarını aşarak izolasyonu kırdıkları ve bu sayede kamusal hayata katılım yoluyla sosyal yönden güçlenmeleri olarak görülmektedir.

Görüşülen Kooperatiflerden Halka Kooperatif ve Turna Kadın Kooperatifi, proje kapsamında Suriyeli ve Türkiyeli kadınların ortaklığında kurulmuş ve işletilen kooperatiflerdir. Suriye krizi sonrasında Türkiye’de ‘‘geçici koruma’’ statüsünde bulunan kişilerin, dil bariyerine, kültür farklılıklarına takılarak toplumsal olarak dışlanması, bazı bölgelerde yabancı düşmanlığıyla karşı karşıya kalması gibi problemler göz önüne alındığında özellikle savaş, göç gibi süreçlerde kesişimsel olarak dezavantajlı olan kadınların destek mekanizmalarına ihtiyaçları daha da artmıştır. Göçmen/mülteci kadınların Kooperatif yoluyla sosyalleşmesi ve yabancı olmanın getirdiği izolasyon durumundan kurtulması kadınların Türkiye toplumuyla olan sosyal uyumunu destekleyen süreçler olarak belirmektedir. Bu durum Halka Kooperatifte görüşülen göçmen kadın görüşmeci tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

“Kooperatif bize kadının hakları, kadının sağığı alanında eğitimler verdi. Bu sayede bilinçlendik. Biz kooperatifte her gün her şeyi paylaşıyoruz. Duygularımızı, düşüncelerimizi. Her gün birbirimizle her şeyi paylaşıyoruz. Her kadın mesela bir sorunu varsa burada paylaşabilir. Korkmuyoruz çünkü her şeyi açıklıkla konuşuyoruz. Bu da bir bağ oluşturuyor, bizi güçlendiriyor.”

Türkiye’de göçmen hukukuna göre yasal düzenleme gereğı kadınların kooperatif işletmede yer almak üzere çalışma iznine başvurması kadınlara yasal statü olarak güvence sağlamaktadır. Çalışmanın gerçekleştirildiğı İzmir şehri sosyo-kültürel yapısı itibariyle yabancı düşmanlığının sıkça görüldüğü bir şehirdir. Turna Kadın Kooperatifi görüşmecisinin paylaşımıyla, kooperatifte çalışan göçmen/mülteci kadınların kamusal alanda görünür olmalarından kooperatif ofisinin bulunduğu bölgedeki yerel halk, esnaf rahatsız olmuş. Ancak kooperatif ortakları bu tarz önyargıların yaşanabileceğini bilerek bu sürece girdiklerini, yılgınlığa kapılmayarak işlerini sürdüreceklerini belirtmişlerdir. Bu durum Halka Kooperatifteki ortak tarafından göçmen olması dolayısıyla Türkiye’de yasal durumunun stabil olmadığını ve kooperatife katılması sonrasında sosyal güvenlik sistemi sağlayan çalışma izninin kendisini güvende hissettirdiğı şeklinde belirtilmiştir. Turna Kadın Kooperatifi görüşmecisi ise sosyal anlamda güçlendiğini ancak ekonomik olarak güçlenme imkanı yakalayamadığını şu şekilde paylaşmaktadır:

“Kooperatifimiz aracılığı ile bazı etkinliklere katılmak ve oradaki kurduğumuz dostlukların sosyal yönden daha olumlu bir durum olduğunu düşünüyorum. Ekonomi yönünde ise aslında çok fazla bir katkısı olmadığını söyleyebilirim çünkü önce maliyetleri çıkarıp kalan geliri saat ücreti olarak kazanç paylaşımı yapıyoruz bu da bazı zamanlarda sadece yol ücretine tekabül etmektedir dolayısıyla kazanç hala sağlamış değiliz.”

Balçova, Urla kadın kooperatiflerinde kooperatife katılan kadınların profillerini genelde eğitim alamamış, eğitimini tamamlayamamış kadınlar ve emeklilik sonrasında kooperatife katılan kadınlar oluşturuyor. Pagos Kadın Kooperatifi ortakları ise kurulduğu bölge olan Kadifekale’nin de demografik yapısı itibariyle eğitim seviyesi düşük, yoksulluk riski altında ve dezavantajlı kadınlar. Görüşmecilerde ortak olarak eğitim seviyesinin düşüklüğü nedeniyle iş hayatına katılamayan kadınların, genellikle ev içi bakım işlerinin yükü hafiflediğinde, çocukları büyüdüğünde, boş vakit yaratabildiklerinde sosyalleşmek üzere kooperatif yapılara katıldıkları görülüyor. Bu anlamda kadın kooperatiflerinin kadınlar kooperatife katılmadan önce ve katılımları

süresince kadınlara yönelik sağladığı eğitimler onların eğitime erişemeyerek kesintiye uğramış gelişimlerini çok destekliyor. Bu durum Balçova Kadın Kooperatifi ortağı tarafından şu şekilde dile getiriliyor.

“Mesela iletişim eğitimleri, hijyen eğitimleri alıyorlar, belgelerini alıyorlar. Kendi dünyalarından farklı bir dünyanın olduğunu fark ediyorlar. Yani o küçük dünyadan çıkıp hem küçük dünyadan aslında çok daha farklı bir dünya olduğunu görüyorlar. Bu anlamda onları daha çok söz söylemeye daha cesaretli olmaya itiyor sözünüzü söyleyin diyoruz. Hepinizin sözü önemli, hepiniz kooperatifte yönetici olabilirsiniz. Balçova Kadın Kooperatifindeki kadınlar kadının insan hakları eğitimi kapsamında kadının ekonomik hakları, feminizm, siyasette kadın hakları gibi değişik modüllerde eğitimler aldılar.”

Urla Kadın Kooperatifinde geçmişte meslek sahibi olup emekliliğinde kooperatif faaliyetleriyle uğraşan kadınların ise sosyal yaşamdan kopmayarak, üretimin içinde olmaları dolayısıyla güçlendikleri görülüyor. Kooperatifin ortaklarından eğitim düzeyi daha düşük kadınlar ise günlük olarak kazandığı yevmiye ile aile bütçesine cüzi oranda destek oluyorlar, emeklilik primlerini, çocuklarının eğitim masrafları gibi ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar. Kadınların hayatına yine en önemli etkisi evdeki izolasyonu kırmak ve kamusal hayata katılarak sosyalleşmek olduğu görülüyor. Eğitim düzeyi düşük, daha önce iş hayatına dahil olmamış kadınların kooperatif aracılığıyla çalışma hayatını deneyimleyerek kendilerine güvenlerinin arttığı görülüyor. Bu durum Urla Kadın Kooperatifi görüşmecisi tarafından şu şekilde dile getiriliyor:

“Değişimleri daha çok sosyal yönden oldu, mesela evden çıkmayan kadınların kendilerine güveni geldi. Ekonomik olarak mesela çocukların eğitimine katkıları oldu. Mesela dijitalleşmeye başladılar, Kooperatiften kazandıkları parayla cep telefonu aldılar kendilerine, whatsapp (dijital sohbet uygulaması) kullanmaya başladılar örneğin. Kooperatif çatısı altında etkinlikler de yapıyoruz biz. Mesela bu etkinliklere, gezilere katılıyorlar. Eşleriyle olan ilişkileri farklılaştı.”

Kadınların kooperatif işletmelerde karşı karşıya bulundukları zorluklar itibariyle ekonomik yönden güçlenme imkanlarının kısıtlı olmasına rağmen sosyal olarak güçlenmelerinin motivasyonlarını arttırarak kooperatif faaliyetlerine devam etmelerini sağladığı görülüyor. Mevcut ekonomi bireyin bencil, kendi çıkarını önceleyen ve faydasını maksimize eden yönlerini vurgulayarak kapitalist sistemi meşrulaştırmaktadır. Bu kurguda insanların sosyal bir canlı olmaları itibariyle sahip

olduğu motivasyonlar göz ardı edilmektedir. Görüşmede edinilen bulgular kadınların kapitalist ekonomik sistemin aksine kar güdüsüyle hareket ederek gelir kazanmamalarına rağmen ev içine hapsedilmişliğin getirdiği izolasyonu kırma, kamusal hayata katılarak sosyalleşme gibi fırsatları nedeniyle kooperatif organizasyonlarda yer almaya devam ettiğini göstermektedir. Bu durum görüşülen Pagos Kadın Kooperatifi görüşmecisi tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

“Sosyal yönden kadın güçlenmesini çok fazla etkiledi. Hani dediğim gibi daha önceden kadınlar evden çıkamıyordu. Şu an evden çıkıyorlar, eğitimlere katılıyorlar, pazara geliyorlar. Küçük küçük de olsa bir şeyler yapıp gelir elde ediyorlar ve sosyalleşiyorlar. Hani iyi kötü her şeyi paylaşıyoruz. Birbirimizle tanıştırıyoruz, birbirimizden öğreniyoruz, paylaşıyoruz. Mesela eşleri bile değiştirdik. Yani daha önceden mesela benim kocam kooperatif kurulurken bana demişti ki ya kooperatif ya ben mesela. Ben demiştim ki, kooperatif, yani rest çekmiştim. Kızım da bunu duymuştu ve mesela kızım bunu hep söylerdi. Annem kooperatif dedi. Ben de öyle yapacağım. Yakın çevremiz en başlarda bizi küçümsemişti. Yapamazsınız diyenlere 3 -4 senedir ayakta kalarak ve aslında para kazanmamız da bizim için olumlu bir şey oldu. Evet, para kazanmadık. Fakat demek ki hani dedik dediler ki, yani demek ki bunlar o kadar inanmışlar ki o kadar güzel paylaşımlar yapıyorlar ki bırakmıyorlar. Çünkü bir şeyden para geliyorsa bu sefer herkes ona müdahil olmak ister ama para kazanmadan böyle birlikte olmak, bir şeyleri böyle devam ettirmek daha da çok etkileyici oldu. Amacımız dönüştürmek, kadınların hayatlarına dokunmak. Şimdi aslında bunu daha iyi anladılar. Çünkü gerçekten biz 3-4 senedir emek veriyoruz ve hiçbir şey kazanmıyoruz ve gerçekten Kadifekale’deki kadınların hayatını iyileştirmek için bunu yapıyoruz. Hani bir şey kazanılmaya başladığında mahallede kaçak yolla midye yapan kadın gelecek bizimle sigortalı çalışacak, daha rahat koşullarda çalışacak. Yani bu şekilde sosyal olarak çok güzel bir farkındalık yarattık. Bölgede ekonomik olarak dediğim gibi şu an bir şey yok. Ekonomik olarak bir şey kazanmadık ama sosyal olarak manevi olarak bu kazandıklarımız gerçekten çok değerli, ekonomik olarak güçlenme daha sonra olsun diyoruz.”

Sosyal dayanışma ekosisteminin gelişmesiyle beraber kamuoyunda farkındalığın artması yoluyla insanların ekonomik faaliyetleri sadece kar güdüsü ve çıkarını maksimize etme yönünde yapmadığına dair örneklerin çoğalacağı öngörülebilir. SDE literatüründe insanların sadece homo-economicus (ekonomik insan) değil kendi ekonomik çıkarını gözetme ve varlığını korumayla beraber kendi faydasının diğer insanların faydasıyla eş güdümlü olarak artabileceğine olan farkındalığı olan bireyler olduğunun kabulü tartışılmaktadır. Görüşme bulguları kadınların ekonomik yönden güçlenmelerinin zayıf olmasına rağmen sosyal olarak güçlenme motivasyonlarıyla kooperatiflerde yer almayı sürdürdüğünü göstermektedir. Gelecekte davranışçı ekonomi, ekonomi psikolojisi gibi alanlarda yapılacak

alışmalarla daha da gelişecek bu alanın günümüzde SDE ve kooperatif örgütlenmeler yoluyla iyi örnekler verdiği görölmektedir.

SONUÇ

Sosyal Dayanışma Ekonomisi kavramı tarihsel kökenleri olan bir kavram olarak, ihtiyaçlar sonucunda ihtiyaç sahiplerinin harekete geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Günümüz dünyasında doğal ve sosyal krizlerin artış göstermesiyle beraber SDE kavramına olan yöneliş artmaktadır. Çalışmada incelendiği üzere sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi kavramlarının ortaya çıkış koşulları ve uygulamaları farklı dünya görüşlerine aittir. Sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi olarak ayrı tarihsel kökenler sonucunda ortaya çıkan kavramlar, çalışmamızda incelendiği üzere uluslararası organizasyonların yönlendirmesiyle birleştirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Kooperatifler, tarihsel ortaya çıkış koşulları ve pratik uygulamalarıyla SDE perspektifinde faaliyette bulunan temel organizasyonlardır. Neoliberal ekonominin insan ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalması, istihdam alanının daralması, dezavantajlı grupların iş piyasasına girişinin engelleri gibi risklerle kooperatiflere olan ihtiyaç artmaktadır. İki kutuplu dünyanın çökmesi ve 1990 sonrasında dünyada gelişen üçüncü kuşak hakların yükselmesiyle beraber güçlenen kadın hareketi tarihsel kazanımlarını o günden bugüne arttırmaktadır. Giderek daha fazla sayıda kadın toplumsal cinsiyet rollerine karşı çıkmakta, kamusal hayatta görünür olma talebi artmakta, sosyal ve ekonomik hayata katılımları aktif olmaktadır. Türkiye’de kooperatifler cumhuriyetin kuruluş yılları itibariyle işler kuruluşlar olmakla birlikte Kadın Kooperatifleri kavramı 2000 yıllar sonrasında ortaya çıkmış ve çok hızlı gelişme göstermiştir. Bu durumun gelişmesinde yukarıda bahsedilen 1990 sonrasında üçüncü kuşak hakların yükselişinin etkisi yadırganamaz. Türkiye’de kadın kooperatiflerinin hızla gelişmesi, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin kadın kooperatifleri kavramını gündemine almasıyla sonuçlanmıştır. Çalışmada incelendiği üzere, neoliberal dönemde sosyal politika uygulamaları uluslararası organizasyonların politika önerileri ekseninde uygulanmaktadır. Türkiye’de kooperatiflere, özelde kadın kooperatiflerine olan ilgide ILO’nun 193 sayılı insana yaraşır işler kapsamında kooperatiflerin desteklenmesi tavsiye kararı, BM’nin 2002 yılında yayınladığı “Sosyal Kalkınmada Kooperatifler” konulu hükümetleri kooperatiflerin kuruluşunu teşvik etmeye, kooperatif işleyişini destekleyen ve kolaylaştıran bir ortam yaratılmasına dair ILO’nun 193 sayılı tavsiye kararının uygulanmasına yönelik gerekli tedbirleri almaya

davet etmesinin, BM'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gündeminde kooperatifleri söz konusu amaçları uygulamaya yönelik önemli araçlar olarak göstermesinin etkili olduğu görülmektedir.

Çalışmada edinilen bulgular kadınların kooperatifleşme süreçlerinde birçok yapısal, sosyal, finansal sorunla karşılaşsa dahi kooperatifleşme süreçlerinde yer almalarının kadın güçlenmesine olumlu etkisi olduğu yönündedir. Kooperatiflerin demokratik işleyiş, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim, dayanışma gibi ilkeleri sayesinde kadınların alternatif bir ekonomik örgütlenme biçimi olan kooperatifleri seçtikleri görülmektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı olarak iş yaşamına girişte karşılaştıkları bilgi ve sermaye eksikliği engelleri kooperatiflerin düşük sermayeli yatırım modelleri ve yaşam boyu öğrenmeye dayalı kapasite geliştirme, eğitim odaklı işleyişleri sayesinde aşılmaktadır. Kooperatif kurulum süreçlerinde cüzi miktarda sermaye payını yatırımlarının yeterli olması, kadınların sermaye eksikliğinden kaynaklı girişimcilik yapması engelini aşmalarını sağlamaktadır. Kooperatif işletmelerinin mülkiyetinin herhangi bir ortağa ait olmaması sayesinde kooperatif gelir gider farkını ortakları/üyeleri arasında verilen emek karşılığında eşit olarak paylaştırabilmektedirler. Kooperatif işletmelerde işletmenin mülkiyetinin sahipliği ve sermaye sahiplerinin bulunmaması kadınların kooperatifi kendi emeklerinin ürünü ve yaşam faaliyeti sürdürdükleri bir yer olarak benimsemelerine yol açmaktadır. Kadınların ekonomik olarak kazançlarının düşük olmasına rağmen kooperatif işletmeleri sahiplenmelerinde bu durumun etkisinin olduğu görülmektedir. Kooperatif işletmelerde hiyerarşi bulunmaması, kooperatifin her üyesinin kooperatif işletmenin aynı zamanda ortağı olarak kabul edilmesi demokratik işleyişi sağlayan başlıca etkenlerdendir. Kadınlar kooperatifin demokratik ve hiyerarşik olmayan işleyişi sayesinde tüm karar alım süreçlerine dahil olabilmekte, genel kurul üyeleri gelecekte yönetim kurulunda olabileceklerini bilerek kooperatif işletmelerin tüm süreçlerine aktif olarak katılma motivasyonunu kazanabilmektedir. Kadınların kooperatiflerdeki deneyimlerinin, kapitalist işletmelerde ortaya çıkan insanın kendi emek ve faaliyetlerine karşı duygu, motivasyon, aidiyet eksikliği olarak tanımlanabilecek yabancılaşma hissini barındırmadığı görülmektedir. Kooperatif işletmelerin eşitlikçi, demokratik yapısı itibarıyla kadınların kooperatif işletmelerde

birbirlerini rakip olarak görmedikleri, kullanıcı/ortak yapısı sayesinde öz yardımlaşma ve öz sorumluluğun arttığı görülmektedir. Kadınların kooperatif kuruluş süreci öncesinde ve uygulama sürecinde aldıkları eğitimlerin, toplumsal cinsiyet baskısına ve yoksulluk engeline bağlı olarak eğitim fırsatlarından yararlanamayan kadınların kendilerini geliştirmeleri, bilgi, beceri ve kapasitelerini arttırmaları için fırsat sunmaktadır. Çalışmamızda da bahsedilen yaşam boyu öğrenim olarak adlandırılan AB'nin kabul etmiş olduğu yaşam boyu eğitimin sürdürülmesi ilkesinin kooperatif işletmelerde hayata geçirilme potansiyelini barındırdığı görülmektedir. Kooperatif işletmeler kâr odaklı olarak üretim yapmamaları itibarıyla ihtiyaç odaklı olarak üretim yapmakta bu sayede üyeler/ortaklar emeklerinin karşılığı olan ücreti almaktadır. Ayrıca kooperatif işletmelerde çalışanların emeklerinden sermaye sahibine ayrılacak bir artı değer doğmamakta ve kapitalist ekonomik işletmelerdeki gibi artı değer arttırılması yoluyla büyüme ve birikime yönelik üretim yapılmamaktadır. Bu sayede kadınlar esnek çalışma modelleriyle çalışabilmekte, büyüme ve birikim rejimi için uzun çalışma saatlerine maruz kalmamaktadırlar. Kadınların esnek çalışma modelleri itibarıyla kendilerini geliştirmek, eğitimlerini sürdürmek ve sosyal faaliyetlere ayırmak için daha fazla vakti kalmaktadır. Bu durumda kadınların dünya görüşlerini, genişletmekte, birbirleriyle olan diyalog ortamını geliştirerek demokratikleşme imkanlarını güçlendirmektedir.

Çalışmanın bulguları kadın kooperatiflerinin başarısını sosyal dayanışma ekonomisi ilkelerine borçlu olduğunu göstermektedir. Kadınların kooperatif örgütlenmelerde yer almak üzere motivasyonlarını kooperatif işletmelerin öz örgütlenmeye dayalı yapısından aldıkları görülmektedir. Çalışmada incelendiği üzere taban örgütlenmeye dayalı olarak ortaya çıkan SDE kuruluşları zaman içerisinde sosyal politikalar kapsamında politika uygulayıcılar tarafından da desteklenmiştir. SDE kuruluşlarının özelinde kooperatiflerin mevcut sistem içerisinde var olmak için ihtiyaçları özelinde bu destekler gerekli olmakta ancak SDE kuruluşlarının temel ilkelerini aşındırma riski de bulunmaktadır. Bu risklerden en önemlisi olarak Türkiye'de kadın kooperatifleri yaygınlaşırken sosyal politika uygulamalarının artmasıyla beraber kooperatiflerin örgütsel özgünlüklerini kaybederek varlıklarını sürdürmek üzere kurumsal hibe, fon yapılarına bağımlı hale gelerek mevcut kapitalist

sisteme entegre olarak alternatif ekonomik model olma potansiyellerini yitirmeleri olarak gösterilebilir. Çalışma kapsamında edinilen bulgular kadın kooperatiflerinin yerel yönetimler tarafından kuruluş sürecinde eğitimler ve kapasite geliştirme yoluyla desteklendiği ancak uygulama aşamasında bu desteğin sürdürülmediğini göstermektedir. Yerel yönetimler tarafından sosyal politikalar uygulamalar kapsamında verilen desteklerin seçim dönemlerinde artması akabinde azalması ve son bulması gibi riskler kooperatiflerin örgütsel özerkliklerine karşı risk oluşturmaktadır. Sosyal politika aktörleri olan STK işbirliğinde kurulan kadın kooperatiflerinin de kuruluş aşamasında desteklendiği ancak uygulama aşamasında pazar bulma, kapasite geliştirme gibi süreçlerde desteklenmediği görülmektedir. Ayrıca kadınların sermaye ve finansmana erişimlerinin kısıtlı olması sebebiyle projeler kapsamında kurulan kooperatifler gibi yerel örgütlenmeye dayalı olarak kurulan kadın kooperatifleri de kooperatif işletmelerini kurmak ya da kapasitelerini geliştirme sürecinde yerel yönetimlerle, STK'larla bağımlılık ilişkisi geliştirmeye başladığı görülmektedir. Bu durumun da kooperatif işletmelerin SDE kuruluşlarının başarılarını ve kapitalist piyasaya alternatif bir ekonomik sistem olma potansiyelini barındıran ilkesel özelliklerini aşındırma riskini barındırdığı görülmektedir. Görüşülen kadın kooperatiflerinden bazılarının SDE kuruluşu olan kooperatif işletmelerin ilkelerinin bilinci ve farkındalığıyla özerkliklerini korumak üzere bu riske karşı gerekli tepkiyi gösterdiği bazılarının ise sürdürülebilirliklerini sağlamak üzere sosyal politika desteklerine olan ihtiyaçlarından dolayı bu riski gündemlerine almadıkları görülmektedir. Kooperatifler özelinde kadın kooperatifleri, mevcut ekonomik sistem içerisindeki ihtiyaçlardan ortaya çıkmıştır ve bu ihtiyaçlara cevap verme ilkeleri sistemin yapısal çelişkilerini tekrar üretecek çelişkileri barındırmamaktadır. Kadın kooperatiflerinin piyasaya yönelik yatırım yapmaları, öz örgütlenme ilkelerinin sarsılması, hiyerarşik ve rekabetçi bir yapı içerisinde çalışmaları, mevcut kapitalist ekonomik sistem içerisindeki motivasyonlarla hareket etmeleri kendilerini ortaya çıkaran sistemin yapısal çelişkilerine teslim olmalarına ve alternatif niteliklerini kaybetmelerine yol açabilir. Kadın kooperatiflerinin, politika yapıcılar tarafından kendi özgünlükleri içerisinde alternatif ekosisteme ait kuruluşlar olarak durumlarının değerlendirilmemesi bu riski arttırmaktadır. Ayrıca çalışmanın bulguları kapsamında fikir alışverişi amacıyla görüşülen uzman görüşleri de bu durumun risklerine işaret

etmektedir. Belediyeler ve diğer politika uygulayıcı kuruluşlar kadın istihdamını arttırma amacıyla kadın kooperatiflerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmaktadır. Ancak bu çalışmalarda kooperatif kuruluşlarının kadınların kendi yerel örgütlenmelerine ve motivasyonlarına dayanmadığı durumlarda kadın kooperatifleri kuruluşlarından kısa bir süre sonra dağılmaktadır. Kooperatiflerin bağımsızlığını ve özerkliğini kazanmasının uzun soluklu bir süreç olduğu gözetildiğinde kooperatiflerin bu sürecini ancak kooperatiflerin ilkelerini kavramış kadınlar sürdürebilmekte aksi taktirde kuruluştan kısa bir süre sonra kooperatif dağılmaktadır. Çalışmamızın bulguları da bu görüşü destekler niteliktedir. Çalışma örnekleminde yer alan taban örgütlenmeye dayalı olarak kurulmuş Pagos Kadın Kooperatifi sürdürülebilirliğini tüm risklere rağmen sağlarken, uluslararası organizasyonların desteği kapsamında kurulmuş Turna Kadın Kooperatifi'nin kuruluş sürecinden itibaren ortak sayısı azalmıştır. Kooperatiflerin alternatif ekonomik modeller olmaları dolayısıyla kapitalist ekonomide rekabet edebilirlikleri halihazırda düşük olup ortakları/üyelerinin kooperatif işletmelerde yer alma motivasyonları daha çok moral değerlere dayandığı görülmektedir. Kooperatiflerin, ortaklarının/üyelerinin sosyal politika uygulayıcıları olan yerel yönetimlerle işbirliği süreçlerinde özerkliklerini korumaları kadınların kooperatif işletmeyi sahiplenmeleri için temel gerekliliklerdendir. Çalışmanın bulguları kooperatiflerin yerel yönetimlerle ve uluslararası organizasyonlarla olan ilişkilerinin kooperatiflerin temel ilkeleri olan demokratik özerklik ilkesince gözetilmesi gerektiği yönündedir.

Kadın kooperatiflerinin desteklenmesine yönelik eksiklikler göz önüne alındığında ise, pazar paylarını ve gelirlerini arttırmaya yönelik piyasada talep olan alanlarda kurulmasına yönelik kadınların bilgi ve becerilerini arttıracak eğitimler sağlanmamaktadır. Kadınların genellikle bakım yüklerinden boş kalan zamanı değerlendirme motivasyonu ile hareket ederek toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olan engelleri kooperatif işletmelerin esnek çalışma modeli yoluyla aşmaları itibariyle kooperatiflere katıldıkları, katma değeri yüksek olmayan gıda mamülleri, el yapımı işler gibi alanlarda küçük ölçekli olarak üretim gerçekleştirmelerinin kadın kooperatiflerinin ekonomik hacmini daralttığı ve tatmin edici gelirler sağlayamamalarına sebep olduğu görülmektedir. Kadınların bilgi, beceri ve kapasite

eksikliğine bağlı olarak geleneksel rollerine dayalı olarak bilgi ve deneyim sahibi oldukları pazar payı düşük alanlarda üretim yapmaları kadın kooperatiflerinin ekonomik gelişiminin önündeki engeller olarak belirlemektedir. Türkiye özelinde kooperatiflerin şirketlerle aynı kanunlara tabi tutulmaları nedeniyle vergi yükleri artmakta ve bu durum zaten kısıtlı olan ekonomik kazançlarının daha da azalmasına yol açmaktadır. Ayrıca kooperatifler ilkesel nitelikleri itibariyle ihtiyaçlara yönelik ihtiyaç sahipleri tarafından yaşamı örgütleme amacıyla faaliyette bulunan organizasyonlardır. Kooperatif işletmelerde yer alan kadınların ihtiyaçlarını ev işleri ve bakım yüküne yönelik ihtiyaçlar da oluşturmakta ancak kadınlar bu alanlarda gerekli bilgi, beceri yetersizliği ve destek mekanizmalarının yetersizliğiyle kooperatifleşme yoluna gidememektedirler. Bu arka planda Türkiye’de sosyal kooperatif ve işçi kooperatifleri örgütlenmelerinde büyük oranda eksiklik olduğu görülmektedir. Avrupa sosyal kooperatif tipi örneğinde kooperatifler ortaklarının çıkarlarından çok sosyal faydanın önceliklendirilmesiyle ön plana çıkmaktadırlar. Türkiye’de sosyal kooperatif örneği kapsamında uluslararası organizasyon ve STK işbirliğinde kurulan Halka ve Turna Kooperatifin de iş piyasasına erişimi kısıtlı olan göçmen kadınları iş piyasasına dahil olmalarını sağlayan nitelikleriyle ön plana çıktığı görülmektedir. Proje kapsamında uluslararası organizasyonların ortaklığında kurulan Halka ve Turna Kadın Kooperatiflerine benzer örneklerin Türkiye’de merkezi yönetim, yerel yönetimler iş birliğinde geliştirilen örneklerinin kısıtlı olduğu görülmektedir. Avrupa tipi sosyal kooperatif örneğinin Türkiye’de sosyal politikalar kapsamında desteklenmesi itibariyle kadınların istihdam aracı olarak ihtiyaca yönelik ve daha büyük ölçekli olarak kooperatif yapılarda örgütlenme potansiyelleri vardır. Kadınlar bakım, temizlik, gıda gibi sadece geleneksel alanlarla kısıtlı kalmaksızın dünyada hızla ilerlemekte olan dijitalleşmenin yarattığı yeni iş kollarında da eğitimler ve mentorluk yoluyla desteklenerek istihdama katılım imkânı yakalayabilirler. Dijital dünyada kadınların yapabilirliklerinin daha fazla olduğu yeni iş kollarının gelişeceği göz önüne alındığında kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı geri kalmışlarının alternatif ekonomik modeller olan kooperatiflerde inovatif yöntemlerle aşılacak fırsatlara sahip olduğu görülmektedir. Tüm bu süreçlerin SDE organizasyonlarının ilkeleri gözetilerek örgütlenmesi gerekmektedir.

Türkiye’de yapılması gereken bir diğer iyileşme olarak kooperatiflere ait kanuni düzenleme olarak görülmektedir. Kooperatiflerin özgün nitelikleri dikkate alınarak yapılacak düzenleme ile vergi yüklerinin düşürülmesi kadın kooperatifleri için de gelirlerini arttıracak ve kapasitelerini büyütecek imkanlar yaratacağı görülmektedir. Ayrıca Türkiye’de işçi kooperatiflerine dair de bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye’de özellikle eğitim düzeyi düşük kadınların evlerde temizlik işçisi, çocuk-hasta bakımında ev işçisi olarak çalıştığı ve herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığı görülmektedir. İşçi kooperatifi düzenlemesinin geliştirilerek bu alanda sosyal güvenceden yoksun olarak çalışan kadınların örgütlenmelerinin, haklarını ve emeklerini sahiplenerek koruyabileceği, birbirleriyle dayanışma içinde olarak güçlenebilecekleri ve en önemlisi sosyal güvenlik kapsamına alınma imkanlarının olduğu görülmektedir. Dünyada kadınlar sosyal kooperatifler ve işçi kooperatiflerinde örgütlenerek sosyal güvence altında çalışabilmekte ve kooperatif örgütlenmelerin avantajlarından yararlanabilmektedir. Türkiye’de ise bu alanda atılan adımlar oldukça yetersiz görünmektedir. Kadınların sosyal dayanışma ekonomisi kapsamında kooperatif tipi organizasyonlarda sosyal anlamda güçlenmeyi sağladıkları ancak işçi kooperatifleri, sosyal kooperatifler gibi mevzuat düzenlemelerinin bulunmaması, ticaret kanununda kooperatif örgütlenmelerin vergi yüklerini hafifletmeye yönelik düzenlemelerin bulunmaması itibarıyla ekonomik güçlenmeleri var olan potansiyelini gerçekleştirememektedir. Kadın kooperatiflerinin organizasyonel kapasite yetersizliği, katma değeri düşük alanlarda üretim yapmaları, pazar paylarının küçüklüğü, ürün geliştirme konusunda inovatif yöntemleri kullanamamaları gibi kısıtlılıklar kadın kooperatiflerinin gelişmelerine ve güçlenmelerinin önündeki başlıca engellerdendir.

Türkiye’de kadın kooperatiflerinin geçirdiği hızlı gelişim, değişim ve dönüşümünün kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı eğitim seviyesi düşüklüğü, bilgi- beceri ve kapasitelerinin geliştirilememiş olması, göçmen olmanın getirdiği engeller, emekli olmanın getirdiği yaş engeline takılarak istihdamda yer alamama gibi birçok engele karşı kadınların sosyal ve dayanışma ekonomisi içinde güçlenmesini sağladığı görülmektedir. Sosyal dayanışma ekonomisine dair farkındalığın artması ve kooperatif işletmeler özelinde bu kuruluşların özgün

niteliklerine dair yasal düzenlemeler, mevzuatlar ile kadın kooperatiflerinin eğitimlik ve mentorluk sağlama, katma değeri yüksek olan alanlarda faaliyet göstermek üzere finansal kaynaklara, krediye ulaşma, SDE ekosisteminin geliştirilmesi, desteklenmesi, sosyal satın alım süreçleri aracılığıyla pazar paylarını büyüterek insana yaraşır işler kapsamında tatmin edici gelirlere ulaşma, işçi kooperatifleri ve sosyal kooperatifler alanlarında yasal düzenlemeler ile enformel sektörde çalışan güvencesiz kadınların da sosyal güvenlik kapsamı dahilinde kooperatif çatısı altında örgütlenebilecekleri görülmektedir. Kooperatiflere yönelik sağlanan destek mekanizmalarının SDE kavramının, sosyal yönüne ilaveten dayanışma ekonomisi ilkelerinin de gözetilerek alternatif ekonomik örgütlenme modellerinin gözetilerek yapılmasının kadın kooperatiflerinin beklenen potansiyellerini gerçekleştirmelerine alan açacaktır.

KAYNAKÇA

- AB Proje Yönetimi: “Hayat Boyu Öğrenme Nedir? AB Proje Yönetimi”, **Library Journal**, Kasım 13, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.abprojeyonetimi.com/hayat-boyu-ogrenme-nedir/>, 25 Mart 2022.
- Akbulut, Bengi: **Dayanışma Ekonomileri: Deneyimden İmkanlara Bir Çerçeve**, Ed. Özlem S. Işıl, Selma Değirmenci, İstanbul, 2020, s. 38
- Aksan, Gamze: **Yoksulluk ve Dayanışma Ağları**, Çizgi Yayınları, 2015.
- Aksoy Demirci, Aybala; Günay, Gülay: “Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi**, 53 (1), 2018, s. 77-89.
- Amin, Ash: “Extraordinarily Ordinary: Working in the Social Economy”, **Social Enterprise Journal**, 5 (1), 2009, s.30-49.
- Anne-Britt Nippierd: “Gender Issues in Cooperatives”, **Library Journal**, t.y., (Çevrimiçi) <https://www.aciamericas.coop/IMG/pdf/genderissues.pdf>, 15 Temmuz 2022.
- Arendt, Hannah: **İnsanlık Durumu**, İletişim Yayınları, 2016.
- Aslan, Alper: “Eleştirel Yönetim Çalışmaları Fildişi Kulesinden Nasıl Çıkabilir? Eleştirel Edimsellik ve Topluluk Ekonomileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 75, No: 2, 2020, s. 667 – 685.
- Atakan, Çoban: “Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi”, 2022, (Çevrimiçi), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_855923.pdf, 15 Ekim 2022.

- Aykaç,
Aslıhan: **Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar**, Metis Yayınları, 2018.
- Awasthi,
Kumari
Sabitri: “Women Empowerment Through Women Cooperative”, **International Journal of Multidisciplinary Research and Development**, Cilt:1, No:6, 2014, s.21-24.
- Barkin,
David;
Lemus,
Blanca: “Rethinking the Social and Solidarity Society in Light of Community Practice”, **Sustainability**, Cilt: 6, No: 9, 2014, s. 6432-6445.
- Başka Bir
Okul
Mümkün
Kooperatifi: “About Us, Başka Bir Okul Mümkün”, (Çevrimiçi), <https://www.baskabirokulmumkun.org>, 1 Mart 2022.
- Bekmen,
Ahmet: “Marksizm: Praksis’in Teorisi”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Benford
Rowert;
Snow David: “Framing Processes and Social Movements An Overview and Assessment”, **Annual Reviews Sociol**, 26, 2000, s. 611–639.
- Benlisoy,
Foti: “Anarşizm: Gönüllü Düzene Övgü”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Bora, Aksu: **Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası**, İletişim Yayınları, 2005.
- Buğra, Ayşe: **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, 2021.
- Butler,
Judith: **Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, İletişim Yayınları, 2018.
- COPAC: “A People Centred Path for a Second Cooperative Decade 2020–2030 Strategic Plan”, **International Co-operative Alliance**, Şubat 2020.

- COPAC: “COPAC”, (Çevrimiçi), <https://www.copac.coop> , 21 Mart 2022.
- Çetinkaya, Doğan: “Yunanistan’da Toplumsal Hareketler ve Kolektif Deneyimler” **Birikim Dergisi**, Sayı 321, Ocak 2016.
- Çetinkaya, Doğan: **Yeni Toplumsal Hareketler**, İletişim Yayınları, 2008
- Çiftçi, Cengiz: “Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları”, **Türkiye’nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki (Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri) Kadın ve Kadın STK’larının Güçlendirilmesi Projesi**, 2010-2012.
- Datta, Punita Bhatt; Gailey, Robert: “Empowering Women Through Social Entrepreneurship: Case Study of a Women’s Cooperative in India”, **Entrepreneurship Theory and Practice**, 36 (3), 2012, s. 569–587.
- Darağaç Kolektif: “Darağaç”, (Çevrimiçi), <https://www.daragac.com/en/events/> , 10 Haziran 2022.
- Duguid, Fiona; Durutaş, Gökçen; Wodzicki, Michael: “Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu”, **Dünya Bankası Raporu**, Aralık 2015.
- Dumludağ, Devrim: “Understanding Globalization through ‘The Great Transformation’ of Karl Polanyi”, **Library Journal**, March 2004, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/277825696_Kureselle-smeyi_Buyuk_Donusum_Uzerinden_Okumak , 05 Mayıs 2022.
- EU: “EUR-Lex”, (Çevrimiçi), <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=en> , 7 Mayıs 2022.
- Fairbairn, Brett: “The Meaning of Rochdale: The Rochdale Pioneers and the Cooperative Principles”, **Library Journal**, (Çevrimiçi), <https://youthcoop.pt/wp-content/uploads/2017/11/The-Meaning-of-Rochdale-The-Rochdale-Pioneers-and-the-Co-operative-Principles-.pdf> , 5 Mayıs 2022.

- Fonteneau, Benedicte: “Social and Solidarity Economy: Our common road towards Decent Work”, Library Journal, January 2011, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/326096104_Social_and_Solidarity_Economy_Our_common_road_towards_Decent_Work , 14 Şubat 2022.
- Friends Society: “Llyods Bank”, Library Journal, t.y., (Çevrimiçi), http://www.lloydstsb.com/about_ltsb/tsb.asp , 14 Şubat 2022.
- Gates, Jeffrey Y: **The ownership solution: toward a shared capitalism for the twenty-first century**, London, 1998
- Ghosh, Jayati: “The feminist building-blocks of a just, sustainable economy”, Library Journal, October 2021, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/357448293_The_Feminist_Building-blocks_of_a_Just_Sustainable_Economy/link/6202f70dc83d2b75dffc422d/download 15 Mart 2022.
- Graham, Gibson: **Bildiğimiz Kapitalizmin Sonu Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi**, Metis Yayınları, 2014.
- ICA: “Blueprint For A Co-Operative Decade”, January 2013, (Çevrimiçi), <https://www.ica.coop/sites/default/files/2021-11/ICA%20Blueprint%20-%20Final%20-%20Feb%2013%20EN.pdf> , 05 Mayıs 2022.
- ICA: “International Cooperative Alliance”, Library Journal, t.y., (çevrimiçi), <https://www.ica.coop/en/about-us/international-cooperative-alliance>, 04 Mayıs 2022
- ICA: “Cooperatives”, (Çevrimiçi), <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative> , 10 Mayıs 2022.
- ICA: “Cooperative Identity, values & principles”, (Çevrimiçi), <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> , 1 Mayıs 2022.

- ILO: “About ILO”, (Çevrimiçi), <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> , 5 Mayıs 2022.
- ILO: “History of the ILO”, (Çevrimiçi), <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> , 4 Mayıs 2022.
- ILO: “Cooperatives”, (Çevrimiçi), <https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/lang--en/index.htm/> , 1 Nisan 2022.
- ILO: “Statistics on Cooperatives: Concepts, Classification, Work and Economic Contribution Measurement”, 2020, (Çevrimiçi), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_760710.pdf , 5 Mayıs 2022.
- ILO: “Decent Work”, (Çevrimiçi), <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm> , 5 Mayıs 2022.
- Değirmenci, Işıl: **Yaşamı Örgütleyen Deneyimler, Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor**, İstanbul, Notabane Yayınları, 2020.
- İlkkaracan, İpek: “Mor Ekonomi Sürdürülebilir Kentler Yolunda Kadınların Eşit Ekonomik Katılımı için Bir Strateji”, 2017, (Çevrimiçi), https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_SKD.2017.Politika.Notu_.Mor_.Ekonomi.Ipek_.Ilkkaracan.pdf , 5 Mart 2022.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: “Kadın İstihdamının Anahtarı Kadın Kooperatifleri Olacak”, 2020, (Çevrimiçi), <https://www.aile.gov.tr/ksgm/haberler/kadin-istihdaminin-anahtari-kadin-kooperatifleri-olacak/> , 2 Mayıs 2022.
- Kanlı İmam; Efe Ayşe: “Yerel Yönetimlerin Sosyal Politikalarını Gerçekleştirmede Sosyal Kooperatiflerin Rolü: Evsizler Kooperatifi” , **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, 56 (2), 2021, s. 736-759.

- Kanlı, Bakır: “Sürdürülebilir Gelişmeyi Sağlamada Stratejik Bir Araç Mahalle Kooperatifleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 25, Sayı 3, Temmuz 2016, s. 1 -34.
- Kara, Yağmur: “Kooperatif Yapısı İçinde Güçlenen Kadınlar”, (Çevrimiçi), <https://sosyalekonomi.org/kooperatif-yapisi-icinde-guclenen-kadinlar-sewa/>, 25 Mart 2022.
- Karl Marx-Friedrich Engels: **Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar**, Yordam Yayınları, 2010.
- Kawano, Emily: “Solidarity Economy Building an Economy for People&Planet”, 2018, (Çevrimiçi) https://www.solidarityeconomy.coop/wp-content/uploads/2017/06/Kawano-E.-2018_Solidarity-Economy.pdf , 15 Mayıs 2022.
- KEİG Platformu: “Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi, Eğilimler ve İdeal Tipler”,**KEİG Yayınları Dizisi: Araştırma Raporu**, Ekim 2015.
- Kocabaş, Özlem: “Türkiye’de Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi”, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/253452> , 25 Temmuz 2022.
- Köse, Çiğdem: “Adil, Sürdürülebilir Bir Ekonominin Feminist Yapıtaşları”, 2021, (Çevrimiçi), <https://sosyalekonomi.org/adil-surdurulebilir-bir-ekonominin-feminist-yapitaslari/> , 15 Mart 2022.
- Lemus Blance; Barkin David: “Potential and Limits of Social and Solidarity Economy”, May 2013, (Çevrimiçi), <https://cdn.unrisd.org/assets/legacy-files/301-info-files/3262F14EE2B6C78AC1257B7200344026/Lemus%20and%20Barkin%20draft%20paper.pdf> , 5 Mayıs 2022.
- Mccarthy John-Zald Mayer: “Resource Mobilization and Social Movements”, Library Journal, t.y.,, (çevrimiçi), [resource mobilization and social movement.a partial theory.pdf \(yourhomeworksolutions.com\)](https://yourhomeworksolutions.com/resource-mobilization-and-social-movement-a-partial-theory.pdf), 05 Mayıs 2022.

- Mehmet, Güneş: “Sosyal Sorunların Yönetim ve Çözümünde Geleceği Şekillendirmek: Sosyal Girişimci Kooperatifçilik ve Avrupa Girişimcilik Ağı Örneği”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi**, 52, 2017, s. 515-527.
- Mendell, Marguerite: “The Social Economy in Quebec”, October 2003, (Çevrimiçi), <http://www.socialeconomyhub.ca/sites/socialeconomyhub.ca/files/Mendel-SE-Q.pdf> , 14 Şubat 2022.
- Miller, Ethan: “Solidarity Economy: Key Concepts and Issues”, **Solidarity Economy I: Building Alternatives for People and Planet**, Ed. Kawano, Emily; Tom Masterson ve Jonathan Teller-Ellsberg, Amherst, MA: Center for Popular Economics. 2010.
- MSF: “MSF”, Library, (Çevrimiçi), <https://www.msf.org/who-we-are> , 10 Haziran 2022.
- Mutual-Benefit Nonprofit Corporation: “Nonprofit Cooperation”, (Çevrimiçi), https://tr.wikial.top/wiki/Mutual-benefit_nonprofit_corporation , 30 Temmuz 2022.
- Öngel, Serkan: **Güncel Veriler Işığında Kooperatifleri Yeniden Düşünmek**, Ed. Uygur D. Yıldırım, F. Serkan Öngel, İstanbul, 2021, s.141
- Örs, Birsen: **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Özkaplan, Nurcan: “Duygusal Emek ve Kadın İş/Erkek İş”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:2, 2019.
- Poirier, Yvon: “Social Solidarity Economy and Related Concepts”, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.ripess.org/wp-content/uploads/2017/09/Solidarity-Economy-and-other-Concepts-Poirier-July-2014.pdf> , 30 Nisan 2022.
- Polanyi, Karl: **Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, İletişim Yayınları, 2010.
- Quiroz Nino, Catalina; Murga Menoyo, Angeles: “Social and Solidarity Economy, Sustainable Development Goals, and Community Development: The Mission of Adult Education & Training”, **Sustainability** 2017, 9, 2164.

- REAS: “Carta De La Economia Solidaria”, 2021, (Çevrimiçi), https://www.uhu.es/sric/uploads/2017/07/Carta_Principios_Econom%C3%ADa_Solidaria.pdf , 5 Mayıs 2022.
- Restakis, John: “Extraordinarily Ordinary: Working in the Social Economy”, 2016, (Çevrimiçi), <https://www.emerald.com/insight/publication/issn/1750-8614> , 05 Mayıs 2022.
- RIPESS: “Global Vision for a Social Solidarity Economy Convergences and Differences in Concepts, Definitions and Frameworks”, February 2015, (Çevrimiçi), https://www.ripest.org/wp-content/uploads/2017/08/RIPESS_Vision-Global_EN.pdf 25 Mart 2022.
- RIPESS: “RIPESS”, (Çevrimiçi), <https://ripest.eu/en/> , 25 Mart 2022.
- Sarriegi, Mertxe; Ruiz, Yolanda Jubeto: “Dayanışma Ekonomisinin İnşasına Feminist Ekonominin Katkıları”, **Feminist Ekonomi**, Ed. Bengoa, Cristina Carrasco ve Corral, Carme Díaz, Mart 2021, s.55-79.
- SBB: “On Birinci Kalkınma Planı”, Library Journal, 2019, (Çevrimiçi), [Onbirincikalkinmaplani.pdf \(sbb.gov.tr\)](https://www.sbb.gov.tr/onbirincikalkinmaplani.pdf), 18 Temmuz 2022.
- Schwartz, Laurent: **Marksçılık ve Bilimsel Düşünce**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Social Solidarity Economy: “SDE”, Library Journal, t.y., (Çevrimiçi), https://www.socioeco.org/index_en.html , 5 Mart 2022 .
- Sociologytips : “Social Group and Organization”, (Çevrimiçi), <https://sociologytips.com/library/lecture/read/167517-what-is-social-group-and-organization> , 25 Haziran 2022.
- Solidaria Economia: “Dayanışma Ekonomisi İlkeler Şartı”, (Çevrimiçi), <https://www.economiasolidaria.org/carta-de-principios-de-la-economia-solidaria/> , 25 Temmuz 2022.
- Streeck, Wolfgang: **Satın Alınan Zaman**, Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.

Şahin,
Çağatay
Edgücan:

Piyasa İlişkileri ile Toplumcu Bir Alternatif Arasında İşçi Kooperatifleri, Ed. Uygur D. Yıldırım& F. Serkan Öngel, İstanbul, 2021, s. 95

T.C. Ticaret
Bakanlığı:

“Türkiye Geneli Kooperatif Birlik Raporu”, Haziran 2021, (Çevrimiçi), [TürkiyeGeneliKoopVeBirlikDagilimi_KurulusTarihi \(ticaret.gov.tr\)](https://ticaret.gov.tr/turkiyegenelikoopvebirlikdagilimi-kurulus-tarihi), 12 Mart 2022.

Ticaret
Bakanlığı:

“Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı”, 2020, (Çevrimiçi), <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/haberler/kooperatiflerin-desteklenmesi-programi-koop-des-ile-ilgili-81-ticaret-il-muduru>, 12 Mart 2022.

T.C. Strateji
ve Bütçe
Başkanlığı:

“SBB”, (Çevrimiçi), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, 23 Mart 2022.

TÜİK:

“TÜİK”, (Çevrimiçi), <https://www.tuik.gov.tr>, 23 Mart 2022.

UN:

“Cooperatives in Social Development”, (Çevrimiçi), <https://www.un.org/development/desa/cooperatives/what-we-do/55-2.html>, 30 Ağustos 2022.

Uslu, Ateş:

“Hür Dünyanın Saflarında”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Ed. Gökhan Atılğan, E.Atilla Aytekin, Ebru Deniz Ozan, Cenk Saraçoğlu, Mustafa Şener, Ateş Uslu, Melih Yeşilbağ, Yordam Yayınları, 2015.

Utting, Peter;
van Dijk,
Nadine;
Matheï,
Marie-
Adélaïde

“Social and Solidarity Economy: Is There a New Economy in the Making?”, UNRISD Occasional Paper: Potential and Limits of Social and Solidarity Economy, No. 10, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva, 2014.

Ültanır,
Memnune
Sıla:

Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Seyri: Devlet İnisiyatifi-Kalkınma İdeali, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Wikipedia:

“Cooperative”, <https://en.wikipedia.org/wiki/Cooperative>, 1 Nisan 2022.

Yaşar,
Yavuz;
Yenimahalleli
, Gülbiye:

“Neoliberal Küreselleşme ve Sosyal Politikada Dönüşüm”,
Mülkiye Dergisi, Sayı: 274, 2012, s.63-92.

Yıldırım,
Uygar;
Öngel,
Serkan:

Şirketlerden Kooperatiflere Rekabetten Dayanısmaya,
İstanbul, Notabene Yayınları, 2021.

Yorğun, Betül
Yaprak; Küme
Nilay,Yıldırım:

Türkiye’de Eğitim Kooperatifçiliği ve Sosyal Kooperatifçilik Alanındaki Deneyimler, Ed. Uygar D. Yıldırım & F. Serkan Öngel, İstanbul, 2021, s.68